

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ**

ОЛЬГА ШИМАНОВА

ЕТИКА І ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА

Навчально-методичний посібник

Львів 2013

УДК [17+[174:796] (075.8)
ББК 87.7я73
Ш 61

*Рекомендовано до друку кафедрою гуманітарних дисциплін
Львівського державного університету фізичної культури
(протокол № 1 від 30.08.2013 р.)*

Рецензенти:

Скочиляс Л. С. – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології Львівського національного університету імені Івана Франка;

Онищук О. В. – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Національного університету «Львівська політехніка».

Ш 61 Шиманова О. Етика і професійна етика : навч-метод. посібник / О. Шиманова. – Л.: ПП Сорока Т. Б., 2013. – 132 с.

УДК [17+[174:796] (075.8)
ББК 87.7я73

© О. Шиманова, 2013

© Львівський державний університет фізичної культури, 2013

ЗМІСТ

1. Типова програма нормативної навчальної дисципліни «Етика і професійна етика».....	4
1.1. Тематичний план та розрахунок навчального часу.....	4
1.2. Програмний матеріал за окремими темами.....	5
2. Навчально-методичне забезпечення дисципліни.....	9
Тема 1. Предмет і завдання етики і професійної етики.....	9
Тема 2. Мораль і моральна свідомість.....	16
Тема 3. Основні етапи історичного розвитку моралі.....	26
Тема 4. Загальнообов'язкові та особові форми вираження моральної вимоги.....	35
Тема 5. Справедливість.....	43
Тема 6. Спортивна деонтологія.....	52
Тема 7. Етичні проблеми сучасного спорту.....	58
3. Плани практичних занять.....	68
4. Завдання для самостійної роботи.....	82
5. Словник термінів.....	86
6. Рекомендована література.....	92
7. Додатки.....	100
Додаток 1. Кодекс спортивної етики «Справедлива гра – шлях до перемоги».....	100
Додаток 2. Кодекс честі олімпійця України.....	105
Додаток 3. Конвенція проти застосування допінгу.....	109
Додаток 4. Спортивна хартія Європи.....	119
Додаток 5. Європейський маніфест «Молоді люди і спорт».....	125
Додаток 6. Рекомендація Європейської Ради «Молодь і спорт вищих досягнень».....	130

1. ТИПОВА ПРОГРАМА НОРМАТИВНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЕТИКА І ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА»

1.1. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ТА РОЗРАХУНОК НАВЧАЛЬНОГО ЧАСУ

№ теми	Назви змістових модулів і тем	Кількість годин			
		Лекції	Семінари	Са-мо-стій-на ро-бота	ІНД 3
Змістовий модуль I. Етика як наука про мораль. Основні етичні категорії.					
1.	Предмет і завдання етики і професійної етики	2	2	2	
2.	Мораль і моральна свідомість	2	2	2	
3.	Основні етапи історичного розвитку моралі	2	2	4	
4.	Загальнообов'язкові та особові форми вираження моральної вимоги	2	2	3	
5.	Людина у пошуках сенсу життя	-	2	3	
	<i>Всього за модуль I</i>	8	10	14	5
Змістовий модуль II. Етика спорту: завдання, проблеми, принципи.					
6.	Справедливість	2	2	2	
7.	Спорт як соціально-ціннісна система	-	2	2	
8.	Спортивна деонтологія	2	2	4	
9.	Етичні проблеми сучасного спорту	2	2	4	
10.	Накази, інструкції і нормативні документи як джерело деонтологічних нормативів у спорті	-	2	2	
	<i>Всього за модуль II</i>	6	10	14	5
<i>Всього</i>		14	20	28	10
		72			

1.2. ПРОГРАМНИЙ МАТЕРІАЛ ЗА ОКРЕМИМИ ТЕМАМИ

Тема 1. Предмет і завдання етики і професійної етики

Походження термінів «етика» і «мораль», спільне та відмінне між ними. Предмет етики. Взаємозв'язок етики з онтологією, гносеологією, аксіологією, праксеологією, футурологією, естетикою, психологією, педагогікою, історією, етнографією, культурологією, мистецтвознавством, іншими науками, які досліджують буття людини. Основні функції етики.

Виникнення професійної етики. Основні принципи професійної етики («золоте правило моралі», справедливість розподілу ресурсів, виправлення етичних порушень і помилок, принципи максимуму і мінімуму прогресу, повага до інших, безконфліктність).

Теоретична та прикладна етика в структурі етичного знання. Причини виникнення професійної та прикладної етики. Проблеми і завдання лікарської, біомедичної, журналістської, економічної, інженерної, комп'ютерної, юридичної етики та етики менеджменту.

Кодекси професійної етики. Клятва Гіппократа. Етичний кодекс «Проктер енд Гембл». Етичний кодекс компанії «Кока-кола». Етичний кодекс туризму.

Тема 2. Мораль і моральна свідомість

Мораль – феномен природний чи надприродний? Різноманіття тлумачень сутності моралі. Співвідношення понять «мораль» і «моральність». Антиномічність та імперативність моралі. Моральна свідомість та моральна практика – структурні елементи моралі. Специфіка моральних відносин та моральної діяльності.

Концепції походження моралі. Суть релігійних, натуралістичних, соціально-історичних концепцій походження моралі.

Регулятивна, оцінно-імперативна, комунікативна, пізнавальна, виховна, орієнтувальна функції моралі.

Співвідношення моралі, звичаю, права, релігії і політики.

Поняття «моральна свідомість». Класична структура моральної свідомості. Почуття і емоції як первинні елементи моральної свідомості. Теорія моральних почуттів. Психологічний та ідеологічний, емоційно-почуттєвий та раціонально-теоретичний рівні моральної свідомості. Індивідуальна, групова та суспільна моральна свідомість.

Тема 3. Основні етапи історичного розвитку моралі

Мораль в первісному суспільстві. Кровнородні відносини як організаційний та нормативний принцип родового суспільства.

Антропоморфізм, анімізм, тотемізм, фетишизм, магія, ритуали, обряди і міфи як елементи моралі.

Мораль рабовласницького суспільства. Особливості відносин між рабовласниками і рабами. Моральні чесноти і вади вільних громадян рабовласницького суспільства.

Мораль Давньої Греції і Риму. Відмінності у моралі грецьких міст-держав. Вплив реформ в Афінах на гармонізацію моралі. Різка поляризація громадян Спарті. Військова підготовка, жорстокість звичаїв, специфіка місцевих законів. Наділення вільних громадян високими моральними чеснотами та перебування рабів поза сферою моралі – характерні риси давньоримської моралі. Родина як базовий елемент давньоримського суспільства. Становий характер моралі. Вплив римського права на мораль.

Мораль феодального суспільства. Ознаки феодалізму. Піраміда відносин особистої залежності у феодальному суспільстві. Поява професійних етичних кодексів. Традиціоналізм, патерналізм та корпоративність – основні особливості середньовічної моралі. Специфіка дворянської моралі. Вплив релігії на мораль в період Середньовіччя.

Мораль епохи Відродження. Гуманістичні цінності та негативні сторони Ренесансу. Вплив реформації на духовне життя цього періоду.

Мораль буржуазного суспільства. Формування буржуазії як класу. Перебудова системи моральних цінностей, пов'язана з встановленням капіталістичних відносин. Індивідуалізм як ключова ознака буржуазної моралі. Тенденції розвитку буржуазної моралі.

Комуністична мораль як ідеологічна конструкція. Відданість справі комунізму, патріотизм, соціалістичний інтернаціоналізм, сумлінна праця на благо суспільства, усвідомлення громадянського обов'язку, нетерпимість до порушень суспільних норм – найвищі вимоги комуністичної моралі.

Соціологічний, неопозитивістський, екзистенціальний підходи в етичних теоріях к. XIX–п. XX ст.

Тема 4. Загальнообов'язкові та особові форми вираження моральної вимоги

Моральна вимога – найпростіший елемент морального феномену. Спільні ознаки всіх виявів моральних вимог. Загальнообов'язкові форми вираження моральної вимоги – моральна норма, моральна якість, моральний принцип, моральний ідеал, моральні цінності. Моральна норма як найпростіший вид моральної вимоги. Моральні чесноти та моральні вади як результатом виявлення необхідних і загальних ознак стійких позитивних та негативних моральних якостей людини. Моральний ідеал

як пошук досконалості. Властивості моральних цінностей. Ієрархія моральних цінностей.

Особові (суб'єктні) форми вираження моральних вимог – обов'язок, відповідальність, сором, гордість, честь, гідність, совість.

Добро і зло – найзагальніші моральні оцінки. Концепції добра і зла. Відносне добро. Взаємозв'язок добра і зла.

Тема 5. Справедливість

Поняття «справедливість». Міфологічні уявлення про справедливість. Принципи справедливості в моральних заповідях. Справедливість і обов'язок. Критерії уявлень про справедливість.

Справедливість на ранніх етапах розвитку суспільної свідомості. Геракліт, піфагорійці, Демокріт та софісти про справедливість. Критика софістів Сократом. Справедлива держава Платона. «Геометрична» та «арифметична» рівність. Розподільча та зрівняльна справедливість в Арістотеля. Умови справедливого. Концепція динамічної справедливості Епікура. Трактатування справедливості Цицероном. Християнство про справедливість Бога. Соціальна справедливість у марксизмі.

Концепції справедливості. Егалітарна, ліберальна, демократична, елітарна концепції справедливості. Справедливість у розумінні Дж. Ролза, її базові принципи. Поняття соціальної справедливості.

Справедливість як різновидовий концепт. Види справедливості.

Тема 6. Спортивна деонтологія

Деонтологічна етика. Етична система І. Канта. Домінація практичного розуму над теоретичним. Мораль як внутрішній механізм людських прагнень. Моральність як добровільне самопідпорядкування обов'язку. Поняття автономної доброї волі. Формули категоричного імперативу: 1. «Чини так, щоб максима твоєї волі могла у той самий час мати силу принципу загального законодавства». 2. «Вчиняй так, щоб ти завжди ставився до людства у своїй особі і в особі будь-кого іншого так, як до мети, і ніколи не стався до нього лише як до засобу». 3. «Волю кожної розумної істоти слід розуміти як стверджувальні загальні закони».

Спортивна деонтологія як сукупність етичних норм виконання тренерами своїх професійних обов'язків.

Деонтологічні принципи в системі принципів спортивної підготовки. Стратегічні, тактичні та регулюючі принципи спортивної підготовки та їх особливості. Принципи правдивості, цілісності, гідності і автономії особи в спортивній деонтології.

Тема 7. Етичні проблеми сучасного спорту

Поняття, специфіка і проблеми професійної спортивної етики. Співвідношення суспільної і професійної моралі. Громадська думка і групова громадська думка. Вищі цінності в системах суспільної моралі і професійної спортивної етики. Шанобливе ставлення до партнерів, відсутність обману, дотримання корпоративної честі, солідарність як основи спортивної етики.

Класифікація спортсменів з огляду на їх ставлення до завдань підготовки. Зміна традиційної «системи покарань і заохочень» в спорті. Комерціалізація спорту. Проблема псевдопрофесіоналізму.

Чесна гра як базова засада спортивної діяльності. Походження «Fair play». Ідея «чесної гри» в олімпійській філософії. Різниця цілей у «спорті вищих досягнень» і «спорті для всіх». М. Я. Сараф про формальну і неформальну «чесну гру».

Проблема чистоти спорту. Теми Всесвітньої конференції з допінгу в спорті (2–4.02.1999 р., м. Лозанна). Основні положення Лозаннської декларації про допінг у спорті. Створення Всесвітнього Антидопінгового Агентства (ВАДА).

Спорт як регулятор конфліктів і агресії в сучасному світі. Агресивність в спорті – необхідність чи вимога часу? Теорії агресії. Агресія в теорії катарсису. Пасивна спортивна зацікавленість та її особливості.

2. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. Предмет і завдання етики і професійної етики

1. Етика як філософське вчення про мораль. Взаємозв'язок етики з іншими науками. Структура і функції етики

Етика як філософське вчення про мораль. Термін «етика» походить від давньогрецького слова «ethos» («етос»), що спочатку трактувалось як спільне житло, домівка, звірине лігвище тощо, а пізніше – як звичай, норів, правило, характер. Для античних філософів Емпедокла і Демокріта етос – це поняття, що характеризує тривку, усталену природу конкретних явищ. Тому вони говорили про етос першоелементів об'єктивного світу, етос людини.

Давньогрецький філософ Арістотель прикметником «ethikos» («етичний») позначив чесноти людської вдачі, душевні якості, які протиставляв діаноетичним (інтелектуальним) чеснотам, афектам та вродженим здібностям. До афектів Арістотель відносив страх, гнів, радість; до властивостей розуму – пам'ять; до етичних чеснот – мужність, помірність тощо.

Саме Арістотель запропонував називати науку, що займається вивченням етичних чеснот, етикою. Цій проблематиці присвячені його праці «Велика етика», «Нікомахова етика», «Евдемова етика».

Давньоримський філософ Марк Тулій Ціцерон у пошуках латинського аналога терміна «ethos» запропонував термін «moralis» («моральний»), оскільки латинське «mos» подібне до давньогрецького «ethos».

Термін «moralis» перекладався як характер, темперамент, звичай тощо. Тобто мова йшла про базові поняття етики як галузі філософських знань. У IV ст. н. е. виник термін «moralitas» – «мораль».

Незважаючи на змістову різнорідність, поняття «етика» і «мораль» досить часто ототожнюють. Наприклад, під професійною етикою вчителів, лікарів, юристів, зазвичай, розуміють особливості їх моралі. Насправді, етика – це наука про мораль, а мораль – це процеси і явища, які ця наука вивчає і досліджує.

Загалом, *етика є наукою про мораль, її сутність, природу, походження, історичний розвиток, місце в системі суспільних відносин. Вона займається вивченням сутності та особливостей моральної свідомості, моральних відносин, дослідженням суспільно-політичних, психологічних механізмів, завдяки яким реалізуються моральні норми, судження, оцінки.*

Предметом етики є мораль як форма індивідуальної та суспільної свідомості, загальні закономірності їх буття.

Взаємозв'язок етики з іншими науками. Оскільки етика є філософською дисципліною, то вона безпосередньо пов'язана з її основними розділами – онтологією (вченням про буття), гносеологією (теорією пізнання), аксіологією (вченням про цінності), праксеологією (прикладною філософією).

Очевидною є взаємодія етики з історією, психологією, педагогікою, культурологією, мистецтвознавством, естетикою, етнографією та іншими гуманітарними науками.

В структурі кожної науки виділяються декілька рівнів знань. Етична наука структурно поділяється на емпіричний, теоретичний та нормативний рівні.

Рівень емпіричних досліджень дозволяє з'ясувати факти, що стосуються морального життя людини і суспільства, зібрати і описати їх, а також встановити певні закономірності. Цим займається соціологія моралі, психологія моралі, історія звичаїв.

Теоретичний рівень займається поясненням моралі, а саме – понятійним відтворенням, осмисленням і обґрунтуванням моралі, системи моральних норм і цінностей, що домінують в кожному конкретному соціумі, доведенням її переваг, надійності, мотивації.

Нормативний рівень допомагає застосувати в суспільному житті перевірену сукупність норм і цінностей, стандартів людської моральності, моральне виховання і стимуляцію духовного розвитку людини.

Основними функціями етики як науки є наступні:

- вивчення генезису, сутності, специфіки моралі;
- визначення місця і ролі моралі в житті суспільства;
- дослідження механізмів морального регулювання людської життєдіяльності, критеріїв морального прогресу;
- аналіз змісту основних етичних категорій – добра, зла, справедливості, обов'язку, честі, совісті, свободи, відповідальності, щастя, сенсу життя.

Оскільки центральною категорією етичної науки є поняття моралі, то саме з ним пов'язані найважливіші її завдання:

- описати мораль – її історію, норми, принципи, ідеали, а також моральну культуру суспільства;
- пояснити мораль, тобто здійснити аналіз її «належного» і «сутнісного» варіантів;
- навчити моралі: дати людям всі необхідні знання про добро і зло, сприяти самовдосконаленню людини і формуванню власної стратегії «правильного життя».

2. Поняття та принципи професійної етики

Професійна етика виникла раніше, ніж наукові етичні вчення і теорії про неї. Поява вимог професійної етики була зумовлена повсякденним

досвідом, необхідністю регулювання відносин між людьми в процесі виконання ними своїх професійних обов'язків і діяльності.

Професійна етика стосується конкретних видів діяльності і виступає нормативним початком в поведінці фахівців. Професійна етика опирається на визнані професійною свідомістю певної трудової групи особові прояви і формує стандарти професійної поведінки, що знайшли своє відображення у відповідних документах – кодексах, клятвах, статутах.

Становлення і засвоєння нової професійної етики, в першу чергу, пов'язане з громадською думкою. В кожному виді професійної етики є свої традиції, що є свідченням спадкоємності основних етичних норм для представників певної професії.

Оскільки професійна етика покликана регулювати відносини між представниками однієї професійної групи, то вона опирається на відповідні принципи, вимоги і норми, на основі яких конкретний працівник формує концептуальну етичну платформу для своїх дій, вчинків, рішень.

Незважаючи на те, що кожна професія має свою специфіку і особливості, існують *універсальні етичні принципи*, якими можуть керуватись представники різних професій. Порядок даних етичних принципів не обумовлюється їхньою значущістю.

1. Перший принцип опирається на золоте правило моралі і полягає в наступному: в процесі виконання професійних обов'язків і в трудовій діяльності не потрібно ставитись до своїх підлеглих, керівників, колег свого службового рівня, клієнтів так, як би ви не хотіли, щоб ставились до вас.

2. Другий принцип вимагає справедливості при наділенні працівників матеріальними, грошовими, сировинними та іншими ресурсами, необхідними для їхньої діяльності.

3. Суть третього принципу полягає в обов'язковому виправленні етичного порушення, незалежно від того, хто і коли його допустив.

4. Четвертий принцип називають принципом максимуму прогресу. Згідно нього: службова поведінка і дії співробітника є етичними, якщо вони сприяють моральному розвитку організації чи її окремих підрозділів.

5. Згідно п'ятого принципу – принципу мінімуму прогресу – дії і вчинки окремих працівників та діяльність організації загалом можна вважати етичними, якщо вони не порушують загальноприйнятих етичних норм.

6. Шостий принцип – принцип толерантності – вимагає терпимого ставлення до моральних норм, принципів, засад і традицій інших організацій, регіонів, країн.

7. Сьомий принцип спрямований на підтримку власної думки при вирішенні різноманітних службових питань. Але нонконформізм, як і конформізм в даному випадку повинен виявлятися в розумних межах.

8. Восьмий принцип заперечує використання насильства і вчинення тиску на підлеглих, що може виражатись у різних формах.

9. Дев'ятий принцип – принцип безконфліктності. В колективі варто уникати конфліктів, хоча і конфлікт може спричиняти як дисфункціональні, так і функціональні наслідки.

На основі вказаних принципів кожен працівник формує особисту етичну систему, якою він послуговується в професійній діяльності. Більшість етичних кодексів фірм опирається на ці етичні принципи.

3. Види професійної етики

Професійна етика – це сукупність норм і правил, що регулюють поведінку представника певної професії на основі загальнолюдських моральних цінностей, з врахуванням особливостей його професійної діяльності і конкретної ситуації. *Поява того чи іншого виду професійної етики була зумовлена певними причинами:*

1. Характер етичних відносин можуть визначати і позаморальні чинники. Так, в економіці важливе місце посідає прибуток, матеріальна користь і рентабельність. Меркантилізм присутній і в політичній сфері.

2. Зміст етичних відносин може змінюватись залежно від суб'єктів і об'єктів цих відносин. Так, опинившись в ситуації життя і смерті, людина може себе поводити зовсім по-іншому, ніж в повсякденній практиці. Тому на відносини між лікарем і пацієнтом накладаються певні етичні обмеження. Наприклад, актуальними проблемами біомедичної етики є евтаназія, трансплантація органів, штучне запліднення.

3. В сучасному соціальному просторі перебувають люди з різним рівнем морального розвитку. Злочинному середовищу притаманні свої норми і цінності, що суперечать загальносуспільним моральним стандартам.

4. Суб'єкти етичних відносин не завжди є рівними, оскільки один з них можете перебувати на стадії становлення із зародковою формою моральності. Такі відносини складаються між педагогами та їх вихованцями. У виховній практиці потрібно дотримуватись балансу між самостійністю і незалежністю вихованців та зовнішньою регламентацією їхньої поведінки, виходячи з вікових та індивідуальних особливостей дитини.

В сучасному світі є велика кількість професій і поведінка представника кожної з них регламентується певними нормами і правилами. Проте популярність ряду професій зумовила і те, що їхні етичні проблеми широко обговорюються.

Основи *лікарської етики* були закладені Гіппократом. Саме він вперше порушив проблему високої моральної зовнішності і етичної поведінки лікаря. Традиційно проблематика лікарської етики стосується проблеми особистих якостей і взаємин між лікарем і пацієнтом, а також обов'язку лікаря не завдавати шкоди своїм пацієнтам.

Процес формування *журналістської моралі* відбувався у ХІХ-ХХ століттях, коли професія журналіста перетворилась на масову. Тоді ж з'явилися перші етичні кодекси журналістської етики у вигляді документів. В своїй діяльності журналісти повинні керуватися не особистими чи корпоративними інтересами, а інтересами усього суспільства і окремих його соціальних груп. Кодекси журналістської етики вимагають від представників цієї професії відповідного поводження з інформацією, з цільовою аудиторією, яка цю інформацію отримає, та у редакційному середовищі серед своїх колег. Серед основних принципів журналістської етики варто виокремити принципи чесності і соціальної відповідальності.

Основи *економічної етики* були закладені Арістотелем в його працях «Етика», «Політика», «Нікомахова етика». Ототожнюючи етику і економічну етику, мислитель радив своєму синові Нікомахові займатись виробництвом матеріальних благ.

Один із засновників американської автомобільної промисловості Генрі Форд запропонував власну етико-економічну концепцію, якої намагався дотримуватись в житті. На його думку, здоровий етичний глузд полягає у здобутті щастя і добробуту чесною працею. Вироблений продукт – це просто матеріалізована «ділова теорія», це спосіб принести людям радість і задоволення. Користь матеріальних речей – в утвердженні життєвої свободи.

Юридична етика поєднує як загальнолюдські, так і особливі норми та принципи моралі. Найважливішою проблемою юридичної діяльності є проблема співвідношення законності і справедливості. Адже нерідко трапляються ситуації, коли винесені ухвали відповідають нормам закону, але за своєю суттю є несправедливими.

4. Кодекси професійної етики

Перші кодекси професійної етики з'явилися в період ремісничого поділу праці, що припав на ХІ–ХІІ століття. Саме статuti середньовічних цехів містили етичні вимоги до професії, характеру праці, людей, які цією працею займалися.

Проте важливість ряду професій у суспільстві зумовила виникнення етичних вимог до них значно раніше, про що свідчать єгипетські, китайські, індійські і вавилонські рукописи. Це стосується «Клятви Гіппократа» та етичних уставів жерців, які виконували функції судочинства у суспільстві.

Сучасні етичні кодекси як частина професійних стандартів містять етичні принципи, норми і правила.

Кодекси етики – це сукупність норм правильної, належної поведінки для представників певної професії. Вони є певною гарантією якості для суспільства, оскільки містять інформацію про стандарти і обмеження діяльності працівників певної сфери. Метою створення етичних кодексів є запобігання неетичній поведінці.

Етичні кодекси максимально повно відображають специфіку організації, в якій вони прийняті. Тому етичні кодекси мажуть стосуватись як представників однієї професії, так і співробітників однієї організації.

Наприклад, етичний кодекс американської хімічної компанії «Проктер енд Гембл», заснованої в 1837 році, складається з 11 розділів. Окрім співробітників компанії, в кодексі приділяється увага її клієнтам, партнерам, постачальникам і замовникам.

Кодекс компанії «Кока-кола» складається з п'яти розділів. У першому розділі визначене коло зобов'язань, що стосуються бухгалтерських рахунків і звітів компанії. Співробітники звітують про свою діяльність перед керівництвом, яке потім звітує перед акціонерами, урядовими структурами та іншими юридичними особами.

У другому розділі описуються потенційні конфлікти, пов'язані з інтересами службовців. Службовцю забороняється мати особисту зацікавленість стосовно постачальників компанії, конкурентів чи клієнтів.

Третій розділ регулює стосунки компанії з державними установами, офіційними особами, клієнтами і постачальниками.

Четвертий розділ регламентує участь службовців в діяльності політичних партій та інших компаній, що не повинна позначатися на якості їхньої роботи.

П'ятий розділ вказує на те, яким чином на практиці повинні реалізовуватись правила кодексу.

Опираючись на досвід діяльності відомих американських, французьких і японських фірм, можна стверджувати, що їхні значні прибутки – це результат суворого дотримання встановлених норм і правил поведінки на робочому місці.

З 1977 році у Вашингтоні успішно функціонує «Центр етичних проблем». Його основна місія – допомога фірмам і організаціям у створенні і коригуванні етичних кодексів, підтримка високого етичного рівня атмосфери в колективі.

У японських компаніях практикують розробку так званих етичних карт – набору правил і рекомендацій для кожного працівника, в якому конкретизований етичний кодекс організації. В них також містяться дані про консультанта організації з етичних питань.

Література:

1. Дедюлина М. А. Этика : Учебно-методическое пособие / М. А. Дедюлина. – Таганрог : Изд-во ТРТУ, 2005. – С. 3–12.
2. Малахов В. А. Етика : Курс лекцій : Навч. посібник / Віктор Малахов. – К. : Либідь, 2001. – С. 15–39.
3. Солоницина А. А. Профессиональная этика и этикет. Учебник / Солоницина А. А. – Владивосток : Изд-во Дальневост. Ун-та, 2005. – С. 7–9, 12–20.
4. Тофтул М. Г. Етика : навч. посіб. / М. Г. Тофтул. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 416 с.

Тема 2. Мораль і моральна свідомість

1. Природа, сутність, особливості і структура моралі

Мораль свідчить про певний рівень розвитку, духовну зрілість людини, характер її відносин з іншими людьми і оточуючим світом. Сутність цього складного, багатоаспектного феномену можна пізнати, з'ясувавши його природу, структуру, особливості функціонування та сфери застосування.

Мораль як форма суспільної та особистісної свідомості складається з поглядів, уявлень, норм і оцінок регулятивного характеру, що впливають на людську поведінку. Мораль формується на основі переконань, звичаїв, традицій, громадської думки.

Особливість моралі полягає в тому, що вона охоплює абсолютно всі сфери суспільного буття, опираючись при цьому не на примус і авторитет певних установ, а на колективну та індивідуальну свідомість.

Широке розуміння поняття «мораль» включає і поняття «моральність». З однієї сторони, мораль – це одна з форм суспільної свідомості, ідеальна модель належної поведінки людини, в основі якої лежить дотримання певних правил і норм. З іншої сторони, моральні норми реалізуються на практиці, об'єктивуються, матеріалізуються і опредметнюються. Тому *мораль* – це не лише ідеальний феномен, а й реальні відносини між людьми, що відповідають або не відповідають загальноприйнятим нормам.

До особливих характеристик моралі відносять наступні:

1. *Суперечливість і антиномічність моралі.* Мораль одночасно поєднує в собі об'єктивні і суб'єктивні характеристики. Про об'єктивність моральних вимог і цінностей свідчить їх відповідність загальноприйнятим критеріям, що не залежать від вподобань, симпатій чи антипатій конкретних людей. Підтвердженням суб'єктивності моралі є той факт, що вона виражає чийось волю.

Мораль – це сфера об'єктивної необхідності і сфера свободи. Особистість сприймає моральні норми як необхідність, підпорядкування чи непідпорядкування якій визначається моральною мотивацією, вибором, автономією духу і самапокладанням волі.

2. *Імперативність моралі* означає, що всі моральні вимоги і норми формулюються в наказовому способі: «Не вбий!», «Не вкради!», «Люби близьких!». В них не констатується існуючий порядок речей, а вказується, яким він повинен бути і як цього досягнути.

3. *Всепроникність моралі* трактується як її присутність у всіх сферах людської життєдіяльності. Мораль можна розглядати як в особистісному, так і всезагальному вимірах.

Структурно мораль містить ряд взаємопов'язаних елементів, що утворюють такі дві сфери, як моральна свідомість і моральна практика.

Моральна свідомість – це певний моральний орієнтир для людини, який визначає моральність або аморальність людських вчинків, дій, поведінки. Мораль не може існувати поза свідомістю, оскільки здатність людини до усвідомлення власних вчинків і актів міжособистісної комунікації робить їх морально забарвленими через співставлення їх з власними уявленнями про добро і зло, ідеальне, справедливе і належне.

Моральна практика історично виникла раніше, ніж моральна свідомість. Мораль первісного суспільства обмежувалась виключно існуючою практикою міжлюдських відносин. Згодом рефлексивний характер людської діяльності допоміг людям її усвідомити. Мораль ускладнюється і удосконалюється, віддаляючись від практики і переміщуючись у сферу ідеального, належного.

Складність структури морального життя людини і суспільства полягає в тому, що воно може віддалятися від реальної практики і поведінки людей і переміщатись в сферу належного, тобто ідеального. Таким чином, основним структурним елементом морального життя людини і суспільства є моральна практика. Під *моральною практикою* розуміють сферу індивідуально-масових виявів поведінки, відносин та діяльності, головним орієнтиром для яких слугують універсальні, всезагальні людські цінності.

Своєю чергою, моральна практика складається з моральної діяльності та моральних відносин. Моральна діяльність як і інші види діяльності – виробнича, наукова, художня – характеризується предметно-змістовою визначеністю, специфікою і підпорядкованістю моральним вимогам.

Абсолютно всі моральні дії залучають роботу свідомості, компоненти почуттів, волі і мислення. Вони також передбачають свою об'єктивізацію і опредметнення в реальній дійсності у вигляді певного результату. Можна стверджувати, що моральна свідомість і моральна діяльність тісно взаємопов'язані між собою і існують одна завдяки іншій.

Моральна діяльність як сукупність вчинків з певною структурою поєднує зовнішні і внутрішні, матеріально-речові і духовно-особистісні компоненти. Кожен вчинок людини передбачає виникнення відносин з іншими людьми та суспільством загалом, залежностей і зв'язків. Моральні відносини надають ціннісного смислового аспекту всім суспільним відносинам. Незважаючи на різноманітність змісту моральних відносин, їхньою внутрішньою серцевиною виступає ставлення особистості до суспільства, а також до суспільного блага як найвищої і найбільш пріоритетної цінності і цілі. Так, інтимні душевні стосунки між близькими людьми орієнтовані на такі суспільно корисні цінності як відданість, вірність, безкорисливе бажання добра один одному.

Отже, моральна практика – це об'єктивований, виражений у поведінці й соціальних зв'язках, аспект моралі, що реалізується у відносно тривких, типових і масових формах поведінки і стосунків людей.

2. Концепції походження моралі

Зародження і розвиток моралі можна охарактеризувати як тривалий, складний і суперечливий процес. Тому метою етики є осягнення загальної логіки, закономірностей виникнення моралі, з'ясування її суті і призначення.

Загалом концепції виникнення моралі поділяють на дві великих групи – *релігійні та нерелігійні* (натуралістичні, соціально-історичні).

Релігійні концепції походження моралі базуються на тисячолітній історії моралі, що виникла з волі Божої. Саме Бог дав людям уявлення про добро і зло, а також усі існуючі моральні вимоги. Відповідно добро як головний феномен моралі є втіленням божественної волі. Вихідним пунктом християнського вчення є божественна природа моралі, даної людині у вигляді природного морального (внутрішнього) закону та богоодкровенного (зовнішнього) закону.

Мораль необхідна людині через її схильність керуватися плотськими бажаннями та пристрастями, неспроможність до самостійного вироблення істинного розуміння добра і керівництва цим розумінням. Тому людина не може жити без Бога.

Мораль – це божий дар, за допомогою якого людина була відокремлена від світу тварин. Згідно вірувань людей Бог заохочує високоморальну поведінку і карає за аморальні вчинки.

Прихильниками релігійних систем моралі були давньогрецькі мислителі Фалес, Демокрит, Анаксимандр, Анаксімен і Геракліт. Вони вважали, що завдяки богам люди отримують все хороше.

Ідея всеблагого і всемогутнього Бога дає можливість обґрунтувати моральні вимоги і цінності, а також їхню абсолютність, всезагальність та об'єктивність. Таким чином, мораль набуває благородства та духовної піднесеності.

Натуралістичні концепції моралі базуються на тому, що мораль є звичайним продовженням і ускладненням групових інстинктів тварин. Це певна необхідність, що допомагає виду вижити в боротьбі за існування. Ці концепції знайшли своє відображення у працях Ч. Дарвіна, Г. Спенсера, П. Кропоткіна та інших дослідників.

На думку Ч. Дарвіна, естетичні та моральні почуття притаманні не лише людям, але й тваринам. Він стверджував, що суспільний інстинкт – це основа формування і розвитку всіх моральних начал. Саме тому тваринам притаманна товариськість, їм необхідне постійне спілкування між собою, вони попереджають одні одних про небезпеку, виявляють взаємну підтримку та взаємне співчуття. Проаналізувавши факти поведінки тварин, Ч. Дарвін дійшов до висновку, що у тварин, крім любові і симпатії, є й інші якості, пов'язані з суспільними інстинктами. Ці якості люди назвали б моральними якостями.

П. Кропоткін займався аналізом проблеми моральних начал в природі, акцентуючи увагу на фактах взаємної підтримки тварин всередині виду. Таким чином, він був прихильником концепції походження моралі Ч. Дарвіна і намагався її розширити і поглибити. Вчений виділив три послідовні кроки – взаємодопомогу, справедливість і моральність, які допомагають пізнати тваринний світ і людину. Це по суті три інстинкти самозбереження, які можуть посилюватись чи послаблюватись за певних умов.

Концепція Г. Спенсера опиралась на ідею еволюції, що стосується і природи, і суспільства. Тому він не диференціював стосунки людей і стосунки у тваринному світі, вважаючи їх одним з видів поведінки, притаманним всім живим організмам, і визначав його найвищим результатом еволюційного розвитку. Мораль – це засіб пом'якшення боротьби між альтруїзмом і егоїзмом, що ґрунтується на принципах справедливості і добродійності. Г. Спенсер визначав справедливість як право кожної людини на абсолютну свободу, що повинна узгоджуватись з свободою інших індивідів, а добродійність – як дії індивіда, що повинні приносити іншим людям насолоду і не переслідують корисливих цілей. Оскільки держава обмежує свободу індивіда, то вона, на думку Г. Спенсера, є злом.

На натуралістичних позиціях стояли і вчені-біологи, вважаючи, що альтруїзм мав важливий вплив на процес еволюції, сприяючи збереженню і розвитку виду загалом. З. Фрейд та його послідовники акцентували увагу на інстинктивному характері моралі.

Натуралістичні системи походження моралі представлені також гедонізмом, евдемонізмом та іншими антропологічними концепціями. В основі гедоністичної концепції лежить природній потяг людини до насолоди. Тому гедонізм обґрунтовує мораль з позицій отримання насолоди як найвищого блага і критерію людської поведінки.

Евдемоністи вважають, що в людині визначальним є прагнення до щастя як головної мети життя і основи моральних вчинків.

Прихильниками *соціально-історичної природи* моралі вважають Арістотеля, Т. Гоббса, Ж.-Ж. Руссо, Е. Дюркгейма, М. Вебера, а також представників марксизму-ленінізму.

Представники цього підходу вважають, що мораль виникла на етапі формування родоплемінного ладу. Її виникнення було зумовлене необхідністю узгодження, регулювання та координації процесів виробництва. На цьому етапі спостерігалась неефективність до моральних засобів регулювання. Мораль же забезпечувала впорядкованість життя первісного колективу, а також допомагала узгоджувати колективну волю і волю окремих соціальних груп та індивідів.

Таким чином, попередниками моралі були доморальні форми регулювання людської поведінки. Виникнення моралі пов'язують, в першу чергу, із зародженням самосвідомості індивіда. Не варто забувати і про природні (колективні інстинкти) і соціальні (ускладнення суспільного життя) передумови цього процесу.

3. Функції моралі

Найважливішими функціями моралі є: регулятивна, оцінно-імперативна, комунікативна, пізнавальна, виховна, орієнтуюча. Даний поділ є достатньо умовним, оскільки вищезазначені функції можуть перетинатись між собою.

- *Регулятивна функція* моралі для багатьох дослідників є головною або провідною. Ця функція втілюється у відповідних вимогах – нормах, правилах, приписах, яких дотримуються люди. Моральна регуляція характеризується певною специфікою. Вона дає можливість особистості максимально проявити свободу і самостійність у моралі. Цей вид регуляції є універсальним і однаково орієнтованим на кожну людину. Він поширюється на всі сфери людської життєдіяльності і ставить перед людиною максимальні вимоги, які можна назвати ідеальними і нездійсненними. Моральна регуляція опирається як на громадську думку, так і на внутрішнє переконання особистості (совість).

- *Оцінно-імперативна функція* дає можливість осмислення дійсності з позицій ідеальної моделі належного. Кожна людина може оцінити відповідність своєї поведінки та вчинків, а також поведінки і вчинків інших людей найвищим загальнолюдським цінностям.

- *Комунікативна функція* моралі реалізується у площині міжособистісного спілкування, що дозволяє говорити про моральність або аморальність людських вчинків і поведінки.

- *Пізнавальна функція* дає можливість уявити норми поведінки, які суспільство ставить перед індивідом, добро, зло, честь, гідність та ін. Таке пізнання реалізується в межах буденного рівня моральної свідомості.

- *Виховна функція* полягає в тому, що мораль слугує певним орієнтиром в існуючій системі цінностей. Завдяки їй відбувається передача досвіду від покоління до покоління, формуються уявлення про добро, зло, справедливість, честь і гідність. Це дає можливість індивіду самовдосконалюватись, виробляти практичні навички жити і діяти згідно суспільних вимог.

- *Орієнтувальна функція* моралі допомагає людині зорієнтуватись в багатоманітній культурних цінностей, диференціюючи їх і надаючи перевагу вищим цінностям у відповідності з її потребами та інтересами.

4. Співвідношення моралі, звичаю, права, релігії і політики

Мораль не є єдиним регулятором людської поведінки та життєдіяльності. Існують і інші позаінституційні засоби, що історично виникли раніше.

В першу чергу, це *звичай*, який є видом дисципліни, що склався і поширився в колективі чи суспільстві. Цього загального, звичного стилю дій і вчинків повинні дотримуватись індивіди, члени певних груп (колективів) або суспільства загалом.

Життя людей, без сумніву, є різноманітним и досить складним, проте в умовах часто повторюваних ситуацій виникає необхідність однотипних вчинків зі сторони людей. Тому звичаями в найзагальнішому розумінні цього поняття можна назвати форми суспільно-політичної діяльності, шлюбно-сімейного життя, побутові відносини, релігійні ритуали, способи і прийоми праці, що є загальноприйнятими в конкретному суспільстві. У вузькому розумінні звичаї – це дії, що відтворюються великою кількістю людей стихійно. Тому їх навіть ототожнюють з мораллю або моральністю.

Проте не слід забувати про відмінності між звичаями і мораллю. Якщо мораль надає людині право вибору, то звичай – навпаки, позбавляє і людина повинна поводитись чи діяти, як це прийнято в даному суспільстві чи групі. У моралі належне протиставляється суцьому, а в звичаї ототожнюється, тобто людина змушена чинити так, як інші в даній спільноті.

Важливість звичаїв у житті суспільства підтверджується тим, що це наймасовіша форма регуляції людського життя. В повсякденному житті спілкування і діяльність індивіда корелюється з традиціями, що є звичними для нього, спільноти та середовища, в якому він перебуває. Проте неординарні ситуації вимагають від людини самостійного вибору, що може і не відповідати звичній поведінці. Тоді доцільно говорити про вибір моральний.

І мораль, і звичай можна назвати необхідними засобами регулювання людської поведінки, що об'єднують людей у спільноту і забезпечують її стабільність.

Поряд з позаінституційними формами регулювання людської поведінки доцільно говорити і про інституційні, основою яких виступає *право*. Правові норми встановлюються і проголошуються на державному рівні.

І мораль, і право виступають формами суспільної свідомості. Вони функціонують як системи відносно стійких норм регуляції людської поведінки, що формально стосуються всіх членів суспільства (громадян держави) і охоплюють велику кількість сфер життя. Але не варто забувати і про відмінності між мораллю та правом. Особистісний характер моральної свідомості дозволяє індивіду інтеріоризувати моральні вимоги

у самовимоги. Натомість норми права виступають обов'язковою для індивіда державною волею. Дія моральних норм стосується всіх людей, а правових – лише громадян конкретної держави та чужоземців, що перебувають на її території. Загальний характер моралі дозволяє їй регулювати всі сфери людського життя. Правові норми не є регулятором деяких приватних, в першу чергу, інтимних аспектів життя людини. Якщо мораль носить поза інституційний статус, то право – інституційний. Як правило, норми моралі представлені в усній формі, а норми права – в письмовій. Чіткість, впорядкованість, систематизованість та відповідна інтерпретація правових норм забезпечує ефективність контролю за їх виконанням. Невпорядкованість норм моралі змушує людину самостійно їх інтерпретувати, особливо в умовах нетипових життєвих ситуацій. В процесі реалізації норм права допустиме застосування заходів примусу – адміністративних, кримінальних, економічних санкцій. Для підтримки моральних вимог залучається громадська думка та особистісна переконаність індивідів. В моральних санкціях першочергову роль відіграють засоби духовного впливу всієї соціальної групи, суспільства і людства загалом. Будь-який антисуспільний вчинок може бути морально осудженим, але до нього не завжди застосовується кримінальне покарання.

Тісний взаємозв'язок моралі і права позитивно впливає на їхній розвиток.

Співвідношення моралі і політики трактується неоднозначно, оскільки на них впливають конкретні історичні обставини, а також місце, яке вони займають в системі суспільного життя. Так, в тоталітарних політичних режимах структура політичної свідомості включає і моральні спонуки у формі протидії, владного опору, зневіри та політичного нігілізму. Демократичні політичні цінності орієнтують людей на формування та реалізацію творчих ідеалів, гуманістичних принципів та соціальної справедливості.

Незважаючи на те що і мораль, і політика є формами соціального життя, їх сутність і функції дещо відрізняються між собою. Мораль має на меті гармонізацію суспільних та міжособистісних відносин, а політика – підпорядкування індивідуальної, колективної чи групової волі іншій волі.

Мораль і релігія виступають регуляторами соціальних відносин, що знаходять свій прояв у нормах поведінки. Заповіді, повчання, притчі є формами релігійних норм, які дозволяють осмислити проблеми смерті і безсмертя, сенсу людського життя, природи справедливості, щастя, добра і зла. Релігія і теорія моралі формує уявлення про моральні чесноти і недоліки. З позицій світської етики виникнення, становлення та розвиток моралі є природно-історичним процесом. Релігійна етика базується на тому, що Бог – творець норм людської поведінки. Він, як володар світу,

опікується всесвітнім порядком, протистоїть хаосу, деградації та руйнуванню. Божественний порядок зумовлює всі норми людського життя.

Релігійні переконання трактують людське тіло як смертне, а душу – як безсмертну. Так, в буддизмі душа є безсмертною, а її переселення з одного тіла в інше відбувається за принципом карми. Християнське і мусульманське вчення виходить з того, що душі праведників після закінчення земного життя потраплять в рай, а грішників – в пекло.

Основою світської теорії моралі є добро як найвища абсолютна вселюдська цінність, що надає людському життю сенсу. Релігійна теорія стверджує, що добро є Божим творінням. А Бог виступає найвищою досконалістю, істиною і добром.

Принципи світської та релігійної моралі співпадають, підтвердженням чого є основні заповіді: «Шануй батька і матір свою...», «Не вбий!», «Не вкради!», «Не свідчи неправдиво на ближнього свого!». Однаковим є і трактування людських чеснот (милосердя, щедрості, правдивості, чесності, справедливості, мудрості, терпеливості, помірності) та моральних вад (гордості, скупості, заздрості, лінощів, дармоїдства тощо).

5. *Поняття і структура моральної свідомості*

Класична структура моральної свідомості складається з трьох елементів: моральної свідомості як такої (цінності, переконання, мотиви), діяльності та відносин, що їх пов'язують.

А. І. Титаренко описує основні елементи, що сутнісно характеризують моральну свідомість. На його думку, це перш за все ціннісні орієнтації (сфера аксіології), поняття обов'язку та імперативність моралі (сфера деонтології).

До структури моральної свідомості також часто відносять наступні елементи: норми, моральний і суспільний ідеали, принципи, поняття добра, зла і справедливості.

Моральна свідомість – складний соціально-психологічний і культурний феномен, що виконує функції оцінки навколишнього світу (інших людей, суспільства в цілому), а також самооцінки (совість). Моральна свідомість – це внутрішній світ людини у всьому її складному багатоманітні.

Первинними елементами моральної свідомості є моральні почуття і емоції. Моральні емоції – це емоції схвалення, осудження, задоволення, радості, сумніву, гніву, сорому, співчуття. Почуття – більш стійкі суб'єктивні стани – любов, ненависть.

Теорія моральних почуттів як основа моралі розвивалась англійськими філософами XVII століття (А. Смітом, Д. Юмом, А. Шефтсбері, Ф. Хатчесоном). Головними проблемами, що виникли у цій теорії, були наступні: яким чином формуються моральні почуття і яка їх

ієрархія. Деякі дослідники вважали, що моральні почуття мають вроджений характер (А. Шефтсбері). Інші стверджували, що моральні почуття формуються соціальним середовищем, вихованням і культурою (Б. Мандевіль).

Моральні почуття формуються в ранньому дитинстві і, якщо вони не сформовані вчасно, то вже не сформуються ніколи. Жодна освіта не зможе компенсувати відсутність моральних почуттів, а без моральних почуттів неможливі ні мораль, ні моральність.

Емоції виникають на базі фізіологічних потреб і поступово переростають в почуття (почуття справедливості, честі, обов'язку, патріотизму, творчого натхнення).

В. Соловйов в книзі «Виправдання добра» побудував ієрархію первинних моральних почуттів. Він виділяє такі фундаментальні моральні почуття, як благовоління і поклоніння (які людина відчуває по відношенню до вищих сутностей та істот), співчуття (які вона відчуває по відношенню до рівних собі живих істот) і сором (що виникає по відношенню до власної тваринної природи).

Спектр емоцій і почуттів сучасної людини дуже широкий. Виділяють естетичні, комунікативні, альтруїстичні, гедоністичні і романтичні емоції.

Особливу сферу моральної свідомості складають потреби і установки.

Моральна свідомість – це сукупність певних почуттів, волі, норм, принципів та ідей, через які суб'єкт відображає світ цінностей добра і зла.

В моральній свідомості зазвичай виділяють два рівні – *психологічний та ідеологічний*. При цьому необхідно відразу виділити різні види моральної свідомості – *індивідуальний, груповий і суспільний*.

Психологічний рівень включає несвідоме, відчуття, волю. У несвідомому проявляються залишки інстинктів, природні моральні закони, психологічні комплекси та інші феномени. Несвідоме найкраще вивчене в психоаналізі, засновником якого є З. Фрейд. Несвідоме здебільшого має вроджений характер, але воно може з'явитись і як ціла система сформованих протягом життя комплексів, які значною мірою впливають на вибір зла.

Психоаналіз виділяє в психіці людини три рівні: «Я» (Его), «Воно» (Ід) і «Над-Я» (Супер-Его). Останні два рівні і є основними елементами несвідомого. «Воно» при цьому часто визначається як «підсвідоме», а «Над-Я» – як «несвідоме». З. Фрейд вважав, що «з огляду приборкання первинних позивів, тобто з погляду моралі можна сказати: «Воно» абсолютно аморальне, «Я» прагне бути моральним, «Над-Я» може стати гіперморальним і тоді таким жорстким, яким може бути тільки «Воно».

Підсвідоме часто постає як суб'єктивна підстава вибору зла.

Ідеологічний рівень моральної свідомості включає норми, принципи, ідеї, теорії.

Моральна свідомість функціонує на двох рівнях регуляції відносин між людьми: емоційно-почуттєвому (буденна свідомість) раціонально-теоретичному (етика).

Емоційний рівень – психічна реакція особистості на подію, відношення, явище. Він складається з емоцій, почуттів, настрою.

Емоційно-почуттєва моральна свідомість визначає ставлення людини:

а) до інших людей (почуття симпатії чи антипатії, довіри чи недовіри, ревності, ненависті);

б) до самої себе (скромність, самолюбство, вимогливість);

в) до суспільства в цілому (почуття суспільного обов'язку, патріотизм, національна гордість).

Раціональний рівень – здатність особистості до логічного аналізу і самоаналізу – є результатом цілеспрямованого формування моральної свідомості в процесі навчання, виховання і самовиховання.

Література:

1. Валюк О. Я. Наукової концепції моралі й моральності / О. Я. Валюк // Збірник наукових праць КІНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України Проблеми сучасної психології. – 2010. – Випуск 7. – С. 75–86.

2. Малахов В. А. Етика : Курс лекцій : Навч. посібник / Віктор Малахов. – К. : Либідь, 2001. – С. 41–110.

3. Матвеев П. Е. Этика. Основы общей теории морали : Курс лекций. Ч. 1 / П. Е. Матвеев. – Владим. гос. ун-т. – Владимир, 2002. – С. 15–51.

4. Мовчан В. С. Етика: Навч. посібник / В. С. Мовчан. – 3-тє вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2007. – С. 32–44.

5. Тофтул М. Г. Етика : навч. посіб. / М. Г. Тофтул. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 416 с.

Тема 3. Основні етапи історичного розвитку моралі

1. Мораль первісного суспільства

Першими соціальними регуляторами у первісному суспільстві були *табу*. Це заборони на певні дії, основою яких є незаперечний авторитет традиції (а не логічне пояснення). Вони опираються на жорсткі фізичні санкції (наприклад, вигнання з роду або вбивство). На відміну від моралі, табу забороняють, а не наказують; носять колективний характер і не вимагають усвідомлення і обґрунтування. Основними табу в первісному суспільстві були заборони щодо їжі (їжі вождя, м'яса священної тварини та ін.), слів (священних імен, нецензурної лексики), шлюбів між близькими родичами.

Наступним рівнем соціальної регуляції у первісному суспільстві були *звичаї*, що характеризувались такими особливостями:

- 1) звичай розповсюджується в локальному співтоваристві;
- 2) звичай – це конкретна рекомендація поведінки, що обґрунтовується аргументом «так прийнято»;
- 3) оцінка поведінки за звичаєм не передбачає врахування мотивів вчинку;
- 4) за дотриманням звичаю слідує громадська думка;
- 5) якщо звичай не виконується, він зникає.

Основні звичаї утворюють календарний цикл (зустріч весни – свято першого снопа – обжинки – колядки) і життєвий цикл (родинні – весільні – похоронні).

В основі регуляції міжобщинних відносин лежало два принципи – принцип «око за око» і принцип обміну. *Принцип «око за око»* (талійон) передбачав можливість симетричної (коли за пошкоджене око віднімали око, а не ціле життя), відповідної (як реакція на дії общини-сусіда), колективної (помста всім родичам по крові) відплати.

Принцип обміну регулював позитивні відносини між общинами, які налагоджувались за допомогою церемоніального дарування. Таким чином, принцип талійону обмежував безконтрольне розповсюдження зла, а принцип обміну сприяв наростанню об'ємів добра.

Традиційна мораль стала історично першою формою людської моралі. В основі її функціонування лежали наступні узагальненні принципи:

1. Згідно *принципу патріархальності* основні етичні вимоги висувались до чоловіка. Чоловіки були зобов'язані зберігати вірність традиції, що апелювала до культу предків. Адже по ставленню до померлих можна було зробити висновки про мораль людини. Характер поховань того часу визначався етичними заслугами померлих. Закономірним наслідком шанування предків стала пошана до старших.

Молодші члени племені і члени сім'ї повинні шанувати батька як начальника.

2. *Принцип общинності (колективізму)* базувався на визнанні общини, а не особи безумовною цінністю. Індивід повинен ототожнювати свої інтереси з інтересами, благополуччям і добробутом соціальної групи. Значущість людини в етичному плані визначається її приналежністю до певного роду, сім'ї, країни, професії. А заслуги кожної конкретної особи приписуються групі, до якої вона належить.

3. *Принцип працьовитості* в традиційній моралі трактувався неоднозначно. З однієї сторони, праця на землі протиставлялась священним ритуальним заняттям і вважалась низьким заняттям і певним покаранням. З іншої сторони, земля в традиційній культурі наділена священною цінністю, а тому робота на ній – це високоморальне заняття. Наприклад, працьовитість жінок вважалась запорукою моральності, адже домашня робота перешкоджає легковажним розвагам.

4. *Принцип патріотизму* відзначається складним змістом, а тому деякі його аспекти можуть не узгоджуватись між собою:

- спочатку слово «патріотизм» тлумачилось як вірність традиції батьків та прихильність до цінностей предків. В даному випадку патріотизм – це певна форма зв'язку часів, спосіб самовизначення індивіда в послідовності поколінь. Патріотизм як розуміння, до якого роду належить індивід.

- патріотизм як боротьба з ворогами, протиставлення «своїх» і «чужих» набуває рис агресивності, а під патріотичним вихованням мається на увазі виховання військово-патріотичне.

- патріотизм як любов до своєї землі, що проявляється в її захисті та праці на ній.

- патріотизм як священне відчуття батьківщини, коли остання розуміється не як історико-географічна спільність, а як символічна реальність, якій людина служить.

- патріотизм як служіння державі, її соціально-політичному устрою, а не просто країні.

- патріотизм як прихильність до усього національного, як любов до свого народу.

Єдність і взаємність у первіснообщинному суспільстві підтримувалась за допомогою «золотого правила моралі»: стався до інших так, як хочеш, щоб ставились до тебе, і не роби інших того, чого для себе не бажаєш.

Вірування в первіснообщинному суспільстві також містили елементи моралі. І тут варто згадати про:

- антропоморфізм, коли людськими якостями наділялись явища природи, тварини, предмети;

- анімізм як віру в існування духів, наявність душі у рослин, тварин і людей, одухотвореність предметів;

- тотемізм – віру в спорідненість роду чи племені з явищами природи, рослинами чи тваринами;
- фетишизм – віру в надприродні властивості матеріальних об'єктів;
- магію як сукупність обрядів та уявлень, що дозволяють впливати на навколишній світ при посередництві духів і фетишів в результаті проведення чаклунських дійств.

Отже, можна стверджувати, що мораль виникла в первіснообщинному суспільстві, еволюціонуючи в кожному наступну епоху розвитку людства і цивілізації.

2. Мораль Давньої Греції і Риму

Рабовласництво, що прийшло на зміну первіснообщинному суспільству, кардинально змінило відносини між людьми. Рабство як форма соціального зв'язку допускало відкрите, нещадне і жорстоке панування, а також гніт. Виникнення держави сприяло розвитку прагматично ефективних відносин між різними верствами населення. Держава дозволяла утримувати рабів у покорі, хоча і рабовласники повною мірою застосовували засоби примусу.

Дослідники цього періоду особливу увагу звертають на відносини між рабами і рабовласниками, констатуючи безправний статус перших. Для рабовласників раби були «знаряддям, що говорить». По суті з ними можна було робити все, що завгодно: жорстоко покарати, продати, вбити, розлучити з рідними, змусити до виконання найрізноманітніших завдань.

Раби існували у постійному страху, вони піддавались систематичним приниженням з метою зламу їхньої волі і віри в себе. Намагання раба проявити власну гідність розцінювались як неповага до господаря і жорстоко карались.

Ставлення рабів до своїх господарів можна оцінювати як суперечливе. З однієї сторони, вони намагались бути покірливими, догоджати їм, а з іншої – неприязне і ненависне ставлення проявлялось у псуванні інвентарю, знарядь праці, якщо випадала можливість зробити це без наслідків у вигляді покарання. Не можна заперечувати того факту, що раби ставились до своїх господарів з ненавистю.

На жаль, в історичних джерелах немає достатньо відомостей про особливості моралі рабів та відносин між ними. Формування єдиної моралі рабів було неможливе через етнічну строкатість, різномовність та їхню роз'єднаність. Згуртування рабів відбувалось під час повстань, які також сприяли формуванню і ряду моральних якостей і почуттів (мужності, сили духу, почуття власної гідності, відмови від приниження і покірливості).

Забезпечення рабовласницьким ладом суспільного порядку сприяло розвитку духовної культури, насамперед моральної, у вільних громадян.

Так, гармонійними можна назвати відносини між вільними громадянами демократичних міст-держав, насамперед Афін. Вони володіли правом вільного висловлення власних поглядів, мали високе почуття власної гідності. У поемах Гомера «Іліада» і «Одіссея» описані моральні якості громадян Стародавньої Греції.

Правові системи та політичні устрої грецьких міст-держав зумовлювали відмінності у їхній моралі. Підтвердженням цьому може бути мораль демократичних Афін та олігархічної Спарти.

Мораль в Афінах була суттєво гуманізованою завдяки реформам Солон. Він відмінив поземельну заборгованість, заборонив боргове рабство, запровадив земельний максимум, що прискорило ліквідацію пережитків первіснообщинного ладу. Сфера дії моралі була розширена в результаті скасування боргового рабства, розширення політичних прав громадян, утвердження принципу індивідуальної свободи. Солон виступив ініціатором створення кодексу громадянської моралі, основою якого став принцип мудрості «Нічого надто, нічого надміру».

В Спарті існувала різка поляризація громадян з невеликою кількістю багатих аристократів і великою кількістю жебраків і бідняків. Вільні громадяни складали не більше третини населення. З метою уникнення громадянської війни спартанському законодавцю Лікургу довелось реформувати спартанське суспільство. Він запровадив так звані «Заходи проти розкоші». Закони Лікурга ускладнювали розвиток грошового обігу і торгівлі через заборону обігу золотих і срібних монет, виключали гедоністичні потреби. Ці заходи стабілізували спартанське суспільство, але перешкоджали економічному і державотворчому процесу. Адже Спарта, намагаючись зберегти елементи родового укладу, дотримувалась політики ізоляціонізму. Їй так і не вдалось стати сучасною для того часу державою. На цей процес вплинуло і штучне стримування зростання кількості вільного населення.

Для підтримки порядку в Спарті застосовувались жорстокість і насилля. Військова підготовка була обов'язковою для всього вільного чоловічого населення. Слабких і хворобливих новонароджених дітей знищували, а молоді воїни брали участь у обряді полювання на ілотів (рабів, і полонених), який дуже нагадував полювання на тварин.

За законом спартанці не працювали. Зневага до праці виховувалась з дитинства. Їм заборонялось вчитись ремеслу, щоб не втратити військових навиків і гарту.

Спартанська громадянська община складалась з близька ста сімей, які мали значний вплив на життя Спарти і культивували військову дисципліну і героїчну (військову) мораль. Вільні спартанці не мали права жити так, як вони цього хотіли. Тому спартанці характеризувались низьким рівнем

самосвідомості і відсутністю морального вибору, що дає підстави порівнювати їхню мораль з родовою, патріархальною мораллю.

Давньоримську мораль можна назвати типовою для рабовласницького суспільства. Якщо вільні громадяни тут наділялись високими моральними чеснотами, то раби взагалі перебували поза сферою моралі. Однак в Стародавньому Римі, на відміну від Стародавньої Греції, часто піднімалось питання про гідність людини незалежно від її соціального статусу. На думку Л.-А. Сенеки, раб є рівним з іншими людьми, оскільки в його душі є начала честі, мужності, гордості, великодушності.

Родина у складі батька, його дружини, дітей і навіть дорослих синів з дружинами і дітьми виступала основою давньоримського суспільства. Діти залежали від батька, поки він жив. Батько як володар і суддя родини мав право продати синів у неволю і навіть вбити. Він був розпорядником усього родинного майна, включаючи і те, яке здобули діти своєю працею.

Тому реформи імператора Гая Юлія Цезаря Октавіана Августа мали на меті відродження давнього родинного життя в Римі. Його едикти були спрямовані проти подружньої зради і розпусти, зобов'язували громадян віком від 25 до 60 років вступати в шлюб, передбачали покарання бездітним і винагороду батькам великих родин.

Протягом певного періоду часу мораль у Стародавньому Римі мала становий характер. Але в результаті тривалої боротьби між плебеями і патриціями вдалося утвердити громадянську рівність, згідно якої значення походження нівелювалось.

Великий вплив на мораль Стародавнього Риму мало знамените римське право. Ефективність і розвиток моралі визначається здатністю держави забезпечити повноцінне функціонування правових норм. В давньоримській державі також визнали необхідність враховувати особливості культури інших народів, в тому числі і завойованих.

3. Мораль в епоху Середньовіччя

Особливостями епохи Середньовіччя були наступні ознаки:

1. Переважало натуральне господарство, що характеризувалось простим відтворенням, орієнтацією на самозадоволення основних потреб.

2. Селяни були особисто і економічно залежними від феодалів. Незважаючи на наявність власних господарств, селяни не мали права вільного володіння ними і повинні були сплачувати ренту феодалові.

3. Поєднання прав на землю з політичною владою. Умовність феодалної власності полягала в тому, що феодал володів землею на правах феодала. Тобто землю йому дарував сеньйор при умові виконання певних обов'язків (військова служба, допомога в управлінні маєтками сеньйора). Тому сеньйор міг також бути чийось васалом, залежним від іншого сеньйора.

4. Між сеньйором і васалом існували відносини взаємності. Це означало, що васал позбавлявся права на феода у випадку невиконання васальних обов'язків. Якщо ж сеньйор відмовлявся від опіки над своїми підданими, то васали звільнялись від необхідності служити і підпорядковуватись йому.

5. Існування політичного панування ієрархічно організованого військового стану. Між суб'єктами цієї ієрархії встановлювались відносини покровительства і особистої служби.

6. Інтегративна роль релігії, яка пронизувала всі сфери життєдіяльності.

Ці ознаки притаманні середньовічній Європі. Тогочасне суспільство нагадувало піраміду відносин особистої залежності, зафіксовану в ієрархічній системі станово-класових та професійно-корпоративних статусів. В суспільстві існували як вертикальні відносини панування і підлеглості, так і горизонтальні відносини корпоративного типу у формі сільських громад, міських комун, союзів міст, курій васалів, соціально-юридичних станів, чернечих і рицарських орденів, цехів ремісників, релігійних і купецьких гільдій. В межах своєї корпорації індивід перебував у системі вертикальних та горизонтальних зв'язків, що сприяло формуванню в нього почуття рівності і необхідності взаємної поваги прав. Відповідні моральні кодекси регламентували відносини у громадах, станово-корпоративних групах, визначали права і обов'язки їх членів.

Моральний престиж визначався соціальним статусом людини на основі володіння природними моральними якостями, отриманими нею від роду.

При аналізі моралі в епоху Середньовіччя акцентується увага на відносинах між феодалами і селянами. Але не можна оминути і рицарство з його особливими правилами корпоративних відносин та чеснотами. На жаль, відносини між членами сільської громади залишались поза межами аналізу дослідників.

Моральні уявлення селян базувались на ідеях свободи, справедливості, добра, покірності, терпеливості, готовності дати мудру пораду, прийти на допомогу, обов'язкові жити по правді, дотримуватись звичаїв. Сільські громади всіляко оберігали створені ними моральні цінності.

Проте панівною у феодалному суспільстві вважалась дворянська мораль. Саме дворяни виконували важливі державні функції, головними з яких вважались охорона державних кордонів і військову службу. Дворянам були притаманні відповідні благородні манери поведінки. Честь для дворян – це найважливіша духовна цінність, що походила від принципу приналежності людини до певної соціальної групи. Тому кожна соціальна верства чи корпорація мала свої уявлення про честь.

Для дворян честь була важливішою, ніж багатство та інші матеріальні блага і цінності. Багатство в епоху Середньовіччя належало до ознак станово-ієрархічного престижу. Особливе значення надавалось релігійно-становій символіці – обрядам, ритуалам, зброї, одягу, посуду.

Релігія, по суті, стала об'єднувальним чинником в умовах моральної роз'єднаності та економічної роздробленості середньовічної Європи. Християнська релігія переконувала селян у тому, що існуючий порядок речей даний людині Богом. Тому людина повинна відповідати «своєму» місцю в суспільній ієрархії, бути терпеливою, покірною і прощати іншим. Феодалів християнство стримувало від надмірної жорстокості і свавілля.

Завдяки релігії люди отримували уявлення про добро і зло, справедливість, необхідність самовдосконалення через внутрішнє каяття і очищення. Таким чином відбувалось формування духовного життя людини, її здатність діяти не лише за звичаєм, але й за совістю.

4. Мораль епохи Відродження

Епоха Відродження в Італії припала на XIV–XVI ст., а в інших країнах Європи – на кінець XV–XVI ст. Це період антифеодальних рухів, релігійних війн, збільшення кількості вільних міських жителів, встановлення абсолютних монархій. В економічному плані феодалізм переживав кризу, що сприяло появі капіталізму.

Основою духовного життя епохи Відродження стали гуманістичні цінності. Не можна не згадати і про вплив ідей епікурейської школи згідно яких реалізація і розвиток моральних ідеалів може відбуватись без впливу християнства. Спорідненість етики епікуреїзму та ідеалів гуманізму полягала в необхідності отримання насолоди від життя, всебічного особистісного розвитку, культивуванні земної краси і земного щастя.

5. Особливості моралі Нового часу

Період Нового часу пов'язаний з виникненням буржуазії і активним розвитком товарного виробництва. Мануфактура приходить на зміну простій капіталістичній кооперації, а капіталістичні відносини стають причиною перебудови системи моральних цінностей. Таким чином, дослідники цього періоду говорять про появу нового історичного типу особистості з особливим набором чеснот і домінуванням індивідуалізму, який повною мірою втілюється в суспільстві вільної конкуренції. Завдяки принципу приватного підприємництва особистість стала центром соціально-економічної активності і отримала широкі можливості для розвитку своєї індивідуальності.

Серед тенденцій розвитку моралі Нового часу варто виокремити ціннісну орієнтацію на багатство, ототожнення моральної оцінки з відносинами «купівлі-продажу», зростання морального відчуження.

Основною метою діяльності людини в період Нового часу було накопичення багатства, яке і стало її головною ціннісною орієнтацією і

певною мірою сенсом життя. Тому особиста гідність ототожнювалась з володінням власністю, від якої залежала і моральна значущість особи.

В період Нового часу відбувається моральне відчуження особи, яка усувається від створення моральних цінностей і перестає виступати в ролі суб'єкта моралі. А це призводить до роз'єднаності індивіда з іншими людьми і його замкнутості.

Занепад моралі в цей період пов'язують із зростанням споживацтва і конформізму. Не варто забувати про вплив патерналізму і корпоративізму, що сприяли підпорядкуванню особи корпоративним інтересам.

6. Специфіка комуністичної моралі

Феномен комуністичної моралі був обґрунтований в у ХІХ ст. (німецькими філософами К. Марксом, Ф. Енгельсом, пізніше – російським політиком В. Ульяновим (Леніним), а також в документах Комуністичної партії колишнього Радянського Союзу) як ідеологічна конструкція, що підпорядкована конкретній політичній меті, пов'язаній з опануванням свідомості, духовного життя, в першу чергу, пролетаріату і боротьбою за побудову комуністичного суспільства.

Комуністичну мораль трактують як мораль пролетаріату і вищий етап морального розвитку людства, джерелом якої проголошувались соціальне становище робітників, їх боротьба за ліквідацію приватної власності і експлуатації; головними нормами – класова солідарність, колективізм та інтернаціоналізм; основними критеріями – свідома участь трудящих в комуністичному будівництві.

Програма КПРС як моральний кодекс вимагала від будівників комунізму відданості комуністичній справі, декларувала патріотизм, соціалістичний інтернаціоналізм, усвідомлення громадянського обов'язку, сумлінну працю та нетерпимість до порушень суспільних норм в якості найвищих вимог. У міжособистісних відносинах пролетарі повинні були орієнтуватись на взаємодопомогу і колективізм, у відносинах між народами – на братерство, дружбу, інтернаціональну солідарність трудящих різних країн, нетерпимість до расової і національної ворожнечі. Будівнику комунізму притаманні такі моральні риси як правдивість, чесність, взаємоповага і моральна чистота.

Незважаючи на декларацію найвищого гуманізму, комуністична мораль навіть на теоретичному рівні сприяла класовому антагонізму, національній роз'єднаності. Насправді вона стала ще одним підтвердженням спроб підпорядкування свідомості, реальної моральної практики людей класовим політичним інтересам. Тому можна констатувати спроби посягання на свободу волі особистості.

Спроби вкорінення штучної комуністичної моралі були пов'язані з витісненням традиційної моралі народів, над якими ставився

«експеримент». Результатом цього стало утворення морального вакууму і різноманітних деформацій в сфері моралі.

Історична практика показала, що комуністична мораль – це невдало сконструйована ідеологічна схема, яка не могла функціонувати без страху перед репресіями.

7. Мораль кінця ХІХ - початку ХХ століть

В етичних теоріях кінця ХІХ-го й початку ХХ-го століття виділяються три основних підходи до визначення моралі – соціологічний, неопозитивістський, екзистенціальний, які відповідають трьом основним типам розуміння природи моралі в цей історичний період.

Соціологічний підхід трактує мораль як спосіб нормативної регуляції, суспільний інститут, що спрямовує й контролює поведінку людей.

Неопозитивістський підхід тлумачить мораль як лінгвістичний феномен.

Згідно екзистенціального підходу мораль – внутрішній стан людини, самовтілення особистістю власної унікальності. В межах цього підходу заперечувалось існування загальнолюдських універсальних нормативів. Мораль відносно особистості розглядається як над-та інтраіндивідуальний феномен.

Література:

1. Валюк О. Я. Наукової концепції моралі й моральності / О. Я. Валюк // Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України Проблеми сучасної психології. – 2010. – Випуск 7. – С. 75–75.

2. История этических учений : Учебник / Под ред. А. А. Гусейнова. – М.: Гардарики, 2003. – 911 с.

3. Тофтул М. Г. Етика : навч. посіб. / М. Г. Тофтул. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 416 с.

4. Шкурін О. І. Історичні етапи становлення сучасної моралі [Електронний ресурс] / О. І. Шкурін // Науковий вісник Донбасу. Електронне наукове видання. – 2007. – №1. – Режим доступу : http://almater.luguniv.edu.ua/magazines/elect_v/NN1/r5/07soissm.pdf

Тема 4. Загальнообов'язкові та особові форми вираження моральної вимоги

1. Загальнообов'язкові форми вираження моральної вимоги

Моральна вимога – це найпростіший елемент моралі. Об'єктивною причиною появи моральних вимог була історична необхідність співжиття людей. Ними стали неписані норми, метою яких була гармонізація міжлюдських відносин, розвиток особистості, суспільний прогрес. До основних ознак моральних вимог відносять наступні:

- *імперативність* моральних вимог означає, що вони формулюються в наказовому способі, є категоричними і безумовними;
- *всезагальність*, тобто дія моральних вимог поширюється на всіх людей, незалежно від національної, расової та релігійної приналежності, а також соціального становища;
- *всепроникність* моральних вимог дозволяє давати моральну оцінку діям і вчинкам кожної людини;
- моральні норми є *безособовими*, оскільки вони не ґрунтуються на волі конкретного суб'єкта.

Моральні вимоги можуть бути сформульовані у формі моральних норм, моральних правил, моральних приписів, заповідей.

У структурі моральної свідомості виділяються рівні загальнообов'язкових моральних вимог, що відрізняються між собою різним ступенем складності регулятивної дії:

Норма – (не вбий, не вкради) – елементарна форма етичної вимоги, пряма вказівка з приводу поведінки, певний зразок поведінки, що відображає усталені правила людських відносин і співіснування. Моральні норми носять обов'язковий характер, визначають поведінку людей в певних типових повторюваних ситуаціях. Людина легко користується нормами, не замислюючись, і лише, коли моральна норма порушується – звертає на це увагу.

Виділяють такі види норм:

1. *Фундаментальні (первинні) норми* моралі характеризуються найбільшим ступенем абстрагування, оскільки визначаються необхідністю збереження людської спільності. Вони входять в суспільну моральну свідомість у вигляді релігійних заповідей золотого правила моралі.

Порушення фундаментальних моральних норм призводить до деградації суспільства.

2. *Норми даної історичної епохи* конкретизують первинні норми відповідно до обставин місця і часу, тобто досягнутого рівня культури і географічного середовища. Поява цих норм завжди пов'язана з формуванням нового суспільного ідеалу (наприклад, ідеал гуманізму в епоху Відродження). В різні історичні епохи виникали норми, що сприяли

утвердженню поваги до чужої приватної власності, до державних законів, до чоловіка і жінки.

3. *Ситуативні (етикетні) норми* є практичним втіленням моралі, що використовується в тій чи іншій конкретній ситуації. В різних культурах етикетні норми носять різний характер, але в кожній культурі вони вимагають конкретних дій і поведінки, забороняючи інші. Творцями цих норм є люди, що користуються найбільшим авторитетом і впливом в даній спільноті.

Моральна (етична) якість – (мужність, милосердя) – вимога до душевного складу особи, а не лише поведінки. Вироблена моральна якість допускає виконання багатьох норм і вміння підібрати норми для конкретної ситуації.

Моральний принцип – (колективізм, патріотизм, альтруїзм, гуманізм, егоїзм, індивідуалізм) – вимога, сформульована в понятійній формі. Моральні принципи мають раціональне, а іноді і теоретичне обґрунтування. Принцип – ідея, що цементує норми і якості в специфічну цілісність. Сама принциповість вважається позитивною моральною якістю, проте значення кожного принципу не є безумовним.

Якщо моральні норми стосуються певних аспектів людської поведінки, діяльності, відносин, то принципи характеризують цілісну лінію поведінки людини, стають елементами її морального характеру.

Моральним принципам не властива категоричність, дотримуватись їх людина може лише за власним вибором.

Принцип отримує обґрунтування за допомогою вищого рівня моральної свідомості – ідеалу.

Моральний ідеал – стратегічна мета морального розвитку, що виступає як вимога. Ідеал має духовний характер, це уявлення про ідеальний належний стан речей, який не дається ззовні, а породжується з духовної структури особи. У часі ідеал розвивається за змістом і розвиває особу, яка до нього прагне. Якщо суспільний ідеал полягає у досягненні досконалості між людьми або такої організації суспільства, що забезпечить цю досконалість, то індивідуальний ідеал – це зразок моральної особистості.

Вчення про моральний ідеал поділяють на:

1) *гедоністичні вчення* (вищою цінністю і сенсом життя людини є задоволення, тому всі обов'язки людини повинні бути підпорядковані бажанню отримати задоволення);

2) *утилітаристські (прагматичні) вчення* (морально цінним є те, що служить певній меті, а людина повинна вчиняти корисні дії і прагнути до успіху);

3) *перфекціоністські вчення* (вищою цінністю є досконалість і кожен повинен удосконалюватись в прагненні наблизитись до ідеалу);

4) *гуманістичні вчення* (вищою моральною цінністю є людина і обов'язком кожного є сприяння благу).

Вищі моральні цінності – (добро, свобода, сенс життя, щастя) – поняття, що мають регулятивний характер, організовують моральне життя загалом; ідеї, що роблять моральну поведінку можливою.

Моральні норма, принцип, оцінка, ідеал, ціннісна орієнтація, моральні якості особистості – це і є моральні цінності, або цінності моральної свідомості. Поряд з ними у моральній свідомості існує система понять, що відображають більш високий рівень цінностей моралі взагалі і моральної свідомості зокрема. Це поняття добра і зла, справедливості і блага, сенсу життя і щастя, обов'язку і совісті, гідності і честі, любові і дружби, відповідальності тощо. Вони називаються вищими, оскільки забезпечують моральну саморегуляцію поведінки і діяльності.

Моральні цінності характеризуються такими властивостями як об'єктивність, трансцендентність, всезагальність, єдність, одиничність, ієрархічність, інтенціональність.

Питання об'єктивності і абсолютності моральних цінностей є одним з найбільш дискусійних і складних. Очевидно, що твердження про об'єктивність моральних цінностей не заперечує існування суб'єктивних моральних цінностей.

На чому ж базується твердження про об'єктивність моральних цінностей? На захист цієї тези можна навести факт певної єдності в наших моральних оцінках, теоріях, дискусіях. Оцінки, ідеї про одну й ту ж моральну цінність, без сумніву є суб'єктивними, можуть бути різними, але ми завжди знаємо, хоча б частково, що оцінюється, що відображається в ідеях, про що йде суперечка, ми можемо один одного зрозуміти.

Підтвердженням об'єктивності і трансцендентності моралі є наявність загальнолюдських моральних цінностей.

Характерною рисою моральної цінності як об'єктивної якості є також те, що вона за своєю природою постає особливою якістю. Моральна цінність безпосередньо не проявляється в фізичному просторі і часі, вона не є первинною якістю, не відчувається окремими органами чуттів. Її відображення свідомістю носить більш складний характер і реалізується через сприйняття, інтуїцію, світогляд.

Наступна важлива особливість моральних цінностей полягає в тому, що вони можуть бути позитивними або негативними, але вони не можуть одночасно характеризуватись двома протилежними якостями, що характерно для реальних окремих об'єктів і суб'єктів. Іншими словами, моральні цінності не містять в собі протилежних якостей, тобто якостей добра і зла одночасно.

Цінності не лише об'єктивні, але й трансцендентні. Поняття «трансцендентне» є багатозначним. В схоластичній філософії

«трансцендентне» означає те, що виходило за межі чуттєвого досвіду. Для середньовічної філософії «трансцендентне» було і божественне, ангельське буття, і диявольське, демонічне буття. З сучасної точки зору «трансцендентне» – це те, що існує незалежно від простору і часу як форм буття матерії. Всяке трансцендентне за визначенням є надприродним, якщо природу пов'язувати з матеріальним буттям.

Про трансцендентну «надприродність» свідчать наступні аргументи:

1. Моральні цінності не є звичайними природними якостями;
2. Моральні цінності не є повністю продуктом соціальної творчості самої людини, наприклад його суспільного договору.

Мораль не формується повністю політикою або правом, як вважали Т. Гоббс і Дж. Локк. Не можна за договором чи законами любити або бути справедливими.

З трансцендентністю моральних цінностей пов'язана наступна їх характеристика – всезагальність. Моральні цінності всезагальні в тому сенсі, що з ними інтенціонально пов'язане все реальне, будь-яка форма і вид буття. Це не означає, що будь-яка річ – це сукупність усіх моральних цінностей, це означає лише, що будь-яка річ, предмет чи суб'єкт мають відношення до добра чи зла в тій чи іншій мірі.

Єдність або цілісність моральних цінностей означає, що всі їх елементи знаходяться в органічному взаємозв'язку.

Одиничність моральних цінностей означає їх унікальність. Моральні цінності не можна звести до інших цінностей і феноменів. Наприклад, мораль як світ цінностей не можна звести ні до економіки, ні до політики, ні до релігії чи психології, вона, включаючи і кожен окрему її цінність, характеризується певною самобутністю, автономією.

Сукупність моральних цінностей утворює особливий світ зі своєю структурою, де можна виділити певне «ціннісне ядро» або «ціннісний центр» і певну ієрархію конкретних цінностей: фундаментальні моральні цінності – базові моральні цінності – головні системні моральні цінності – предметні моральні цінності.

Як показує аксіологічний аналіз моралі, її *фундаментальними цінностями* добра є буття, єдність і одиничність, взяті саме як цінності. Ці моральні цінності рівні одна одній за своїм ціннісним змістом, і в тому сенсі вони автономні, не зводяться одна до одної і незамінні одна одною.

Ці цінності визначаються як фундаментальні, оскільки лежать в основі всієї системи моральних цінностей.

Базовими моральними цінностями в неживій природі є природність, благо, софійність, в живій природі – життя, індивідуальність, органічність, в соціальній природі – життя, особистість, соборність.

Системні суспільні моральні цінності визначаються сферою людської життєдіяльності, в якій вони функціонують. Для економіки – це благо,

господарність, справедливість, для політики – мир, свобода, солідарність, для права – легальність, гідність, рівність. В духовній сфері існує своя система цінностей як синтез моральних цінностей релігії, мистецтва, науки та інших духовних інститутів.

Ранг моральних цінностей визначається такими критеріями:

- та моральна цінність є вищою за рангом, яка характеризує більш повну реалізацію, можливу чи дійсну, буття єдності і одиничності;
- та моральна цінність є вищою за рангом, яка більш повно відповідає інтересам буття, одиничності і єдності.

Іntenціональність моральних цінностей означає їх спрямованість на предмет і на суб'єкт.

Пізнання моральних цінностей неможливе без пізнання самої природи, суспільства і людини.

У вищеописаній системі верхні рівні моральної свідомості (цінності, ідеали) визначають зміст і сенс простих форм моральної вимоги.

2. Особові форми вираження моральної вимоги

До особових (суб'єктних) форм вираження моральних вимог належать поняття обов'язку, відповідальності, сорому, гордості, честі, гідності, совісті та ін. По суті вони формують понятійну структуру моральної свідомості.

Обов'язок – поняття, що виражає імперативність моралі, її наказовий характер. Формально головний обов'язок – це обов'язок робити добро.

Совість – поняття, що позначає внутрішнє переживання особою моральної вимоги, «інобуття обов'язку». Совість є контрольно-імперативним механізмом моралі, тобто:

- оцінює (контролює) ступінь відповідності нашої моральної поведінки, нашим же етичним переконанням;
- спонукає до дій, спрямованих на реалізацію власних моральних переконань. Розвинена совість ставить такі вимоги (імперативи), до виконання яких жоден обов'язок змусити не може (наприклад, вчинити подвиг).

Обов'язок – це моральна норма в її зовнішньому (хоч і засвоєному собою), суспільному історично визначеному, диференційованому (обов'язок сина, патріотичний обов'язок, професійний обов'язок) раціонально мотивованому прояві. Совість – це ті ж моральні вимоги, але внутрішні особисті, незмінні і об'єктивні, універсальні і невмотивовані.

Обов'язок і совість визначають моральну цінність особи, що фіксується поняттями честь і гідність.

Чесць – поняття для позначення морального (етичного) статусу особи як представника соціальної групи (військова, професійна, дівоча і т. д.). честь отримується шляхом дотримання належної для цієї групи поведінки, виражає моральний зв'язок індивіда з цією групою. Честь формується в

результаті суспільної оцінки заслуг людини, її суспільного визнання. Негативна реакція громадськості може спричинити втрату честі.

Гідність – поняття для позначення етичної (моральної) самоцінності особи, ступеня її відповідності власному призначенню. Людина від народження належить до людства і вже володіє гідністю. На відміну від честі, володіння якою залежить від суспільного визнання, гідність заснована на внутрішньому відчутті самоповаги, що склалася в результаті оцінки особою своїх етичних заслуг. Відчуття власної гідності не припускає порівняння своїх досягнень з досягненнями інших людей, воно ставить індивіду в обов'язок порівнювати себе з ідеальними уявленнями про моральну людину. Якщо збезчестити людину можуть публічні дії оточуючих, то втратити гідність можна лише в результаті власних низьких, непристойних дій.

У традиційній етиці співвідношення феноменів честі і гідності дещо інше: честь людини є наслідком не її індивідуальних заслуг, а приналежності до привілейованої соціальної групи. Честі не треба набувати, її можна лише втратити, якщо референтна група засудить індивіда. Гідність – же в цій етичній системі – це статус всередині привілейованої групи, якого потрібно набувати і захищати особисто.

3. Добро і зло як найзагальніші моральні оцінки

Із змістовної точки зору моральні цінності постають цінностями добра і зла. Добро і зло – це поняття високого ступеня узагальнення, фундаментальні категорії моральної свідомості, від змісту яких залежать всі інші моральні уявлення. Добро і зло не є «рівноправними» початками. Зло є «вторинним» по відношенню до добра, воно – лише його зворотна сторона.

Добро – вища моральна цінність, що не стосується природних подій і явищ; характеризує дії, здійснені заради них самих і свідомо співвіднесені з вищими моральними цінностями та ідеалом. Добро характеризує дії людини з позицій її духовного і морального удосконалення.

Зло – діяльність, що суперечить прийнятним в даній культурі нормам моралі, негативно впливає на стан інших людей чи самого діючого суб'єкта. Зло наносить матеріальну або духовну шкоду, є причиною страждань та інших негативних почуттів, призводить до деградації особистості.

Тому добро називають найбільш позитивною моральною цінністю, а зло – найбільш негативною.

Розбіжність поглядів дослідників та проблеми добра і зла привела до створення різноманітних концепцій та теорій.

Етичний інтелектуалізм (просвітницька теорія) пов'язує існування зла з незнанням. Зникнення зла можливе лише в результаті удосконалення

системи освіти. Тому Сократ і просвітники наполягали на необхідності розвитку інтелекту, удосконалення науки, просвітництва.

З позицій *етичного оптимізму* зло є маленьким фрагментом світу, що прагне до добра. Зло – це тимчасове випробування, необхідне для утвердження добра. Ці ідеї були близькими Плотіну і Г. Лейбніцу.

Теорія соціального детермінізму була запропонована марксистами, які вбачали джерело зла в соціальній несправедливості та інших недосконалостях. Причиною існування зла є погані соціальні умови (бідність, погане виховання), що створюють ґрунт для негативних вчинків і поведінки.

В *теоріях психоаналізу* (З. Фрейд, Е. Фромм, А. Шопенгауер, Ф. Ніцше) джерелом зла виступає людська природа, а саме сфера несвідомого.

Продовженням теорій психоаналізу стали *антропологічні теорії* (М. Бубер, М. Шеллер, Е. Фромм). В них зло розглядається як фундаментальна і первинна характеристика людина, що визначає її найглибшу, але добре приховану сутність. В даному випадку добро є вторинним по відношенню до зла.

В *російській моральній філософії* добро ототожнювалось з особистим моральним вдосконаленням, підвищенням духовності і гуманізацією всього суспільства.

Добро і зло містять в собі ряд особливостей і парадоксів, до яких належать:

- 1) всезагальний універсальний характер;
- 2) конкретність і безпосередність, тобто залежність цих історичних понять від реальних, конкретних суспільних відносин;
- 3) суб'єктивність добра і зла полягає у наявності різних підходів до розуміння цих понять і в тому, що вони діють в сфері людської свідомості;
- 4) відносність означає відсутність абсолютного добра і абсолютного зла в реальному світі, можливість зміни ролей за певних обставин і еволюцію і взаємний перехід добра в зло і навпаки;
- 5) єдність і нерозривний зв'язок добра і зла, тобто неможливість існування одне без одного.
- 6) оскільки добро і зло є взаємно виключними поняттями, то це і зумовлює їх одвічну боротьбу.

Література:

1. Апресян Р. Г. Этика : Учебник / Гусейнов А. А., Апресян Р. Г. – М. : Гардарики, 2000. – 472 с.
2. Дедюлина М. А. Этика : Учебно-методическое пособие / М. А. Дедюлина. – Таганрог : Изд-во ТРТУ, 2005. – С. 11–28.
3. История этических учений : Учебник / Под ред. А. А. Гусейнова. – М. : Гардарики, 2003. – 911 с.

4. Матвеев П. Е. Этика. Основы хозяйственной этики : Курс лекций. Ч. 2 / П. Е. Матвеев. – Владимир, 2003. – С. 4–35.
5. Тофтул М. Г. Этика : навч. посіб. / М. Г. Тофтул. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 416 с.

Тема 5. Справедливість

1. Поняття справедливості

Поняття «справедливість» присутнє у мовах різних народів світу. Найчастіше його вживають в сфері права і моралі. Саме в цих сферах дії і вчинки людей оцінюються з позицій справедливості. Уявлення про справедливість вперше були сформовані ще в первіснообщинному суспільстві. В ті часи співжиття людей вимагало встановлення всезагальної рівності, що лягла в основу уявлень про справедливість. Справедливість трактувалась як загальний обов'язок дотримання звичаїв і традицій.

В міфологічних уявленнях стародавніх греків богиня справедливості і правосуддя – Феміда – була зображена з полудою на очах, терезами і рогом. З рогу вона сипала на терези блага і при цьому повинна була бути неупередженою. Полуда і терези – це символічні засоби, що відображали такі характеристики справедливості як неупередженість (безсторонність), потенційну рівність для всіх, співмірність злочину і покарання, дії і винагороди.

Принцип справедливості в ті часи конкретизувався в моральних заповідях: не кради, не вбий, не порушуй чужих прав. Ці принципи також лягли в основу етичних норм і правил етикету. Справедливим вважалось і виконання людиною своїх обов'язків.

Обов'язки людини і громадянина є різноманітними:

а) це зобов'язання, прийняті приватними і юридичними особами при укладенні договору;

б) визначені конституцією і відповідними нормативно-правовими документами;

в) обумовлені загальними етичними уявленнями про гідність людини і правом особи на пошану.

Таким чином, в основі уявлень про справедливість лежать наступні критерії:

- однаковий обмін моральними якостями передбачає існування рівності (зрівняння), спрямованої на збереження цілого;

- необхідність оцінки індивідуального внеску кожного індивіда в збільшення суспільного багатства трактується як суспільно санкціоноване заохочення;

- захист індивідуальності шляхом надання гарантій основних прав людини;

- створення умов для утвердження індивідуальності, самореалізації, що надає суспільство (право на освіту, забезпечення стартових умов для задоволення власних інтересів і потреб);

- визначення допустимого ступеня вираження власного інтересу;

- інтеграція у світове співтовариство, що пов'язано з гарантією права на свободу пересування, можливістю обрання місця проживання, умовами для культурного та особистісного розвитку.

2. Еволюція уявлень про справедливість

Ранні етапи розвитку суспільної свідомості трактували категорію справедливості як доволі загальне, синкретичне поняття, що стосувалось світового порядку в цілому. Це поняття застосовувалось як до явищ природи, так і до людських відносин і буття. Люди не усвідомлювали специфіки сфер добра і справедливості, їх унікальності та можливості впливу на неї. Справедливість була виявом світової впорядкованості і гармонії, критерієм життя людства за єдиними законами космосу.

В результаті соціальної диференціації справедливість виокремилась в окрему категорію мислення. Справедливість стала виявом особистісного ставлення людини до наявності або відсутності рівноваги у суспільному житті і сприймалась як співмірність людських вчинків, їх відповідність світовому порядку, традиціям суспільства, вимогам влади, які стали відображенням притаманних природних цілей, що знаходились поза сферою людської діяльності.

В старогрецькій філософії існувало вчення про «рите» як порядок речей і непорушний світовий закон справедливості, що визначає місце всього існуючого. В старокитайській філософії таким світовим законом і справедливістю було «дао» як природний текучий порядок речей.

Уявлення про справедливість стали частиною знань про світ загалом, про Космос (як «світовий порядок», «впорядкований всесвіт»).

Геракліт вважав, що всім світовим явищам притаманні необхідні зв'язки і «прихована гармонія», що доступні пізнанню людини. На його думку, вогонь – це основа впорядкованого зв'язку протилежностей і впорядкованості світу як космосу, загальний еквівалент протилежних явищ і міра світового порядку. Тобто все можна обміняти на вогонь і вогонь обміняти на все, подібно як гроші (золото) на товари і товари на гроші (золото).

Доля космосу обумовлюється мірою вогню, що змінюється, і це є вічним логосом, загальною закономірністю і основою всіх подій в світі. За Гераклітом, все, що відбувається в світі, відбувається згідно цього логосу, внаслідок необхідності і в результаті боротьби. Суть справедливості зводиться до того, щоб слідувати загальному божественному логосу.

Пошук природних основ справедливості цікавив і піфагорійців. *Піфагор і його послідовники вважали*, що «справедливе полягає у відплаті іншому рівним». Це певна філософська інтерпретація стародавнього принципу тальйону. Новаторство піфагорійців полягало в тому, що між «належною мірою» і співмірністю повинна зберігатись певна пропорція (числова за своєю природою). Мова йде про певне вирівнювання і навіть

рівність. На думку Піфагора, міцне існування справедливості може забезпечити лише влада богів. На основі цього він дав визначення державному устрою, законам і правосуддю.

Демокрит розглядав суспільство, поліс і закони в якості результатів природного розвитку, що були штучно створені людьми. Тобто їх не дала природа в готовому вигляді, їх створили люди в процесі формування полісного життя.

Співвідношення природного і штучного – це те, що існує в істинній дійсності і те, що існує у відповідності з «спільною думкою». Демокрит вважав, що оскільки справедливість міститься у вчинках, то несправедливим є те, що суперечить природі.

У V–IV ст. до н. е. *софісти* продовжили пошуки природних основ справедливості, вважаючи, що починати слід з природи людини і суспільства. У вислові *Протагора* про людину як «міру всіх речей» полягає основний принцип поглядів софістів. Таке звеличання людини не відповідало традиційним уявленням про значимість божественного начала як міри і масштабу. Для Протагора закони і держава не дані природою, а створені людиною. Ці штучні винаходи є продуктами людського пізнання, підтвердженням величі людини на природою і її причетності до «божественної долі». Зміна уявлень про справедливість приводить до зміни законів, норм і оціночних суджень. Справедливість залишається незмінною основою цих мінливих уявлень.

Софіст *Фразімах* з *Халкедону* вважав справедливість всім тим, що може стати в нагоді сильнішому. Тому вигоду сильнішого можна назвати основним принципом володарювання і критерієм практичної політики. Влада кожної держави встановлює закони на свою користь і проголошує їх справедливими. В демократичних державах закони демократичні, а в тираніях – тиранічні. Людина, що порушила закон, має бути покарана не лише за порушення законів, але й за порушення справедливості. Погляди Фразімарха, по суті, виправдовують застосування насильства в авторитарних державах.

Теоретичні погляди про справедливість були в подальшому поглиблені *Сократом*, який принципово критикував софістів. Він вважав, що ступінь оволодіння знаннями визначає міру причетності людини до божественних засад, а відповідно і рівень справедливості в приватному, суспільному і політичному житті. Справедливість, на думку Сократа, полягає в знанні. Тому неписані божественні закони і писані людські закони базовані на одній і тій же справедливості, яка в даному випадку ототожнюється із законністю.

Розвивати ідеї про справедливість Сократа продовжив його учень *Платон*. Він вважав, що реалізувати ідеї і максимально втілити світ ідей у

земне, правове і політичне життя можливо лише за допомогою розумних, справедливих законів та ідеальної держави.

В діалозі «Держава» Платон проаналізував ідеальну, справедливу державу на основі відповідності між Космосом загалом, окремою людською Душею і Державою. Згідно ідеї справедливості справедлива людина подібна до справедливої держави і між ними немає принципової різниці.

На думку Платона, справедливість втілюється в мудрому розподілі праці, коли кожна людина займається своєю справою, не втручаючись у справи інших. Заради збереження цілісності держави і суспільства справедливість вимагає відповідної ієрархічної самопідпорядкованості.

Оскільки Платон пов'язує справедливість з «належною мірою», певною рівністю, він виділяє два види рівності – геометричну і арифметичну. Перший вид – це рівність за гідністю і чеснотами, другий – рівність міри, ваги і числа. Геометричну рівність він вважав найкращою, тому що більшому вона приділяє більше, меншому – менше, кожному даруючи те, що відповідає його природі».

Ці положення в подальшому розвинув в своїй філософській системі *Арістотель*, який, в першу чергу, звернув увагу на зв'язок справедливості з державою і правом. Незважаючи на відносність поняття справедливості, вона обумовлена природними законами. Така чеснота, як справедливість, дозволяє кожному володіти тим, що йому належить.

Цю набуту якість душі і рису характеру *Арістотель* назвав найбільшою з чеснот. Окрім того, справедливість виражає ставлення однієї людини до інших, тому її доцільно розглядати як чесноту людських взаємин в політичній площині.

Аналізуючи справедливість як певну рівномірність, *Арістотель* виділяє два види «спеціальної справедливості» – розподільчу і зрівняльну. Розподільча справедливість (справедливість, що розподіляє) проявляється при розподілі всього того (влади, винагороди, виплат, почесні тощо), що може бути розподілене між членами суспільства. Розподіл відповідних благ між людьми може бути як рівним, так і нерівним. Зрівняльна справедливість (справедливість, що зрівнює) застосовується в сфері обміну і проявляється в зрівнянні того, що є предметом обміну. Цей вид справедливості діє в сфері цивільно-правових угод, відшкодування завданої шкоди, злочинів і покарань.

Арістотель дійшов до висновку, що справедливе припускає чотири умови – наявність двох осіб, щодо яких це справедливе застосовується, і двох предметів, з приводу яких воно виявляється. Правильно віднайдений баланс між цими умовами дозволяє встановити справедливість.

Епікур вважав, що справедливість сама по собі нічого не варта, вона виявляється лише у відносинах між людьми і має договірну природу.

Справедливість – це своєрідна угода про корисне. Для кожного місця й часу характерна власна справедливість. Подібність таких мінливих «справедливостей» полягає в тому, що вони передбачають користь для учасників відносин. Звідси основним критерієм справедливості є корисність дій, спрямованих на задоволення потреб у відносинах між людьми.

Закон є запорукою справедливості у міжлюдських взаєминах. Тому Епікур актуалізував питання ефективності законодавства, відповідності правових норм суспільним потребам. Діяльність державної влади і дії людей повинні відповідати природним уявленням про справедливість. Погляди на справедливе і несправедливе можуть змінюватись в залежності від корисності для суспільства. Тому чинне законодавство потрібно змінювати відповідно до мінливих потреб розвитку суспільства і загальної користі.

Ця концепція динамічної справедливості в законодавчому контексті поєднує ідею природного права і мінливого змісту загальної користі взаємного спілкування, залежного від місця, часу і обставин. В результаті Епікур прийшов до висновку про однаковість справедливості для всіх, що створює можливість мирного співіснування людей.

Уявлення про справедливість, її природу і зміст були поглиблені римськими юристами, зокрема Марком Тулієм Ціцероном. Для нього справедливість – це основний принцип права, суть якого полягає в тому, що кожний отримує своє і зберігається рівність між ними. Вона є вічною, незмінною та невід’ємною якістю природи, загалом, та людської природи, зокрема. Тобто стосується космосу, всього навколишнього фізичного і соціального світу, форм людського співжиття і спілкування, людського буття. Оскільки природі властиві певний порядок, розум і доцільність, справедливість вимагає не завдавати школи іншим і не зазіхати на чужу власність. Не допускається завдання шкоди іншим людям, за винятком випадків, коли людина була спровокована на це несправедливістю. Всі люди мають мати право і можливість користуватись загальною власністю як спільною, а приватною – як власною.

Будучи прихильником ідей Платона і Арістотеля, Ціцерон вважав, що природне право є найвищим законом, оскільки воно виникло раніше, ніж держава і будь-які писані закони.

Державу як певний узагальнений правопорядок з її законами можна трактувати як форму реалізації права і справедливості. Право встановлює природа, а не люди своїми рішеннями і ухвалами. Закон, встановлений людьми, не повинен порушувати природного порядку.

Звідси основним критерієм справедливості виступає відповідність чи невідповідність людських законів природному праву і природі. Закони держави повинні відповідати існуючому устрою, звичаям і традиціям.

Головна вимога принципу справедливості за Ціцероном полягала в наступному: «Під дію закону повинні підпадати всі».

Таким чином, античні мислителі наголошували на необхідності відповідності права і справедливості. Право виступало в якості умови і чинника справедливості, а держава – її втілення і гаранта. Тому основними засадами справедливості вважались еквівалентність в людських відносинах, пропорційність і абстрактно-формальна рівність.

З поширенням християнства справедливість вважалась обов'язковою нормою життя людини, оскільки задана божою волею. Бог створив людей рівними за своєю подобою та образом. Він не тільки всемогутній і всеблагий, але і справедливий. Його справедливість – вища сила, він всім віддає по заслугах.

В період Середньовіччя справедливість носила скоріше зовнішній характер і обмежувалась соціальною нерівністю і родом діяльності. Проблема доброчинності пов'язувалась з волею і діями людини, у центрі якої була любов до Бога і добра. Справедливість – це божа винагорода та покарання за вчинки людини, які вона здійснює, будучи наділеною волею і правом вибору.

В епоху Відродження справедливість не існувала поза людиною, вона була закладена у власному досвіді і внутрішньому світі. Тобто мова йшла про конкретну, а не абсолютну справедливість. Вона розумілась як основа для об'єднання всіх людей заради їхнього ж блага.

Особливою була ідея справедливості у марксистсько-ленінському вченні, що виникло на ґрунті соціального утопізму критичного аналізу політичної економії капіталізму, а також моралістичних ідей про загальну рівність і щастя. К. Маркс вважав, що можливо створити суспільство без насильства, злочинів та війни. Для цього просто потрібно створити умови для творчої праці і самореалізації особи. Соціальна справедливість передбачає створення для всіх людей рівного доступу до засобів виробництва, розподілу і споживання матеріальних і духовних благ. Ця теорія справедливості критикувалась багатьма дослідниками через штучне зрівняння людей, нівеляцію відмінностей між ними, намагання примітивно все поділити порівну.

3. Концепції та види справедливості

У сучасному світі функціонує п'ять концепцій справедливості, що поєднують елементи відплатної (ретрибутивної) і розподільчої (дистрибутивної) справедливості.

Перша – *егалітарна концепція справедливості*. Егалітарна концепція справедливості вимагає, щоб всі члени суспільства отримали рівні блага, тобто, щоб розподіл благ здійснювався за принципом відплатної (ретрибутивної) справедливості. У даній концепції справедливість оцінюється як вища за рангом цінність, заради якої можна пожертвувати

іншими цінностями, зокрема свободою, гідністю, щастям людей. І в цьому полягає один з основних етичних недоліків егалітарної концепції, оскільки тут порушується об'єктивна ієрархія, властива системі моральних цінностей.

Егалітарна концепція справедливості допускає встановлення жорстких, формальних інститутів, які б сприяли реалізації її норм. Зокрема, передбачається інститут суспільної власності, планово-централізована економіка, авторитарний або тоталітарний режими в державі. Проте практика свідчить про економічну неефективність подібних заходів і в цілому про економічну неефективність егалітарної справедливості.

Наступну концепцію справедливості можна визначити як *ліберальну справедливість*. Згідно цієї концепції істиною вважається розподільча (дистрибутивна) справедливість стосовно праці, яка реалізується через вільний розподіл. Тут визнається свобода стартових можливостей, вільний доступ до будь-яких соціальних статусів. Свобода трактується як відсутність будь-яких обмежень реальних можливостей індивідів. І в цій якості свобода постає як рівна можливість для всіх. Проте ця рівність є суто формальною, оскільки стартові можливості насправді нерівні у суб'єктів. Стверджується рівність існуючих у людей можливостей. Багаті повинні мати право реалізувати свої незрівнянно більші можливості, надані їм їхнім капіталом, ніж можливості бідних, що володіють лише рівністю, не маючи інших реальних можливостей. Ліберальна концепція справедливості також передбачає встановлення певних соціальних інститутів для реалізації її норм. У економіці визначальну роль відіграє ринок, в системі охорони здоров'я і освіти – платні форми. Держава визнається політичним гарантом свободи вибору.

Третя концепція справедливості – *демократична*. Її основний принцип полягає в максималізації благ для всіх і кожного члена суспільства. Вона поєднує в собі елементи ретрибутивної та дистрибутивної справедливості, оскільки справедливим тут вважається розподіл як стосовно праці, так і стосовно потреб залежно від соціальних та індивідуальних можливостей. Демократична справедливість, на відміну від егалітарної, визнає справедливими певні індивідуальні відмінності, але, на відміну від ліберальної справедливості, узаконює соціальні механізми, що зрівнюють шанси людей в розподілі благ, створюють рівні можливості для всіх.

Найбільш відомим реальним втіленням демократичної справедливості є утилітаризм. Серед недоліків утилітаризму варто вказати на те, що він визнає справедливою будь-яку відмінність у володінні благами, і не ставить питання про етичні межі добробуту, про справедливість обмеження накопичення благ, про справедливість перерозподілу. Цей

недолік пов'язаний з головною помилкою утилітаризму, що ототожнює добро і користь.

Четверта концепція справедливості – *елітарна справедливість*. В даному випадку справедливість розуміється як рівно відкритий доступ талантам. Визнаються справедливіми соціальні і економічні нерівності, якщо в їх основі лежать інтелектуальні відмінності. Тому соціальні механізми повинні бути відповідним чином орієнтовані. В даній концепції не врахована моральна і правова рівність людей.

У сфері розподілу матеріальних благ елітарна справедливість постає як антигуманна, бо нічого не пропонує тим людям, які досягли найменшого успіху. В даному випадку формальна відмінність, формальна справедливість стоїть вище, ніж реальна етична рівність осіб, милосердя, любов.

П'ята концепція – це *справедливість як чесність Дж. Ролза*. Ця концепція припускає рівність основних прав і свобод і нерівність в розподілі благ, якщо вона сприяє покращенню життя найменш пристосованих.

Дж. Ролз допускає існування «нерівностей», при яких не програють і найменш забезпечені люди, вважаючи, що це стимулюватиме господарську діяльність найбільш продуктивних членів суспільства. Нерівність є узаконеною і це стосується нерівності на основні засоби виробництва, в тому числі приватну власність на землю.

Базові принципи справедливості, сформульовані Дж. Ролзом:

1. Кожен має рівні права та цілком задовільну систему однакових основних свобод, яка є однаково можливою для всіх;

2. Соціальні та економічні нерівності мусять розподілятися так, щоб:

а) бути найкориснішими для найменш забезпечених членів суспільства;

б) бути пов'язаними зі становищем та посадами, доступними для всіх за умов чесної рівності можливостей.

Такі принципи цілком відповідають засадам соціально орієнтованої держави, з демократичною системою організації і відповідною економікою.

Поняття «соціальна справедливість» у всіх своїх аспектах може трактуватись наступним чином:

1) в аспекті соціальних проблем: безробіття, відсутність підтримки при хворобі чи старості, неможливість отримати освіту і т. ін.;

2) в контексті корекційної справедливості, яка впливає із несправедливих соціальних відносин минулого (аборигени, раби, поневолені народи та ін.), охоплює досить конкретний зміст.

Справедливість як різновидовий концепт найчастіше реалізується в зарубіжній психології в рамках традиції, започаткованої ще Арістотелем

щодо виокремлення форм, видів та типів справедливості, беручи за основу ті чи інші критерії та норми, що їх реалізують. К. Муздибаєв, визначаючи справедливість як сукупність принципів та процедур, що регулюють розподілення життєвих благ і випробувань, прав і обов'язків індивідів та суспільних груп, пропонує звести її до трьох основних форм: розподільчої (дистрибутивна, результативна), виправної (караючої, кримінальної) та процедурної (процесуальна складова, що стосується прийняття рішення).

Дж. Колквіт пропонує чотири види справедливості, що стосуються процесу прийняття рішень: дистрибутивну (розуміється ним як неупередженість та розподіл стосовно зусиль), процедурну (стосується організації процесу винесення рішення), міжособистісну (пов'язана з тим, наскільки чемно та поважно обійшлись з учасником взаємодії) та інформаційну (визначається мірою поінформованості учасників щодо процедури прийняття рішення).

Переживання справедливості може носити індивідуальний, груповий та суспільний характер і бути зумовлене гостротою конфлікту між «справедливо-для-мене» (мені більше, ніж іншим) та «справедливо-для-всіх» (всім порівну) у позиції суб'єкта.

Література:

1. Апресян Р. Г. Этика : Учебник / Гусейнов А. А., Апресян Р. Г. – М. : Гардарики, 2000. – 472 с.
2. Дедюлина М. А. Этика : Учебно-методическое пособие / М. А. Дедюлина. – Таганрог : Изд-во ТРТУ, 2005. – С. 28–32.
3. История этических учений : Учебник / Под ред. А. Гусейнова. – М. : Гардарики, 2003. – 911 с.
4. Малахов В. А. Етика : Курс лекцій : Навч. посібник / Віктор Малахов. – К. : Либідь, 2001. – С. 196–204.
5. Момот М. О. Концепції справедливості в античній філософії права та їх сучасна інтерпретація / М. О. Момот // Адвокат. – 2009. – № 3 (102). – С. 34–38.
6. Тофтул М. Г. Етика : навч. посіб. / М. Г. Тофтул. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 416 с.
7. Фальковська Л. М. Справедливість як предмет соціально-психологічного дослідження / Людмила Фальковська // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави : зб. наук. праць. – К. : Міленіум, 2011. – Вип.11. – С. 290–299.

Тема 6. Спортивна деонтологія

1. Поняття деонтологічної етики

Деонтологічний підхід базується на визнанні обов'язку основною категорією моралі і застосовується в етиці спорту. В етичній теорії деонтологічний підхід був запропонований німецьким філософом І. Кантом. І. Кант вважав, що практичний розум відіграє провідну роль по відношенню до теоретичного. Цінність знань полягає в тому, що вони дають можливість людині стати людянішою і моральнішою.

Мораль – це внутрішній механізм прагнень людини, а не фактичні життєві спонукання. Мораль вимагає від людини чеснот і зобов'язує до доброчесності незалежно від людської природи і обставин. Для І. Канта моральність – це не спонтанне прагнення, а добровільне самопідпорядкування обов'язку. Встановивши принципову самоцінність і самостійність моральних принципів, мислитель основним поняттям в своїй етичній системі назвав автономну добру волю. За змістом ця воля є активною, дієвою і вимагає вчинків. Вона «мислиться як здатність визначати саму себе до здійснення вчинків згідно з уявленням про ті чи інші закони». Ця воля необхідна для функціонування морального закону, оскільки одного розуму буде недостатньо.

Кантівську автономію волю трактують як стан, коли індивід є вільним від різноманітних зовнішніх обмежень типу примусу, насильства, погроз і маніпуляцій. Дії індивіда є наслідком його самостійного вибору, вільного від зумовленості внутрішніми чинниками – некерованими бажаннями, пристрастями, упередженнями. У своєму виборі людина повинна керуватись власним розумом, що мислиться як відповідність універсальним принципам.

Поняття автономної доброї волі дозволяє обґрунтувати моральну автономію особистості і відповідальність за свої дії. Тобто індивід має робити не те, що він може, а те, що зобов'язаний. Якщо ж це не відбувається, то причину слід шукати не у зовнішніх обставинах, а в самій особистості, її недостатній волі.

І. Кант заперечував природність чи спонтанність доброї волі. Адже спонтанні моральні почуття людини (співчуття, уподобання, доброзичливість) можуть вважатися моральними чеснотами після визначення їх моральним законом і контролю обов'язком. Тому природну схильність до добра не можна ототожнювати з доброю волею. Моральними є лише ті вчинки, що здійснені з обов'язку. Він протиставляє поняття схильності і обов'язку. Добро – це «добра воля», а воля – це бажання діяти згідно обов'язку. Моральне добро повинне підпорядковуватись обов'язку. Завдання виховання полягає в тому, щоб людина у прийнятті важливих рішень навчилась керуватись виключно

велінням обов'язку, а не зовнішніми міркуваннями – вигодою, користю, кар'єрою.

I. Кант зазначає, що дуже важко визначити вчинок з почуття обов'язку у випадках, коли він з обов'язком погоджується, а індивід є схильним до нього. Мораль – це своєрідний місток від дотримання егоїстичного інтересу до усвідомлення обов'язку.

Моральний закон є об'єктивним принципом волі, який дається розумом і свідчить про його розумність. Він повинен бути самоочевидною основою поведінки для всіх. Проте людина не просто розумна істота, а недосконала розумна істота. А людська воля керується не лише розумом і уявленнями про закони, на неї також діють і самі закони. Її суб'єктивні принципи можуть бути необхідними, а можуть і найчастіше бувають випадковими. Тому моральний закон у випадку людської волі виступає як примус, як необхідність діяти всупереч тим багатоманітним суб'єктивним емпіричним впливам, які ця воля відчуває. Він набуває форми примусового повеління – імперативу.

Оскільки людина є слабкою і недосконалою істотою, то для неї моральний закон може мати лише силу примусу, імперативу. Імперативи – це формули відношення об'єктивного морального закону до недосконалої волі людини.

I. Кант поділив імперативи на *гіпотетичні і категоричні*. *Гіпотетичні (умовні, відносні) імперативи* вказують на те, що вчинок добрий в певному відношенні, для певної мети. В даному випадку вчинок оцінюється з точки зору його можливих наслідків. *Категоричний імператив* вказує на вчинки, які добрі самі по собі, об'єктивно без врахування наслідків, безвідносно до певної мети. Тобто людина повинна дотримуватись обов'язку, незважаючи на власні чи ситуаційні цілі, а її поведінка повинна бути добродійною сама по собі. Категоричний імператив – це пряма вказівка належної поведінки, форма дії та принципів людської поведінки.

I. Кант запропонував декілька різних формул категоричного імперативу, кожна з яких доповнює одна одну, розкриваючи тим самим зміст морального обов'язку, єдиного для всіх. Перша формула категоричного імперативу міститься в «Критиці чистого розуму» і сформульована наступним чином «Чини так, щоб максима твоєї волі могла у той самий час мати силу принципу загального законодавства». Вона вказує на абсолютність і загальність моральних принципів.

Згідно другої формули категоричного імперативу людина повинна ставитись до себе і до оточуючих так, як цього вимагає від неї моральний закон. Керівним принципом моральної поведінки має бути повага до себе і охорона гідності оточуючих. Категоричний імператив у формулюванні I. Канта забороняє використання аморальних засобів заради будь-якої

мети чи цілі, оскільки це б виправдовувало аморальні вчинки по відношенню до людей як засобів досягнення цілей.

Третя формула категоричного імперативу твердить, що «волю кожної розумної істоти слід розуміти як стверджувальні загальні закони». В цій формулі вказується відмінність категоричного імперативу від гіпотетичного.

I. Кант вважав, що суспільство, в якому визнається моральний закон, було б моральним лише за умови підпорядкування його членів категоричному імперативу.

2. Особливості спортивної деонтології

Термін «деонтологія» був запроваджений як розділ етики в 1834 р. англійським філософом-утилітаристом І. Бентамом. На сьогодні це поняття можна трактувати наступним чином:

1) деонтологія як етичні теорії, в яких поняття обов'язку є вихідним і головним у рефлексії над мораллю;

2) деонтологія як сукупність етичних засад, що регулюють обов'язки в тій чи іншій відокремленій сфері професійної діяльності;

3) деонтологія як специфічний тип орієнтації моральної свідомості, пов'язаний з етикою відповідальності.

Спортивна деонтологія досліджує взаємовідносини спортсмена і тренера, але також стосується і всіх інших зайнятих у спороті осіб, оскільки вони зобов'язані поводити себе у відповідності з вимогами спортивної діяльності.

Спортивна деонтологія визначає належне в поведінці в аспекті посадових обов'язків тренера, спортивного лікаря і т. п., розробляючи правила посадової поведінки, які в подальшому оформляються у відповідних інструкціях. На відміну від моральних правил, деонтологічні нормативи визначаються інструкціями і адміністративними наказами. Якщо загальна спортивна деонтологія вивчає спільні деонтологічні принципи для всіх видів спорту, то спеціальна – вивчає деонтологічні проблеми різних спортивних дисциплін, де враховуються особливості спеціальностей і у відповідності з цим формулюються правила поведінки тренера.

3. Деонтологічні принципи в системі принципів спортивної підготовки

Принципи спортивної підготовки – один з ключових розділів теорії і методології фізичної культури і спорту. Модель принципів спортивної підготовки утворює динамічну систему принципів підготовки, яка є фундаментом системи підготовки в спорті.

1. *Стратегічні принципи* – це вихідний пункт для побудови і створення системи підготовки. Вони включають перспективні, багаторічні

цілі; умови, в яких ці цілі реалізуються, формують системоутворюючий чинник, а також процес системи підготовки.

Зрештою це утворює єдиний цілісний стратегічний алгоритм підготовки спортсменів.

1.1. *Принцип спрямованості* на вищі досягнення. Даний принцип є стратегічним системоутворюючим принципом, на основі якого будується система підготовки і з якого виходять всі інші принципи підготовки і їх послідовність.

1.2. *Принцип цілісності системи підготовки* – нерозривності, єдності всіх чинників підготовки. Тренування відбувається в певному середовищі, просторі і часі, відповідно, і навантаження різні. Це стосується змагальної діяльності.

1.3. *Принцип побудови моделі системи підготовки відповідно до структури змагальної діяльності*. Даний принцип – це конкретизація принципу спрямованості на вищі досягнення і шлях до конкретизації решти принципів. Глобальна стратегія – це досягнення найвищих спортивних результатів і постійне поліпшення цих результатів.

Конкретна стратегія – це досягнення конкретного спортивного результату.

1.4. *Принцип індивідуалізації підготовки*. Без визначення індивідуальних генотипових і фенотипових особливостей спортсмена не можуть будуватися і застосовуватися інші принципи.

Принцип індивідуалізації в спорті вищих досягнень визначає така побудова тренувального процесу, педагогічних дій в багаторічній системі підготовки спортсменів і таке використання засобів методів і форм занять, які створюють умови для найвищого розвитку їх здатностей до діяльності, змагання, в умовах проведення престижних вітчизняних і міжнародних змагань.

1.5. *Принцип поглибленої спеціалізації*. Точне визначення індивідуальних особливостей спортсмена дозволяє: 1) визначити, яким видом спорту йому краще займатися; 2) якими шляхами досягати бажаного результату, виходячи з своїх індивідуальних даних.

2. *Тактичні принципи*. Після визначення стратегічних принципів підготовки можна переходити до застосування тактичних принципів підготовки, тобто до конкретизації системи і структур підготовки. Це завдання вирішують тактичні принципи підготовки.

2.1. *Принцип єдності загальної і спеціальної підготовки* – спеціальної спрямованості підготовки в цілому. Чим вищий рівень кваліфікації спортсмена, тим вищий рівень спеціальної спрямованості його підготовки, який, проте, поєднується із заняттями неспецифічними видами спорту, фізичною і іншою діяльністю. Це дозволяє досягати ефекту перемикання в цілях відновлення, відпочинку (фізичного і психічного), а також впливати

на резервні системи організму, щоб потім використовувати резерв, що залишився.

2.2. *Принцип безперервності процесу підготовки.* Даний принцип означає постійні, регулярні, систематичні заняття, систематизовані і побудовані так, щоб вони постійно підвищували рівень підготовленості спортсмена по відношенню до головної мети підготовки – запланованому спортивному результату.

2.3. *Принцип обґрунтованості збільшення навантажень і тенденції до максимальних навантажень* – підготовленості до збільшення навантажень.

2.4. *Принцип технологічності планування.* Дотримання технології підготовки дозволяє уникнути «зламу» процесу системи підготовки. Щоб уникнути цього, необхідно постійно і систематично здійснювати і удосконалювати контроль за системою підготовки, проводити профілактику в необхідних напрямках.

3. *Регулюючі принципи* мають на меті налаштувати спортсмена і тренера на вирішення конкретних завдань і досягнення запланованої мети.

3.1. *Принцип необхідного і максимально можливого рівня інформації.* Чим вищий рівень інформації про всі процеси у всіх структурних одиницях підготовки, тим успішнішою буде підготовка в цілому. Модель системи підготовки в спорті – це модель адаптаційно-інформаційна.

3.2. *Принцип оптимальності.* Цей принцип дозволяє утримувати систему підготовки в стійкому стабільному стані, запобігати відхиленням, збоєм, виходу за критичні межі, коли система перестає працювати. Мета використання даного принципу підготовки – забезпечення відповідності використання і дії кожного принципу, засобів і методів підготовки.

3.3. *Принцип узгодженості.* Мета даного принципу – забезпечити узгодженість і взаємодію всіх структурних одиниць підготовки.

3.4. *Принцип додатковості.* Використовується для забезпечення ефективного застосування досягнень з інших областей людської діяльності, на основі обліку закономірностей і взаємодії модельних характеристик кожної структурної одиниці підготовки, системи підготовки в цілому.

3.5. *Принцип відносності.* Необхідний для того щоб уміти врахувати, розрахувати і забезпечити точне співвідношення, точність застосування всіх принципів, структурних одиниць і чинників підготовки, виходячи з конкретних умов і по відношенню до досягнення конкретних цілей.

3.6. *Принцип стійкого розвитку всієї функціональної системи підготовки.* Стійкість системи спортивної підготовки полягає в її постійному розвитку, підвищенні її рівня по всім необхідним показникам. Цей розвиток відбувається тільки тоді, коли система стає нестабільною і невірноваженою, під впливом зовнішнього середовища.

На думку В. Джуня та В. Коваленка, *основними принципами спортивної деонтології* є наступні:

1. Принцип правдивості.
2. Принцип автономії особи.
3. Принцип гідності особи.
4. Принцип цілісності особи.

Література:

1. Джунь В. В. Принципи гідності особи в спортивній деонтології / Джунь В. В., Коваленко А. І. // Здоровий спосіб життя : Зб. наук. ст. – Львів, 2006. – Вип. 9. – С. 15–17.

2. Джунь В. В. Принципи справедливості в спортивній деонтології / Джунь В. В., Коваленко А. І. // Здоровий спосіб життя : Зб. наук. ст. – Львів, 2006. – Вип. 11. – С. 16–18.

3. Джунь В. В. Принципи цілісності в спортивній деонтології / Джунь В. В., Коваленко А. І. // Здоровий спосіб життя : Зб. наук. ст. – Львів, 2006. – Вип. 10. – С. 17–20.

4. Дмитриев С. В. Принципы целеполагания в спорте – новые понятия, новые реальности или парадоксы мышления / Дмитриев С. В. // Физическое воспитание студентов. – 2010. – №3. – С. 17–30.

5. Егорова Л. И. Педагогический принцип индивидуализации в системе спорта высших достижений / А. А. Нестеров, Л. И. Егорова // Научно-теоретический журнал «Ученые записки». – 2007. – № 4 (26). – С. 52–56.

6. Королёв Г. И. Современные принципы системы подготовки в спорте / Г. И. Королёв // Вестник спортивной науки. – 2006. – № 4. – С. 21–23.

7. Любіжанін Ю. Г. Теоретичні основи деонтології в інваспорті [Електронний ресурс] / Строкатов В. В., Сапронов М. О., Любіжанін Ю. Г., Стефанишин О. М. – Спортивна наука Україні. – 2006. – № 2 (3). – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/SNU/2006-2/06svvodi.pdf>

8. Сердюк О. С. Деонтологічний підхід в етиці бізнесу / О. С. Сердюк // Totallogy – XXI. Постнекласичні дослідження. – 2004. – Вип. 11. – С. 290–301.

Тема 7. Етичні проблеми сучасного спорту

1. Професіоналізація спорту і етика спорту

На сьогодні професійний спорт є домінуючим в ієрархії цього виду діяльності. А тому актуальною є проблема професійної спортивної етики як системи принципів, норм і ціннісних думок, що стосуються даного виду діяльності. У своїй діяльності суб'єкти, залучені до того чи іншого виду професійної діяльності, керуються і підпорядковуються нормам трудового законодавства. При цьому роботодавець, як правило, звертає увагу на рівень професійної підготовки потенційного працівника, його освіти, кваліфікацію, досвід.

Не варто плутати поняття етики і професійної етики. Завдання першої – регуляція міжлюдських відносин, а другої – відносин між суб'єктами професійної сфери діяльності, що стосуються саме цього виду діяльності. В спорті ж варто звернути увагу на взаємодію функцій і соціальних ролей, головною метою яких є отримання комерційного прибутку.

Для учасників професійної діяльності, зокрема професійного спорту, основним орієнтиром виступають норми професійної, а не суспільної моралі, які між собою можуть не співпадати. Такі суперечності стають причиною незадоволення як глядачів, так і представників мас-медіа.

Професійність у спорті та й у інших сферах діяльності пов'язана із конкуренцією і змагальністю, адже, таким чином, можна самоствердитись в своїй професії. Досить часто фахівці своєї справи заради задоволення власних професійних інтересів можуть знехтувати інтересами усього людства. Нерідко трапляються випадки, коли люди трактують свої професійні інтереси як загальнозначущі, загальнонаціональні і навіть загальнолюдські.

Саме це і породжує проблеми професійної етики. Існує небезпека, що форми професійного самоствердження допомагають у реалізації професійних інтересів, негативно впливаючи на людські особистісні якості.

Тому професійна етика може бути як органічною і невід'ємною частиною системи суспільної моралі, а може протистояти їй, руйнувати її.

Варто звернути увагу і на те, що вищі цінності в системах суспільної і професійної моралі можуть теж не співпадати. Якщо для суспільної моралі людина виступає вищою моральною цінністю, то для професійної моралі вищою цінністю є професійний успіх. Відповідно в першому випадку акцентується увага на необхідності розвитку і вдосконалення людини і людських відносин, а в другому – на необхідності досягнення найвищих результатів в професійній сфері.

Суперечність між професією і етикою полягає в тому, що перша не завжди залежить від сфери суспільної моралі і гуманістичних детермінант. Професіонал, в першу чергу, звертає увагу на умови праці, що дозволять

йому застосувати свої знання і вміння на практиці для отримання максимального результату. В професії вищий результат може слугувати мірою людської досконалості чи цінності. Даний постулат поширюється і на професійну спортивну діяльність.

Професійна діяльність повинна регламентуватись умовами контракту чи найму, а головна етична вимога полягає в їх добросовісному дотриманні. В договірних зобов'язаннях вказуються матеріальні, комерційні інтереси контрагентів і описуються соціальні і гуманітарні позиції. Тому, якщо в сфері спорту будуть домінувати гуманістичні ідеали, то ними буде визначатись і професійний успіх. І саме вони ляжуть в основу етики спорту. Якщо ж спортивний професіоналізм вимагатиме відмови від цих ідеалів, їх порушення або заперечення, то так і буде відбуватись.

Однією з функцій етики є регуляція відносин між суб'єктами діяльності, тому спортивна етика повинна забезпечувати створення, підтримку і зміцнення спортивних відносин, в тому числі і спортивної поведінки, спрямовуючи їх на досягнення вищих результатів.

Норми спортивної етики передбачають шанобливе ставлення до партнерів, вболівальників та глядачів і це є необхідною умовою професійної діяльності. Недопустимим є і обман між учасниками спортивного процесу, хоча технічні і технологічні секрети можуть мати місце в сферах високоефективної виробничої, комерційної діяльності, якою є спорт.

Однією з вимог спортивної етики є необхідність дотримання корпоративної честі, що передбачає гідне представлення свого клубу, організації, публічну демонстрацію їхнього престижу. Солідарність як етична засада спорту полягає в захисті прав та інтересів колег і товаришів по професії, незалежно від їхньої національної, релігійної чи клубної приналежності.

Спортивна етика забороняє використання цінностей спорту (слави, імені, кольорів, знаків клубу) в злочинних, антигромадських чи антигуманістичних цілях.

На початкових етапах розвитку спорт характеризувався глибокою гуманістичною спрямованістю. На жаль, сьогодні спостерігається девальвація духовно-моральних цінностей в спорті, а особливо в спорті вищих досягнень. Основною цінністю спорту стала перемога, яку можна розцінювати як спосіб отримання прибутку і забезпечення матеріального достатку.

На думку П. Позняка, за ставленням до підготовчих завдань спортсмени поділяються на три групи:

1. Спортсмени, які старанно виконують всі підготовчі завдання тренерів і докладають максимуму зусиль в ході тренувального процесу.

2. Спортсмени, які в процесі реалізації підготовчих принципів тренерів прагнуть дізнатись про перспективи своїх результатів. Зазвичай, мова йде про досвідчених спортсменів.

3. Спортсмени, які досягнувши високого спортивного рівня, перестали дослухатись до порад своїх наставників. Таким спортсменам дуже важко залишити світ спорту, навіть незважаючи на розуміння неможливості досягнення високих результатів. У них є страх, що вони не зможуть знайти себе поза світом спорту, тому і намагаються продовжити свою спортивну кар'єру якомога довше.

На сьогодні в спорті спостерігається зміна традиційної системи «покарань і заохочень», адже учасники змагань прагнуть досягнути перемоги будь-яким шляхом. Ця мета також співпадає з очікуваннями глядачів, які платять гроші за перегляд спортивних змагань, а також політиків і підприємців, для яких спорт є сферою реалізації фінансових і суспільних інтересів, цілей і намірів.

Таким чином, відбулася комерціалізація спорту, в першу чергу професійного. Тому в країнах, де професійний спорт є офіційно визнаним, спортсмени займають чітко визначене місце в суспільному розподілі праці та позицію в ієрархії суспільного престижу. А норми кодексу праці забезпечують їм відповідний юридичний захист. В Україні, на жаль, відсутні відповідні умови для організації і функціонування професійних клубів і секцій. Спорт не фінансується належним чином, кадрові резерви залишають бажати кращого, а тому у глядачів не виникає інтересу до спортивних змагань. Це змушує перспективних спортсменів шукати роботу за кордоном.

Решта – заявляють типові для професійного спорту суперечки, але надалі репрезентують типову ментальність для аматорів. Тому доцільно вживати термін «спортсмен-контрактник».

В даному випадку мова йде про псевдопрофесію і псевдопрофесійність, а це в результаті може завдати значної шкоди. Прийняті в нас форми винагороди учасників змагання «за спортивну роботу» часто порушують сповідувані моральні принципи. Учасник змагань отримує винагороду невідомого походження. При цьому його роль в колективі не є чітко визначеною.

2. Чесна гра як засадничий принцип спорту

Правильна оцінка етичних проблем сучасного спорту передбачає врахування історичних умов, соціально-культурного аспекту, значущості спорту в суспільстві і для окремої особи, особливостей кожної конкретної ситуації тощо.

Ідея «Fair play» почала формуватися у Британії в часи лицарства. Хоча кодекс честі атлета був відомий ще в античній Греції. Завдяки давньогрецькій цивілізації було сформульовано вихідну олімпійську ідею,

основою якої стали ідеали шляхетності і гармонії, сполучення тіла і розуму.

В кінці XIX століття П'єр де Кубертен, поєднавши еллінські і британські традиції, заклав основи олімпійської інтерпретації «Fair play». З того часу ідеали поведінки спортсменів у дусі «Fair play» використовуються як етичні принципи олімпійського, професійного і масового спорту.

Термін «Fair play» вперше було використано Вільямом Шекспіром у творі «Життя і смерть короля Джона» в якості мовного виразу і відповідної моральної характеристики. Сьогодні ідея «Чесної гри» тісно пов'язана з олімпійською філософією, хоча не можна заперечувати її загальнолюдську цінність.

У «Маніфесті про спорт», підготовленому в 60-і роки XX століття СІЕПС (Міжнародна рада фізичного виховання і спорту) у співпраці з ЮНЕСКО, президент СІЕПС Ф. Ноель Бекер написав: «Чесна гра є суттю, необхідним елементом будь-якого спорту, гідного цієї назви. Вона лежить в основі любительського й професійного спорту. Принцип чесної гри вимагає не лише суворо, але й добровільно дотримуватись духу й букви правил. Він припускає повагу до супротивника й до себе. Без чесної гри змагання стає грубим і принизливим. Прояв ганебності спостерігається іноді в національних і міжнародних змаганнях. Якщо ця практика поширяться, то спорт як засіб виховання, як безкорисливе колективне зусилля, як інструмент міжнародного взаєморозуміння, просто перестане існувати».

На жаль, сучасний спорт в багатьох аспектах позбавлений романтичних олімпійських ідеалів П'єра де Кубертена. Але головним ідейним документом олімпізму продовжує бути Олімпійська хартія. В основних принципах Олімпійської хартії «Fair play» визнано невід'ємною частиною олімпійської філософії.

Сучасний спорт поділяється на «спорт вищих досягнень» (до цієї категорії відноситься професійний й олімпійський спорт) та «масовий спорт» або «спорт для всіх». У спорті вищих досягнень головною метою спортсмена є перемога. Масовий спорт спрямований на отримання задоволення і здоров'я. А тому очевидно є відмінність поглядів на спорт та його проблеми.

Постійний прогрес у сфері спорту ставить перемогу на перше місце. Посприяла цьому процесу рання професіоналізація спорту. Бажання перемоги змушує суддів і атлетів відмовлятися від чесної і справедливої гри. З'ясування стосунків між спортсменами відбувається з використання не завжди спортивних засобів та методів ведення боротьби. Судді, в свою чергу, повинні слідкувати за правильністю, чесністю і об'єктивністю змагального процесу. Віддаючи перевагу одній із сторін, судді тим самим

порушують принципи чесної гри. В результаті спорт втрачає свою привабливість – змагальність.

Інша, невидима сторона спорту – фінансова, відповідальність за яку несуть спортивні директори і менеджери. У сучасному спорті гроші трактуються як добро і зло одночасно. Запорукою збільшення прибутку є переможний результат і видовищність змагань. Для досягнення цієї мети ряд спортивних функціонерів займається так званим «чорним бізнесом», проводячи відповідну «роботу з суддями». Судді отримують матеріальне заохочення за сприяння в перемозі.

Звісно, більшість висококваліфікованих спортсменів володіють спортивною порядністю. Думка кожного спортсмена формується під впливом особливостей його характеру і темпераменту, виду спорту, кваліфікації тренера, який звертає/не звертає увагу на моральні переконання і поведінку свого підопічного, виховання в сім'ї та інших чинників.

М. Я. Сараф запропонував диференціацію чесної гри на «формальну» і «неформальну». Неформальну чесну гру в спортивній традиції слід розуміти як джентльменську поведінку, як «спортивний дух» або «рицарство», що було притаманно сучасним Олімпійським іграм на початковому етапі. На думку П'єра де Кубертена, Олімпійські ігри відрізняє свого роду «рицарство спортсменів», або «дух рицарства». Основна ідея їх організації полягала в чесному і рівному змаганні, пройнятому духом спортивності і відповідним настроєм всіх учасників.

Формальну чесну гру можна назвати обов'язковою нормою, якій необхідно підпорядковуватись. Порушення умов формальної чесної гри передбачає відповідні санкції і навіть виключення зі змагань. Формальна чесна гра вимагає дотримання основних правил гри, які її визначають. Формальні умови повинні забезпечувати і підтримувати ідею рівності шансів на старті, в процесі і на фініші змагань. Формальні правила містять і залишки неформальної ментальності чесної гри, що проявляються у пошані до суперників, ставленні до них як до партнерів в грі.

3. Допінг як етична проблема в спорті

Проблема чистоти спорту стала актуальною протягом останніх років, адже перемога у міжнародних змаганнях пов'язана не лише з популярністю спортсмена, його клубу, федерації, країни, але й із значними матеріальними вигодами. Тому спортсмени прагнуть отримати бажану перемогу будь-якою ціною, навіть свідомо порушуючи встановлені правила.

МОКНУВ (оціночна комісія МОК) докладає велику кількість зусиль, щоб не допустити обману. Починаючи з 1968 року, МОКНУВ було введено допінг-контроль на Олімпійських іграх. Лише в кінці 80-х – на початку 90-х років деякі МСФ погодились на проведення допінг-

контролю не лише на офіційних змаганнях, але й під час тренувального процесу і без завчасних попереджень.

Влітку 1998 року МОКНУВ ухвалила рішення про проведення Міжнародної конференції з допінгу в спорті.

20 серпня 1998 р. на нараді президента МОКНУВ, чотирьох віце-президентів і голови Медичної комісії МОКНУВ було визначено чотири теми, які планувалось обговорити учасникам конференції: «Захист атлетів», «Правові і політичні аспекти», «Етика і профілактична освіта», «Фінансові аспекти». Керівниками робочих груп із підготовки до дебатів стали віце-президенти МОКНУВ.

Всесвітня конференція з допінгу в спорті відбулась в Лозанні з 2 по 4 лютого 1999 р. У ній взяли участь більше 600 чоловік – представників міжнародного олімпійського і спортивного руху, урядів, міжурядових і неурядових організацій. Підсумком роботи конференції стала Лозанська декларація про допінг в спорті. Основні положення цього документа викладені в шести розділах: «Освіта, профілактика і права спортсменів», «Антидопінговий кодекс олімпійського руху», «Санкції», «Міжнародне незалежне антидопінгове агентство», «Відповідальність МОКНУВ, МСФ і Спортивного арбітражного суду», «Співпраця олімпійського руху з громадськими організаціями».

У першому розділі сказано, що Олімпійська клятва повинна розповсюджуватися на тренерів і інших офіційних осіб, включати пошану до принципів єдності, етики і чесної гри в спорті, а також про необхідність інтенсифікації освітніх і профілактичних кампаній, спрямованих на молодь, спортсменів і їх оточення; бути максимально відвертими у всіх видах діяльності по боротьбі з допінгом, за винятком тих випадків, коли конфіденційність необхідна для захисту основних прав спортсменів.

Антидопінговий кодекс олімпійського руху став основою для боротьби з допінгом. Його положення застосовуються до всіх спортсменів, тренерів, інструкторів, офіційних осіб і медичного персоналу, що працюють зі спортсменами, беруть участь у тренувальному процесі і змаганнях, організованих в рамках олімпійського руху. Загалом, допінг – це використання штучних прийомів (як речовин, так і методів), що є потенційно небезпечними для здоров'я спортсменів і/або здатними поліпшити їх спортивні результати.

Стосовно санкцій, в якості мінімального необхідного покарання за використання допінгу визначено дискваліфікацію спортсмена за перше порушення на термін 2 роки. Порушення тренерами і офіційними особами положень Антидопінгового кодексу повинні каратись більш строгими санкціями.

Обговорюючи відповідальність МОКНУВ, МСФ і Спортивного арбітражного суду, учасники Всесвітньої конференції з допінгу в спорті

домовилися, що МОКНУВ і МСФ зберігають певні повноваження і відповідальність в застосуванні правил з допінгу відповідно до їхніх власних процедур. Отже, рішення, винесені в першій інстанції, знаходяться під винятковою відповідальністю МСФ або, в ході Олімпійських ігор, МОКНУВ. Разом з тим, як останню інстанцію, коли їхні власні процедури вичерпані, МОКНУВ і МСФ визнають повноваження Спортивного арбітражного суду.

Нарешті, на конференції була підкреслена необхідність підсилити співпрацю в боротьбі проти допінгу спортивних організацій і структур державної влади, оскільки саме державна влада несе відповідальність за визначення санкцій по відношенню до торговців забороненими допінговими засобами, а також в тих випадках, коли порушення спричиняє покарання, що виходить за рамки спортивних санкцій. Була досягнута домовленість і про те, що за сприяння олімпійського руху структури державної влади несуть відповідальність за приведення у відповідність національного і міжнародного законодавства, що стосується допінгу; робитимуть спільні акції у сфері освіти, наукові дослідження, соціальні програми з захисту спортсменів.

Одним з найбільш принципових рішень конференції стало рішення створити незалежне міжнародне антидопінгове агентство, в якому були б представлені олімпійський рух, урядові і відповідні міжурядові організації. На реалізацію цієї мети олімпійський рух відразу ж виділив 25 млн. доларів. І 10 листопада 1999 р. в Лозанні пройшло установче засідання Всесвітнього антидопінгового агентства (ВАДА). Першим головою Ради засновників ВАДА став віце-президент МОКНУВ Річард Паунд (Канада).

Боротьба з допінгом МОКНУВ продовжилась на 110-ій сесії в Лозанні 11-12 грудня 1999 р., на якій були ухвалені наступні рішення:

1. Клятва олімпійців повинна включати положення про спорт без допінгу. Точний текст повинен бути узгоджений з «Комісією атлетів».

2. Щоб отримати допуск на Олімпійські ігри, кожен атлет повинен мати «паспорт» з інформацією, що дозволяє проводити ефективний допінг-контроль і стежити за станом його здоров'я. Цю систему повинна запровадити ВАДА.

3. Як організація, відповідальна за допінг-контроль під час Олімпійських ігор, МОКНУВ проводитиме допінг-контроль атлетів поза змаганнями паралельно з процедурою їх акредитації.

4. У випадку апеляції проти санкцій, проба «В» повинна пройти тест в лабораторії, іншій від тієї, де перевірялася проба «А». Реалізацію цього положення забезпечуватиме ВАДА.

5. Вид спорту, в якому не дотримуються Антидопінгового кодексу олімпійського руху, зокрема не проводять перевірок поза змаганнями

відповідно до правил ВАДА, не може залишатися в програмі Олімпійських ігор. Якщо це стосується видів спорту, визнаних МОКНУВ, то вони втратять таке визнання.

Першим практичним кроком в діяльності ВАДА стало проведення 2073 тестів на допінг перед XXVII Олімпійськими іграми. Було виявлено 23 порушники. І хоча їх імена не були оприлюднені, до участі в Іграх вони допущені не були.

4. Виміри агресії у спорті

Спорт з моменту свого виникнення повинен був виконувати функцію примирення. Саме таким було основне послання олімпіад. Серед основних тенденцій сучасного спорту слід відзначити необхідність посилення конкуренції і привабливості окремих дисциплін. І не останню роль при цьому відіграє спортивна агресія.

Агресія визначається наступними критеріями:

1. Це будь-яка дія (поведінка), спрямована на навмисне завдання образи або шкоди іншій живій істоті.

2. Це словесна або фізична дія, але не ставлення чи емоційний стан.

3. Вона полягає в завданні образи або шкоди фізично чи психологічно.

4. Агресія спрямована на іншу істоту (вдарити когось кулаком – це агресія, а якщо бейсболіст в результаті невдалого маневру кидає свій шолом на землю, це не є актом агресії).

5. Агресія включає також і намір. Тому випадкове нанесення шкоди не вважається актом агресії, оскільки людина не мала наміру це робити.

Спортивна агресія – це відносна схильність до прояву жорстокості зі сторони гравців (спортсменів) і глядачів.

На думку психологів, у спорті існує два види агресії – ворожа та інструментальна. Головною метою ворожої агресії є нанесення фізичної або психологічної травми кому-небудь. Інструментальна агресія має на меті реалізацію неагресивної цілі. Так, головною метою спортсмена є перемога у поєдинку і нанесення поразки супротивнику.

Теорії агресії:

1. *Теорія інстинкту.* Людям притаманний ворожий інстинкт агресії, який постійно посилюється аж до моменту свого прояву. Цей інстинкт може проявитись або в результаті нападу на іншу живу істоту, або через катарсис, коли агресія проявляється за допомогою соціально допустимих засобів, таких як спорт наприклад.

2. *Теорія фрустрації (розчарування).* Агресія є безпосереднім результатом фрустрації, що має місце в тому випадку, коли не досягається поставлена мета.

3. *Теорія соціального навчання.* Агресія як поведінка, засвоєна в результаті спостережень за іншими моделями поведінки і наступного отримання підкріплення за вчинення подібних дій. Наприклад, діти, що

спостерігали за актами насильства, більш агресивні, ніж діти, не знайомі з такими моделями агресії.

4. *Комбінована теорія* поєднує елементи теорії фрустрації та соціального навчання. Згідно неї стан фрустрації не завжди приводить до появи агресії, але підвищує її ймовірність за рахунок підвищення рівнів гніву і збудження. Проте підвищені рівні гніву і збудження є причиною агресії лише в тому випадку, якщо соціально засвоєні моделі «сигналізують» про доцільність прояву агресивних дій в певній ситуації. В інших випадках агресія не проявляється.

В результаті проведення ряду досліджень було доведено, що перегляд спортивних змагань не приводить до зниження рівня агресії глядачів. Сміт виявив зв'язок наступних факторів з агресивністю глядачів: а) дрібні агресивні дії на ігровому полі; б) чоловіча стать; в) соціальний статус робітника.

Не доведено, що необхідна в певних видах спорту цільова агресивність сприяє агресивній поведінці в щоденному житті. Перша з гіпотез – пов'язана з теорією катарсису – згідно з нею вивільнення агресії в спорті дає шанс на неагресивну поведінку в повсякденному житті. Контргіпотеза – базується на теорії інтеграції – суть її в тому, що необхідність або можливість агресивної поведінки в спорті посилює загальну агресивність, відчуття сили і потребу демонстрування переваги (хизування силою, а також хорошою технікою).

Аналізуючи агресію з точки зору теорії катарсису, можна розглядати спорт як анклав, де агресивна поведінка виконує функцію розвантаження.

Досить контроверсійними є дослідження, результати яких показали, що заняття спортом можуть формувати негативні риси індивідуальності спортсменів, в т.ч. агресію, яка потім переноситься на позаспортивну діяльність. Відмінності поглядів стосуються також значення агресії в спортивній діяльності. Деякі дослідники цієї проблематики (Карольчак-Бемацька, Сіткевич) вважають, що агресія може корисно впливати на ефективність виконуваних дій. Інші (Волкамер і Бластер) бачать в агресії деструктивну силу, яка, звільняючи емоції від'ємного характеру – негативно впливає на ефективність спортивних дій.

Підсумовуючи можна констатувати, що агресія в спорті має два аспекти. З однієї сторони вона пов'язана з технікою дії, має функціональний характер, може бути інституціалізованою і конструктивною поведінкою, характерною для ролі учасника змагання. З іншого боку агресія, пов'язана із спортивною діяльністю, що може виходити за межі правил гри або ж за межі спортивного майданчика.

Література:

1. Карабут І. І. Етичні аспекти проблем сучасного спорту / Карабут І. І., Кружило Г. Г. // Спортивна наука України. – 2010. – № 2. – С. 105–115.
2. Ленк Ханс. Этика спорта как культура честной игры. Честное соревнование и структурная дилемма / Ханс Ленк // Неприкосновенный запас. – 2004. – №3. – С. 88–94.
3. Сараф М. Я. Профессионализация спорта и спортивная этика / М. Я. Сараф // Теория и практика физической культуры. – 2001. – №7. – С. 32–33.
4. Poźniak P. Zagrozenia we współczesnym sporcie [Електронний ресурс] / Piotr Poźniak // Internetowy Serwis Filozoficzny przy Instytucie Filozofii Uniwersytetu Jagiellońskiego. – Режим доступу : <http://www.diametros.iphils.uj.edu.pl/?l=1&p=lin3&m=105&ii=319>

3. ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Предмет і завдання етики і професійної етики

1. Етика як наука про мораль, її місце в системі гуманітарних дисциплін.
2. Функції та завдання етики на сучасному етапі.
3. Професійна етика: поняття, види, принципи.
4. Кодекси професійної етики та їх особливості.

Теми рефератів:

1. Біоетика: проблеми і перспективи.
2. Генетика і етика.
3. Наукова, релігійна і професійна етика: спільне та відмінне.
4. Норми та принципи журналістської етики.
5. Проблеми та завдання юридичної етики.

Терміни для словника:

1. Етика 2. Мораль 3. Моральність 4. Функції етики 5. Професійна етика 6. Етика спорту 7. Біоетика 8. Юридична етика 9. Журналістська етика 10. Медична етика.

Рекомендована література:

1. Апресян Р. Г. Этика : Учебник / Гусейнов А. А., Апресян Р. Г. – М. : Гардарики, 2000. – 472 с.
2. Блэкберн С. Этика. Краткое введение / Саймон Блэкберн. – М. : АСТ, Астрель, 2007. – 192 с.
3. Бралатан В. П. Професійна етика : навч. посібник / В. П. Бралатан, І. В. Гуцаленко, Н. Г. Здирко. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 251 с.
4. Гасюк Л. М. До проблеми визначення сутності поняття «професійна етика» / Л. М. Гасюк // Теоретичні питання освіти та виховання : Збірник наукових праць. – 2001. – Випуск 14. – С. 100–102.
5. Гасюк Л. М. Етика в українському вимірі / Гасюк Л. М. // Вісник Черкаського державного університету : Психолого-педагогічні науки. – 2000. – Випуск 18. – С.23–28.
6. Геффдинг Г. Этика или наука о нравственности / Г. Геффдинг. – М. : ЛКИ, 2007. – 386 с.
7. Дедюлина М. А. Этика : Учебно-методическое пособие / М. А. Дедюлина. – Таганрог : Изд-во ТРТУ, 2005. – 100 с.
8. Иванов В. Ф. Журналістська етика : Підручник / Иванов В. Ф., Сердюк В. Є. – К. : Вища школа, 2007. – 231 с.

9. Лозовой В. О. Етика : Навч. посіб. / В. О. Лозовой, М. І. Панов, О. А. Стасевська та ін.; За ред. проф. В.О. Лозового. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 224 с.

10. Малахов В. А. Етика : Курс лекцій : Навч. посібник / Віктор Малахов. – К. : Либідь, 2001. – 384 с.

11. Мовчан В. С. Етика : Навч. посібник / В. С. Мовчан. – 3-тє вид., випр. і доп. – К. : Знання, 2007. – 483 с.

12. Плешко О. С. Біоетичні регулятиви взаємовідносин «лікар-пацієнт» / Плешко Олександр Степанович // Медичне право України : правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення). Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Л., 2008. – С. 251–256.

13. Солоницина А. А. Профессиональная этика и этикет. Учебник / Солоницина А. А. – Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 2005. – 200 с.

14. Цвык В. А. Профессиональная этика. Основы общей теории / В. А. Цвык. – М. : Издательство Российского Университета дружбы народов, 2012. – 292 с.

Тема 2. Мораль і моральна свідомість

1. Сутність та структура моралі. Мораль і моральність: співвідношення понять.

2. Концепції моралі.

3. Функціональні особливості моралі. Взаємозв'язок моралі, звичаю, права, релігії і політики.

4. Структура моральної свідомості: специфіка різних наукових підходів.

Теми рефератів:

1. Теорія моральних почуттів.

2. Норми моралі і права, їх порівняльний аналіз.

3. «Золоте правило моралі».

4. Моральна діяльність як елемент моралі.

Терміни для словника:

1. Моральна свідомість 2. Індивідуальна моральна свідомість 3. Суспільна моральна свідомість. 4. Моральні відносини. 5. Моральна діяльність. 6. Моральна практика. 7. Право. 8 Звичай. 9. Традиція.

Рекомендована література:

1. Апресян Р. Г. Идея морали и базовые нормативно-этические программы / Р. Г. Апресян. – М. : ИФРАН, 1995. – 353 с.

2. Апресян Р. Г. Понятие общественной морали (опыт концептуализации) / Р. Г. Апресян // Вопросы философии. – 2006. – № 5. – С. 3–17.

3. Апресян Р. Г. Талион и золотое правило : критический анализ сопряженных контекстов / Апресян Р. Г. // Вопросы философии. – 2001. – № 3. – С. 72–84.

4. Апресян Р. Г. Этика : Учебник / Гусейнов А. А., Апресян Р. Г. – М. : Гардарики, 2000. – 472 с.

5. Бондырева С. К. Нравственность / С. К. Бондырева, Д. В. Колесов. – М. : МПСИ, МОДЭК, 2011. – 336 с.

6. Валюк О. Я. Наукової концепції моралі й моральності / О. Я. Валюк // Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України Проблеми сучасної психології. – 2010. – Випуск 7. – С. 75–86.

7. Лозовой В. О. Этика : Навч. посіб. / В. О. Лозовой, М. І. Панов, О. А. Стасевська та ін.; За ред. проф. В. О. Лозового. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 224 с.

8. Матвеев П. Е. Этика. Основы общей теории морали : Курс лекций. Ч. 1 / П. Е. Матвеев. – Владим. гос. ун-т. – Владимир, 2002. – 51 с.

9. Малахов В. А. Этика : Курс лекцій : Навч. посібник / Віктор Малахов. – К. : Либідь, 2001. – 384 с.

10. Мовчан В. С. Этика : Навч. посібник / В. С. Мовчан. – 3-тє вид., випр. і доп. – К. : Знання, 2007. – 483 с.

11. Мораль и рациональность / за ред. Р. Г. Апресян. – М. : ИФРАН, 1995. – 197 с.

12. Общество и мораль. Лекции по общественной этике профессоров Вольного университета общественных наук / ред. В. Битнер. – М. : ЛКИ, 2007. – 144 с.

13. Фулье А. Критика новейших систем морали / А. Фулье. – М. : ЛКИ, 2008. – 410 с.

Тема 3. Основні етапи історичного розвитку моралі

1. Мораль у первісному суспільстві.
2. Особливості моралі в Стародавній Греції та Римі.
3. Вплив церкви на середньовічну мораль.
4. Трактуювання моралі в епоху Відродження та Нового часу.
5. Специфіка комуністичної моралі.
6. Мораль в етичних концепціях ХІХ-п. ХХ століть.

Теми рефератів:

1. М. Вебер «Протестантська етика і дух капіталізму».
2. Тальйон і табу. Стародавні кодекси моральних обов'язків.

3. Моральні засади Давньогрецьких Олімпіад.
4. Основні напрями етичної думки ХХ ст.
5. Моральні традиції українського народу.
6. Практична етика Конфуція і Лао-цзи.
7. Етичне вчення буддизму.
8. Гедонізм, евдемонізм та стоїцизм як напрямки етичної думки Давньої Греції.
9. Етичні погляди Платона.
10. Етика Арістотеля як енциклопедія полісної моралі.
11. Протестантська модель християнської етики: Лютер і Кальвін.
12. «Повчальне слово» Володимира Мономаха.

Терміни для словника:

1. Евдемонізм 2. Утилітаризм 3. Прагматизм 4. Гедонізм 5. «Золоте правило моралі» 6. Етос.

Рекомендована література:

1. Апресян Р. Г. Этика : Учебник / Гусейнов А. А., Апресян Р. Г. – М. : Гардарики, 2000. – 472 с.
2. Бронзов А. А. Сопоставление между собою нравственных воззрений Аристотеля и Фомы Аквинского / А. А. Бронзов. – М. : Красанд, 2011. – 202 с.
3. Бронзов А. А. Учение Аристотеля о нравственности / А. А. Бронзов. – М. : Красанд, 2011. – 156 с.
4. Бронзов А. А. Учение Фомы Аквинского о нравственности / А. А. Бронзов. – М. : Красанд, 2011. – 258 с.
5. Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія / А. М. Єрмоленко. – К. : Лібра, 1999. – 488 с.
6. Жувенель Б. Этика перераспределения / Бертран де Жувенель. – Институт национальной модели экономики, 1995. – 50 с.
7. Иванов В. Г. История этики древнего мира / В. Г. Иванов. – Л. : Издательство Ленинградского университета, 1980. – 224 с.
8. Иванов В. Г. История этики средних веков / В. Г. Иванов. – СПб. : Издательство «Лань», 2002. – 464 с.
9. Иодль Ф. История этики в новой философии. Кант и этика в девятнадцатом столетии / Ф. Иодль. – М. : Либроком, 2011. – 528 с.
10. Иодль Ф. История этики в новой философии. От Античности до конца восемнадцатого столетия / Ф. Иодль. – М. : Либроком, 2011. – 370 с.
11. История этических учений : Учебник / Под ред. А.А. Гусейнова. – М. : Гардарики, 2003. – 911 с.
12. Кант И. Лекции по этике / Иммануил Кант. – М. : Наука, 2000. – 431 с.

13. Макинтайр А. После добродетели : Исследования теории морали / Аласдер Макинтайр. – М. : Академический Проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2000. – 384 с.

14. Тофтул М. Г. Этика : навч. посіб. / М. Г. Тофтул. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 416 с.

15. Хвостов В. М. Очерк истории этических учений / В. М. Хвостов. – М. : КомКнига, 2006. – 290 с.

16. Этическая мысль : Науч.-публицист. чтения / Редкол. : А. А. Гусейнов и др. – М. : Политиздат, 1990. – 480 с.

17. Этическая мысль. Выпуск восьмой / отв. ред. А. А. Гусейнов. – М. : ИФРАН, 2008. – 263 с.

18. Этическая мысль. Выпуск десятый / отв. ред. А. А. Гусейнов. – М. : ИФРАН, 2010. – 242 с.

19. Этическая мысль. Современные исследования / отв. ред. А. А. Гусейнов. – М. : ИФРАН, 2009. – 480 с.

Тема 4. Загальнообов'язкові та особові форми вираження моральної вимоги

1. Ієрархічна структура моральної свідомості.

2. Специфіка особових форм вираження моральної вимоги та їх співвідношення.

3. Добро і зло: підходи до трактування та основні концепції.

Теми рефератів:

1. Моральний ідеал та ідеали олімпізму.

2. Проблема добра і зла в творах І. Я. Франка.

3. Ф. Ніцше: мораль по той бік добра і зла.

4. Причини і форми існування зла у спорті.

Терміни для словника:

1. Моральні норми 2. Моральний кодекс 3. Моральні якості
4. Моральний ідеал 5. Моральні принципи 6. Обов'язок
7. Відповідальність 8. Сором 9. Гордість 10. Честь 11. Гідність 12. Совість.
13. Добро 14. Зло.

Рекомендована література:

1. Апресян Р. Г. Этика : Учебник / Гусейнов А. А., Апресян Р. Г. – М. : Гардарики, 2000. – 472 с.

2. Блэкберн С. Этика. Краткое введение / Саймон Блэкберн. – М. : АСТ, Астрель, 2007. – 192 с.

3. Геффдинг Г. Этика или наука о нравственности / Г. Геффдинг. – М. : ЛКИ, 2007. – 386 с.

4. Дедюлина М. А. Этика : Учебно-методическое пособие / М. А. Дедюлина. – Таганрог : Изд-во ТРТУ, 2005. – 100 с.

5. Иванов В. Ф. Журналістська етика : Підручник / Иванов В. Ф., Сердюк В. Є. – К. : Вища школа, 2007. – 231 с.

6. Лозовой В. О. Этика : Навч. посіб. / В. О. Лозовой, М. І. Панов, О. А. Стасевська та ін.; За ред. проф. В. О. Лозового. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 224 с.

7. Матвеев П. Е. Этика. Основы общей теории морали : Курс лекций. Ч. 1 / П. Е. Матвеев. – Владим. гос. ун-т. – Владимир, 2002. – 51 с.

8. Малахов В. А. Этика : Курс лекцій : Навч. посібник / Віктор Малахов. – К. : Либідь, 2001. – 384 с.

9. Тофтул М. Г. Этика : навч. посіб. / М. Г. Тофтул. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 416 с.

Тема 5. Людина у пошуках сенсу життя

1. Проблема сенсу життя та його пошуків. Спорт як сенс життя.
2. Втрата сенсу життя: причини та моральні наслідки.
3. Концепції та умови щастя.

Теми рефератів:

1. Проблема щастя в історії української етики.
2. Християнська етика любові.
3. Проблема щастя в українській етичній думці.
4. Етична філософія Г. С. Сковороди.

Терміни для словника:

1. Благо
2. Користь
3. Сумління
4. Заслуга
5. Повага
6. Визнання
7. Репутація
8. Імідж
9. Сенс життя
10. Моральний скептицизм
11. Щастя.

Рекомендована література:

1. Апресян Р. Г. Этика : Учебник / Гусейнов А. А., Апресян Р. Г. – М. : Гардарики, 2000. – 472 с.

2. Дедюлина М. А. Этика : Учебно-методическое пособие / М. А. Дедюлина. – Таганрог : Изд-во ТРТУ, 2005. – 100 с.

3. Лозовой В. О. Этика : Навч. посіб. / В. О. Лозовой, М. І. Панов, О. А. Стасевська та ін.; За ред. проф. В. О. Лозового. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 224 с.

4. Малахов В. А. Этика : Курс лекцій : Навч. посібник / Віктор Малахов. – К. : Либідь, 2001. – 384 с.

5. Мовчан В. С. Этика : Навч. посібник / В. С. Мовчан. – 3-тє вид., випр. і доп. – К. : Знання, 2007. – 483 с.

6. Тофтул М. Г. Етика : навч. посіб. / М. Г. Тофтул. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 416 с.

Тема 6. Справедливість

1. Поняття справедливості, еволюція уявлень про неї.
2. Концепції справедливості.
3. Специфіка основних видів справедливості.
4. Справедливість у спорті.

Теми рефератів:

1. Розвиненість почуття добра і справедливості у посадової особи.
2. Наукові підходи до трактування справедливості.

Терміни для словника:

1. Справедливість 2. Дистрибутивна справедливість 3. Ретрибутивна справедливість 4. Корекційна справедливість.

Рекомендована література:

1. Апресян Р. Г. Этика : Учебник / Гусейнов А. А., Апресян Р. Г. – М. : Гардарики, 2000. – 472 с.

2. Клічук А. В. Етичний аналіз справедливості як універсальної категорії міжіндивідуальних взаємин / А. В. Клічук // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія «Філософія. Політологія». – 2010. – № 100. – С. 10–15.

3. Лозовой В. О. Етика : Навч. посіб. / В. О. Лозовой, М. І. Панов, О. А. Стасевська та ін.; За ред. проф. В.О. Лозового. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 224 с.

4. Матвеев П. Е. Этика. Основы хозяйственной этики: Курс лекций. Ч. 2 / П. Е. Матвеев. – Владим. гос. ун-т. – Владимир, 2003. – 64 с.

5. Малахов В. А. Етика : Курс лекцій : Навч. посібник / Віктор Малахов. – К. : Либідь, 2001. – 384 с.

6. Мовчан В. С. Етика : Навч. посібник / В. С. Мовчан. – 3-тє вид., випр. і доп. – К. : Знання, 2007. – 483 с.

7. Момот М. О. Концепції справедливості в античній філософії права та їх сучасна інтерпретація / М. О. Момот // Адвокат. – 2009. – № 3 (102). – С. 34–38.

8. Ролз Дж. Теория справедливости / Джон Ролз. – Новосибирск : Изд НГУ, 1995. – 532 с.

9. Тофтул М. Г. Етика : навч. посіб. / М. Г. Тофтул. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 416 с.

10. Тофтул М. Г. Проблема справедливості : етичний аспект / М. Г. Тофтул, Р. П. Шмат // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2007. – № 31. – С. 3–5.

11. Фальковська Л. М. Справедливість як предмет соціально-психологічного дослідження / Людмила Фальковська // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави : зб. наук. праць. – К. : Міленіум, 2011. – Вип.11. – С. 290–299.

Тема 7. Спорт як соціально-ціннісна система

1. Моральні цінності, їх специфіка та ієрархія. Моральні цінності у спорті.

2. Моральні конфлікти. Їх сутність, різновиди і шляхи подолання.

3. Спорт і девіантна поведінка: особливості взаємовпливу.

Теми рефератів:

1. Аксіологія: становлення і етапи розвитку.

2. Біблія як джерело моральних цінностей і норм християнства.

3. Шляхи подолання конфліктів.

4. Відповідальність та втеча від свободи.

Терміни для словника:

1. Девіантна поведінка 2. Моральні цінності 3. Моральний вибір
4. Моральний конфлікт 5. Моральна відповідальність.

Рекомендована література:

1. Батюк А. М. Норми та девіації в практиках фізичної активності : теоретичне осмислення / Батюк А. М. // Соціальні технології. – 2011. – № 51. – С. 225–231.

2. Бліхар В. С. Вплив цінностей на формування особистості в контексті філософсько-правових інтенцій / В. С. Бліхар // Наук. вісник ЛьДУВС. – 2010. – № 2. – С. 405–413.

3. Демків Т. В. Моральні пріоритети людського буття / Т. В. Демків // Наукові записки КУТЕП. Серія «Філософські науки». – 2011. – Вип. 9. – С. 297–306.

4. Жуковський В. М. Проблема моральних цінностей в Українському суспільстві перехідного періоду / Жуковський В. М. // Наукові записки НаУКМА. – 2000. – Т. 18. – С. 80–82.

5. Іщук Н. Морально-етичні цінності – важливий фактор формування особистості вчителя фізичної культури / Наталя Іщук // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. – 2010. – № 1 (13). – С. 10–13.

6. Кричфалушій М. Загальнолюдські моральні цінності майбутніх спортивних педагогів / Михайло Кричфалушій // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. – 2009. – № 3. – С. 27–30.

7. Лукьянов А. В. Спорт как социально–ценностная система / А. В. Лукьянов, Н. Ю. Мазов // Философия и общество. – 2008. – № 2. – С. 168–184.

8. Мазов Н. Ю. Спорт и духовная жизнь общества. Монография / Н. Ю. Мазов. – Уфа: Изд-е БашГУ, 2009. – 184 с.

9. Мазов Н. Ю. Спорт как социально-ценностная и телесно-духовная система / Н. Ю. Мазов // Социально-гуманитарные знания. – М., 2008. – № 9. – С. 135–140.

10. Мазов Н. Ю. Ценности и ценностное содержание спорта / Н. Ю. Мазов // Право и государство : теория и практика. Научно-практический и информационно-аналитический журнал. – М : Право и государство, 2009. – № 1. – С. 146–149.

11. Матвеев П. Е. Этика. Основы хозяйственной этики: Курс лекций. Ч. 2 / П. Е. Матвеев. – Владим. гос. ун-т. – Владимир, 2003. – 64 с.

12. Малахов В. А. Этика : Курс лекцій : Навч. посібник / Віктор Малахов. – К. : Либідь, 2001. – 384 с.

13. Миннегалиев М. М. Использование физической культуры и спорта в профилактике девиантного поведения подростков / Марат Магасумович Миннегалиев // Научно-теоретический журнал «Ученые записки». – 2012. – № 1 (83). – С. 103–107.

14. Тофтул М. Г. Этика : навч. посіб. / М. Г. Тофтул. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 416 с.

15. Хорошуха М. Ф. Вивчення взаємозв'язку між девіантною поведінкою та спрямованістю тренувального процесу юних спортсменів (із результатів ретроспективних спостережень автора) / Хорошуха М. Ф. // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2012. – № 3. – С. 128–131.

Тема 8. Спортивна деонтологія

1. Особливості деонтологічної етики.

2. Спортивна деонтологія, її основні завдання та проблеми.

3. Принципи спортивної деонтології:

3.1 Принцип правдивості.

3.2 Принцип автономії особи.

3.3 Принцип гідності особи.

3.4 Принцип цілісності особи.

Теми рефератів:

1. Моральні засади організації спортивного життя.
2. Моральні засади змагальної діяльності.
3. Моральні засади спортивного суддівства.
4. Відповідальність тренера: моральна, громадянська, кримінальна.
5. Деонтологічне виховання обслуговуючого персоналу і вболівальників.

Терміни для словника:

1. Гідність професії
2. Професійний обов'язок
3. Принцип правдивості
4. Принцип автономії особи
5. Принцип гідності особи
6. Принцип цілісності особи.

Рекомендована література:

1. Джунь В. В. Принципи гідності особи в спортивній деонтології / Джунь В. В., Коваленко А. І. // Здоровий спосіб життя : Зб. наук. ст. – Львів, 2006. – Вип. 9. – С. 15–17.
2. Джунь В. В. Принципи справедливості в спортивній деонтології / Джунь В. В., Коваленко А. І. // Здоровий спосіб життя : Зб. наук. ст. – Львів, 2006. – Вип. 11. – С. 16–18.
3. Джунь В. В. Принципи цілісності в спортивній деонтології / Джунь В. В., Коваленко А. І. // Здоровий спосіб життя: Зб. наук. ст. – Львів, 2006. – Вип. 10. – С. 17–20.
4. Дмитриев С. В. Антропо ориентированные образовательные технологии становления субъекта профессиональной деятельности / Дмитриев С. В. // Физическое воспитание студентов. – 2011. – № 3. – С. 30–36.
5. Дмитриев С. В. Принципы целеполагания в спорте – новые понятия, новые реальности или парадоксы мышления / Дмитриев С. В. // Физическое воспитание студентов. – 2010. – №3. – С. 17–30.
6. Егорова Л. И. Педагогический принцип индивидуализации в системе спорта высших достижений / А. А Нестеров, Л. И Егорова // Научно-теоретический журнал «Ученые записки». – 2007. – № 4 (26). – С. 52–56.
7. Коваленко А. І. До питання про етику спорту як прикладну дисципліну : спроба визначення предмета // Здоровий спосіб життя. – Л., 2004.
8. Королёв Г. И. Современные принципы системы подготовки в спорте / Г. И. Королёв // Вестник спортивной науки. – 2006. – № 4. – С. 21–23.
9. Любіжанін Ю. Г. Теоретичні основи деонтології в інваспорті [Електронний ресурс] / Строкатов В. В., Сапронов М. О.,

Любіжанін Ю. Г., Стефанишин О. М. – Спортивна наука Україні. – 2006. – № 2 (3). – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/SNU/2006-2/06svvodi.pdf>

10. Сердюк О. С. Деонтологічний підхід в етиці бізнесу / О. С. Сердюк // Totallogy - XXI. Постнекласичні дослідження. – 2004. – Вип. 11. – С. 290–301.

Тема 9. Етичні проблеми сучасного спорту

1. Вплив професіоналізації та псевдопрофесіоналізму на етику спорту.
2. Поняття чесної гри та її прояви у сучасному спорті.
3. Проблема допінгу та основні шляхи її подолання.
4. Агресія в спорті: підходи до трактування та особливості прояву.
5. Причини комерціалізації спорту: вплив ЗМІ.

Теми рефератів:

1. Причини інструменталізації людини у спорті.
2. Гідність людського тіла.
3. Моральна культура мови тренера.
4. Моральне спілкування і його вплив на моральний розвиток.

Терміни для словника:

1. Комерціалізація спорту
2. Агресія
3. Професіоналізація спорту
4. Допінг
5. Fair play.

Рекомендована література:

1. Агеев А. В. Коммерческие аспекты проведения спортивных соревнований / А. В. Агеев, Т. И. Прокопенко, Н. В. Резенькова // Вестник Ставропольского государственного университета. – 2008. – № 59. – С. 144–151.

2. Барабанова В. Б. О проблеме предельных человеческих возможностей и генетических технологиях в спорте / Барабанова В. Б. // Успехи современного естествознания. – 2010. – № 11. – С. 63–64.

3. Воропай С. М. Спортсмен як проблема в олімпійському русі та підходи до її вирішення / Воропай С. М. // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2011. – № 9. – С. 21–25.

4. Всемирный антидопинговый кодекс 2009 : Всемирное антидопинговое агентство. – М. : ТранЛит, 2009. – 128 с.

5. Гончаренко Є. В. Морально-етичні аспекти в спорті інвалідів / Гончаренко Є. В., Когут І. О. // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фіз. виховання і спорту : зб. наук. пр. – 2007. – № 11. – С. 28–30.

6. Горбачев А. Л. Проблема допинга в современном спорте / А. Л. Горбачев, В. В. Кривицкий, И. В. Кубей // Северо-восточный научный журнал. – 2011. – № 1. – С. 71–79.

7. Замышляев В. И. Транснационализм и коммерциализация спорта в условиях глобализации / В. И. Замышляев, Ю. И. Ямщиков // Вестник Сибирского государственного аэрокосмического университета им. академика М. Ф. Решетнева. – 2007. – № 2. – С. 185–187.

8. Зинюк А. В. Воздействие телевидения на коммерциализацию современного спорта / Зинюк Анна Владимировна // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. – 2009. – № 15. – С. 534–538.

9. Карабут І. І. Етичні аспекти проблем сучасного спорту / Карабут І. І., Кружило Г. Г. // Спортивна наука України. – 2010. – № 2. – С. 105–115.

10. Качуровский Д. О. Про соціально-педагогічні проблеми сучасного спорту вищих досягнень [Електронний ресурс] / Качуровський Д. О. // Тези доповіді. Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми фізичного виховання, спорту і туризму в формуванні здоров'я людини», Класичний приватний університет, 15–16 жовтня 2010 р., Запоріжжя. – Режим доступу : <http://www.swimukraine.org.ua/?page=225&PHPSESSID=41e2f0d39cda83ca5fe6dbfa9958f92a>

11. Когут И. Проблема этики в современном олимпийском спорте / Ирина Когут, Сергей Матвеев, Лидия Радченко // Наука в олимпийском спорте. – 2007. – С. 126–132.

12. Колобаев Д. Проблемы современного спорта / Денис Колобаев // Обозреватель–OBSERVER. – 2009. – № 9. – С. 111–115.

13. Ленк Х. Этика спорта как культура честной игры. Честное соревнование и структурная дилемма / Ханс Ленк // Неприкосновенный запас. – 2004. – №3. – С. 88–94.

14. Мамедов О. Ю. Невидимые тени «олимпийского солнышка» / О. Ю. Мамедов // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2008. – Т.6. № 3. – С. 65–69.

15. Сараф М. Я. Профессионализация спорта и спортивная этика / М. Я. Сараф // Теория и практика физической культуры. – 2001. – №7. – С. 32–33.

16. Скороходов Н. М. О проблемах дегуманизации олимпийского спорта / Н. М. Скороходов // Вестник ТГУ. Гуманитарные науки. – 1998. – Вып. 4. – С. 32–35.

17. Фомин Ю. Коммерциализация олимпийского спорта как противоречие его развития / Ю. Фомин // Человек в мире спорта: Новые

идеи, технологии, перспективы: Тезисы докл. Междунар. Конгресса. – М., 1998. – Т. 2. – С. 578–579.

18. Bodasińska A. Moralny sport [Електронний ресурс] / Bodasińska Anna, Bodasiński Sławomir // Biblioteka lidera. – Режим доступу : http://www.lider.szs.pl/biblioteka/index.php?action=pokaz&dzial_id=4

19. Misiuna B. Etyczne aspekty sportu / Bohdan Misiuna, Alicja Przyłuska-Fischer. – Wydawnictwo AWF, 1993. – 155 s.

20. Poźniak P. Zagrożenia we współczesnym sporcie [Електронний ресурс] / Piotr Poźniak // Internetowy Serwis Filozoficzny przy Instytucie Filozofii Uniwersytetu Jagiellońskiego. – Режим доступу : <http://www.diametros.iphils.uj.edu.pl/?l=1&p=lin3&m=105&ii=319>

21. Wysoczański R. Walka z dopingiem – bez alternatywy / Ryszard Wysoczański // Sport Wyczynowy. – 2002. – № 3–4. – S. 110–113.

Тема 10. Накази, інструкції і нормативні документи як джерело деонтологічних нормативів у спорті

1. Професійний обов'язок учасників спортивного процесу, його етична складова.

2. Загальні нормативні документи: моральний аспект регуляції відносин учасників спортивного процесу.

3. Галузеві нормативні документи: деонтологічний аспект.

Теми рефератів:

1. Професійні обов'язки спортсмена: етичний аспект.

2. Особливості професійних обов'язків тренера.

3. Поведінка вболівальників на спортивному майданчику та за його межами.

4. Роль керівника у створенні належного морального клімату в колективі.

5. Деонтологічні проблеми різних видів спортивної діяльності.

Терміни для словника:

1. Учасники спортивного процесу 2. Відповідальність у спорті 3. Професійний обов'язок спортсмена 4. Професійний обов'язок тренера 5. Дегуманізація 6. Спорт для всіх 7. Олімпійський спорт 8. Загальна декларація прав людини 9. Антидопінговий кодекс 10. Всесвітнє антидопінгове агентство (ВАДА) 11. Олімпійська хартія.

Рекомендована література:

1. Азаматов Д. М. Спортивная деятельность в ее отношении к духовной жизни людей / Н. Ю. Мазов, Д. М. Азаматов // Социально-гуманитарные знания. – М., 2008. – № 9. – С. 318–326.

2. Брониковский М. Реализация олимпийского образования в школах Польши / Михаил Брониковский // Наука в олимпийском спорте. – 2007. – С. 82–86.
3. Всемирный антидопинговый кодекс 2009 : Всемирное антидопинговое агентство. – М. : ТранЛит, 2009. – 128 с.
4. Дубин Б. Спорт в современных обществах : пример России / Борис Дубин // Вестник общественного мнения. Данные. Анализ. Дискуссии. – 2004. – № 2 (70). – С. 70–80.
5. Дутчак М. В. Спорт для всіх у Фінляндії, Німеччині та Франції // Дутчак М. В. // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2007. – № 8. – С. 36–43.
6. Жукова О. Л. Акмеология физической культуры и спорта : Учебное пособие / О. Л. Жукова. – Екатеринбург : ГОУ ВПО УГТУ-УПИ, 2004. – 122 с.
7. Загальна декларація прав людини (10.12.1948) // Офіц. вісн. України. – 2008. – № 93.
8. Олімпійська хартія. Міжнародний олімпійський комітет. – К. : Олімпійська література, 1999. – 95 с.
9. Сучилин А. А. Идеалы Пьера де Кубертена и современное олимпийское движение / А. А. Сучилин // Известия ВГПУ. – 2012. – № 68. – С. 68–71.
10. Юдин О. А. Спорт в системе социализации личности : теоретический анализ / О. А. Юдин // Вестник Поволжской академии государственной службы имени П. А. Столыпина. – 2007. – № 12. – С. 56–61.
11. Kaźmierczak A. Idea olimpizmu jako alternatywna koncepcja edukacyjno-wychowawcza / Arkadiusz Kaźmierczak // Humanistyczne aspekty rehabilitacji, turystyki, rekreacji i sportu. – Lwów–Poznań–Warszawa, 2010. – S. 5–10.
12. Nowocień J. Olimpizm i zasada fair play szansą wychowania w tolerancji [Електронний ресурс] / Jerzy Nowocień. – Режим доступу : http://euro2012.wcies.edu.pl/download/Olimpizm_i_zasada.pdf

4. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

ТЕМА 1. Предмет і завдання етики і професійної етики

1. Структура етики.
2. Моральний вимір особи і суспільства.

Література:

1. Дедюлина М. А. Этика : Учебно-методическое пособие / М. А. Дедюлина. – Таганрог : Изд-во ТРТУ, 2005. – С. 8.
2. Апресян Р. Г. Этика : Учебник / Гусейнов А. А., Апресян Р. Г. – М. : Гардарики, 2000. – С. 6-19.

ТЕМА 2. Мораль і моральна свідомість

1. Тальйон та золоте правило моралі.
2. Критика сучасних систем моралі.

Література:

1. Апресян Р. Г. Талион и золотое правило : критический анализ сопряженных контекстов / Апресян Р. Г. // Вопросы философии. – 2001. – № 3. – С. 72–84.
2. Фулье А. Критика новейших систем морали / А. Фулье. – М. : ЛКИ, 2008. – 410 с.

ТЕМА 3. Основні етапи історичного розвитку моралі

1. Етико-політичне вчення Конфуція.
2. Етика католицизму.
3. Етика протестантизму.
4. Моральне вчення ісламу.

Література:

1. История этических учений : Учебник / Под ред. А. А. Гусейнова. – М.: Гардарики, 2003. – 911 с.

ТЕМА 4. Загальнообов'язкові та особові форми вираження моральної вимоги

1. Складіть схему ієрархічної структури моральної свідомості.
2. Зобразіть взаємозв'язок добра і зла.
3. У чому, на вашу думку, полягає різниця між честю і гідністю.

Література:

1. Мазурик М. Онтологічний вимір етичних категорій добра і зла / Марія Мазурик // Вісник НУ «ЛП». Філософські науки. – 2010. – № 661. – С. 25–31.
2. Малахов В. А. Етика : Курс лекцій : Навч. посібник / Віктор Малахов. – К. : Либідь, 2001. – 384 с.
3. Тофтул М. Г. Етика : навч. посіб. / М. Г. Тофтул. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 416 с.

ТЕМА 5. Людина у пошуках сенсу життя

1. Сором і совість: проблема взаємозв'язку.

Література:

1. Малахов В. А. Етика : Курс лекцій : Навч. посібник / Віктор Малахов. – К. : Либідь, 2001. – 384 с.

ТЕМА 6. Справедливість

1. Справедливість у різних сферах суспільного життя: специфіка трактування.
2. Підходи до розуміння справедливості в античній філософії.
3. Теорія справедливості Дж. Ролза.

Література:

1. Литвиненко Н. Концепція справедливості Джона Ролза / Наталия Литвиненко // Логос. – 2006. – № 1 (52). – С. 26–34.
2. Момот М. О. Концепції справедливості в античній філософії права та їх сучасна інтерпретація / М. О. Момот // Адвокат. – 2009. – № 3 (102). – С. 34–38.
3. Ролз Дж. Теория справедливости / Джон Ролз. – Новосибирск : Изд НГУ, 1995. – 532 с.
4. Сорочайкин А. Н. Дистрибутивная теория справедливости Дж. Ролза / А. Н. Сорочайкин, А. В. Филатова // Академічний огляд. – 2011. – № 2 (35). – С. 26–31.

ТЕМА 7. Спорт як соціально-ціннісна система

1. Розкрийте зміст власної системи моральних цінностей.
2. Девіантна поведінка: причини та форми вираження.
3. Система цінностей у спорті.

Література

1. Мазов Н. Ю. Ценности и ценностное содержание спорта / Н. Ю. Мазов // Право и государство : теория и практика. Научно-

практический и информационно-аналитический журнал. – М : Право и государство, 2009. – №1. – С. 146–149.

2. Миннегалиев М. М. Использование физической культуры и спорта в профилактике девиантного поведения подростков / Марат Магасумович Миннегалиев // Научно-теоретический журнал «Ученые записки». – 2012. – № 1 (83). – С. 103–107.

3. Хорошуха М. Ф. Вивчення взаємозв'язку між девіантною поведінкою та спрямованістю тренувального процесу юних спортсменів (із результатів ретроспективних спостережень автора) / Хорошуха М. Ф. // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2012. – № 3. – С. 128–131.

ТЕМА 8. Спортивна деонтологія

1. Етичний аспект сучасних принципів системи підготовки спортсменів.

Література:

1. Дмитриев С. В. Антропо ориентированные образовательные технологии становления субъекта профессиональной деятельности / Дмитриев С. В. // Физическое воспитание студентов. – 2011. – № 3. – С. 30–36.

2. Дмитриев С. В. Принципы целеполагания в спорте – новые понятия, новые реальности или парадоксы мышления / Дмитриев С. В. // Физическое воспитание студентов. – 2010. – №3. – С. 17–30.

3. Егорова Л. И. Педагогический принцип индивидуализации в системе спорта высших достижений / А. А Нестеров, Л. И Егорова // Научно-теоретический журнал «Ученые записки». – 2007. – № 4 (26). – С. 52–56.

4. Королёв Г. И. Современные принципы системы подготовки в спорте / Г. И. Королёв // Вестник спортивной науки. – 2006. – № 4. – С. 21–23.

ТЕМА 9. Етичні проблеми сучасного спорту

1. Генетичні технології в спорті: етичний аспект.

2. Морально-етичні проблеми спорту інвалідів.

Література:

1. Воропай С. М. Спортсмен як проблема в олімпійському русі та підходи до її вирішення / Воропай С. М. // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2011. – № 9. – С. 21–25.

2. Гончаренко Є. В. Морально-етичні аспекти в спорті інвалідів / Гончаренко Є. В., Когут І. О. // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фіз. виховання і спорту : зб. наук. пр. / за ред. С. С. Єрмакова. – Харків : ХДАДМ (XXIII), 2007. – № 11. – С. 28–30.

3. Любіжанін Ю. Г. Теоретичні основи деонтології в інваспорті [Електронний ресурс] / Строкатов В. В., Сапронов М. О., Любіжанін Ю. Г., Стефанишин О. М. – Спортивна наука України. – 2006. – № 2 (3). – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/SNU/2006-2/06svvodi.pdf>

ТЕМА 10. Накази, інструкції і нормативні документи як джерело деонтологічних нормативів у спорті

1. Спорт для всіх: особливості в країнах Західної Європи.
2. Вплив спорту на соціалізацію особи.
3. Олімпійська освіта: етичний аспект реалізації.

Література:

1. Брониковский М. Реализация олимпийского образования в школах Польши / Михаил Брониковский // Наука в олимпийском спорте. – 2007. – С. 82–86.

2. Дубин Б. Спорт в современных обществах : пример России / Борис Дубин // Вестник общественного мнения. Данные. Анализ. Дискуссии. – 2004. – № 2 (70). – С. 70–80.

3. Дутчак М. В. Спорт для всіх у Фінляндії, Німеччині та Франції // Дутчак М. В. // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2007. – № 8. – С. 36–43.

4. Юдин О. А. Спорт в системе социализации личности : теоретический анализ / О. А. Юдин // Вестник Поволжской академии государственной службы имени П. А. Столыпина. – 2007. – № 12. – С. 56–61.

5. СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

Агресія – це мотивована деструктивна поведінка, що не відповідає нормам і правилам суспільного співіснування людей і завдає фізичної шкоди об'єктам нападу, або викликає в них психологічний дискомфорт у формі негативних переживань, стану напруженості та ін.

Біоетика – це вчення про закони, принципи і правила регулювання професійної поведінки медичних працівників в умовах використання нових медичних технологій. Вперше термін «біоетика» був запропонований Фріцом Ягром в 1927 році. В своїй статті «Біомедичний імператив» він охарактеризував біоетику як поняття про моральні засади використання лабораторних тварин і рослин. Автором сучасного уявлення про біотетику як вчення про моральність людської поведінки з позиції біологічно-медичної галузі та інших соціально-орієнтованих наук про життя вважають американського онколога Ван Ренсселера Поттера.

Благо – це засіб задоволення потреб людини. Виділяються різні критерії класифікації благ. За натуральними характеристиками блага поділяються на послуги і продукти, за ступенем віддаленості від кінцевого споживання – на споживчі блага і ресурси, за тривалістю використання – на короткотривалі і довготривалі, за характером споживання – на суспільні і приватні, за природою – на духовні і матеріальні.

Відповідальність – це категорія, яка виражає свідоме ставлення особи до вимог суспільної необхідності, обов'язків, соціальних завдань, норм і цінностей. Відповідальність полягає в усвідомленні сенсу і значення діяльності, її наслідків для суспільства і соціального розвитку, вчинків особи з позицій інтересів суспільства або певної групи.

Всесвітній антидопінговий кодекс – документ, прийнятий 5 березня 2003 року на Всесвітній конференції з допінгу в спорті і почав діяти в 2004 році. Змінений Всесвітній антидопінговий кодекс був затверджений Радою засновників Всесвітнього антидопінгового агентства 17 листопада 2007 року. Переглянутий Всесвітній антидопінговий кодекс набув чинності 1 січня 2009 року.

Всесвітня антидопінгова агенція (ВАДА) – організація, утворена 10 листопада 1999 року для сприяння та координації на міжнародному рівні боротьби з використанням допінгу в спорті в усіх її формах.

Гідність – це етична категорія, що виражає уявлення про цінність людини як особистості, особливе моральне ставлення людини до самої себе і ставлення до неї спільноти, в середовищі якої визначається цінність особистості. Для людини власна гідність – це форма самосвідомості і самоконтролю, що дозволяє їй усвідомити відповідальність перед собою як особистістю. А для суспільства гідність індивіда – це певна вимога поважного ставлення до нього.

Гідність професії – це поняття, пов’язане з конкретним становищем людини в службовому колективі, її професійними заслугами, відповідною до цього пошаною і повагою.

Гордість – почуття особистої гідності, власної цінності, самоповаги.

Девіантна поведінка (від лат. *deviatio* – відхилення) – поведінка, що не відповідає соціальним нормам певного суспільства і виражається у діях, вчинках або бездіяльності окремих індивідів і соціальних груп, що порушують законодавчо встановлені або загальноприйняті в даному соціумі норми, правила, принципи, зразки поведінки, звичаї, традиції.

Дегуманізація – багаторівневе явище, характерне як для індивідуальної, так і колективної свідомості, що полягає у втраті гуманістичних начал, загальнолюдських моральних і духовних цінностей, відмові від світогляду, заснованого на людяності, справедливості, повазі і увазі до людини, її індивідуальних та особистісних особливостей.

Добро – найбільш загальне поняття моральної свідомості, етична категорія, що характеризує позитивні моральні цінності.

Допінг (англ. *doping*, від сленгового англ. *dope* «давати наркотики») — фармакологічні та інші речовини, що при введенні в організм сприяють активізації його роботи і росту, стимуляції фізичної і нервової діяльності тощо. Ці лікарські препарати застосовуються спортсменами для штучного, примусового підвищення працездатності в період навчально-тренувального процесу та змагальної діяльності.

Евдемонізм (з грец. *eudaimonia* – щастя) – філософсько-етична традиція і життєва установка, що визнає щастя єдиним або вищим благом.

Етика – це наука про мораль як особливу сферу людської життєдіяльності, що займається аналізом природи, структури і соціальної ролі моралі, дослідженням її походження, історичного розвитку, теоретичним обґрунтуванням певної системи моральних поглядів і норм.

Етика спорту – розділ етики, що досліджує особливості спортивної моралі, зокрема правила поведінки у спорті, моральні відносини між спортсменами під час змагальної діяльності та процесу підготовки до неї.

Етос (грец. *etos* - характер, звичай) – узагальнена характеристика культури певної соціальної спільноти, яка виражена в системі її панівних цінностей і норм поведінки.

Заслуга – це вчинки, дії і поведінка людини, що зумовили повагу і визнання з боку інших людей, суспільства.

Звичай – це правило поведінки, яке склалося внаслідок його практичного застосування протягом тривалого часу серед людей.

Зло – це етична категорія, протилежна поняттю добра, що означає навмисне і свідоме заподіяння шкоди і страждань.

Золоте правило моральності – це одна з найдавніших норм регуляції людської поведінки, що визнає рівність всіх людей у їх прагненні до

щастя і гідності. Ця відома моральна максима полягає в тому, що людина не повинна чинити по відношенню до інших того, чого не бажає для себе.

Імідж (англ. image – образ, престиж, репутація) – враження, яке особистість (бізнесмен, менеджер, політик тощо) або організація (фірма, навчальний заклад тощо) справляють на людей і яке фіксується в їх свідомості у формі певних емоційно забарвлених стереотипних уявлень.

Індивідуальна моральна свідомість – це вид моральної свідомості, що структурно складається з інтеріоризованих моральних вимог і моральних цінностей, що виявляються в моральних мотивах і ціннісних орієнтаціях особистості, почуттях сумління, честі і гідності тощо.

Комерціалізація спорту – це процес його використання з метою отримання прибутку.

Користь – це позитивна етична категорія, що характеризує систему цінностей кожної конкретної людини. Користь відображає позитивне значення предметів і явищ у їх співвідношенні до чийх-небудь інтересів. Корисним вважається все те, що: а) відповідає чиймось інтересам; б) забезпечує досягнення поставлених цілей; в) сприяє успішності дій; г) сприяє ефективності дій.

Мораль – це система норм, принципів, ідеалів, уявлень про цінності, якими керуються люди у своїй поведінці.

Моральна відповідальність – це усвідомлення відповідності (чи невідповідності) дій людини і результатів її вчинків моральним нормам.

Моральна діяльність – це особлива сфера людської діяльності, що має предметно-змістову визначеність, підпорядковується моральним вимогам і становить значущість будь-якої діяльності.

Моральна практика – це сфера індивідуально-масових проявів поведінки, відносин, діяльності, що орієнтовані на найвищі, універсальні вселюдські цінності.

Моральна свідомість – це різновид суспільної й індивідуальної свідомості, спрямований на засвоєння ціннісних властивостей суспільних відносин і вчинків людей з позиції їх відповідності прийнятим у суспільстві моральним нормам, вимогам і настановам.

Моральний вибір – акт моральної діяльності, що полягає у праві і можливості людини, проявивши свою суверенність, самовизначитись стосовно власної системи цінностей.

Моральний ідеал – це поняття моральної свідомості, в якому моральні вимоги до людей виражені у вигляді образу морально-досконалої особи; це уявлення про особистість з найбільш високими моральними якостями.

Моральний кодекс – це систематизована сукупність норм і зразків поведінки, притаманних для членів певного суспільства чи спільноти.

Моральний конфлікт – це зіткнення моральних норм в індивідуальній чи суспільній свідомості, що пов'язані з суперечністю мотивів і вимагають морального вибору.

Моральні відносини – це особливий тип відносин, що складаються в процесі моральної діяльності і характеризуються сталістю нормативного регулювання; вони формують єдину систему внутрішньо узгоджених зв'язків, на основі якої на практиці закріплюються найприйнятніші в даному соціумі зразки поведінки.

Моральні норми – це найпростіші форми моральних вимог, що регулюють людську поведінку за допомогою приписів і заборон.

Моральні принципи – це узагальнені вираження моральних вимог до людини, що спрямовують її в моральній практиці, визначають характер ставлення людини до світу і людства.

Моральні цінності – це та сукупність принципів і норм, що визначає міжособистісні відносини, поняття про добро і зло, хороше і погане.

Моральні якості – сукупні характеристики свідомої особистості, типові моральні риси поведінки людини.

Обов'язок – це сукупність моральних зобов'язань людини перед іншими людьми; нормативна категорія, що регламентує коло обов'язків людини, зумовлених суспільною необхідністю.

Олімпійська хартія – документ, в якому зафіксовані основні завдання та принципи діяльності Міжнародного олімпійського комітету.

Олімпійський спорт – це напрям спорту, пов'язаний з організацією та проведенням спортивних змагань з олімпійських видів спорту та підготовкою спортсменів до цих змагань.

Повага – це етична категорія, що позначає оцінку почуття гідності/ідеальності/вищості людини, на яку ця оцінка спрямована; це визнання високих якостей людини.

Право – система регулювання суспільних відносин, що характеризується нормативністю, формальною визначеністю в офіційних джерелах і забезпеченою можливістю державного примусу.

Прагматизм – це філософська течія, що ігнорує об'єктивну основу понять, ідей, теорій, норм, акцентуючи увагу винятково на їх практичній ефективності.

Професійна етика – це наука про професійну мораль як сукупність ідеалів і цінностей, розуміння належного, етичних принципів і норм поведінки, що відображають сутність професії і визначають відносини між людьми, що склались в процесі виконання професійних обов'язків і залежать від змісту їх професійної діяльності.

Професійна компетентність – це компетентність особистості в професійній діяльності, що відображає її здатність якісно реалізовувати її. Виділяють 4 види професійної компетентності: 1) спеціальна

компетентність – здатність реалізовувати власне професійну діяльність на високому рівні, проектувати свій професійний розвиток; 2) соціальна компетентність – здатність здійснювати спільну, групову професійну діяльність, співробітництво; здатність застосовувати характерні для цієї професійної спільноти прийоми професійної комунікації; 3) особистісна компетентність – здатність реалізовувати особистісне самовираження, саморозвитку, протистояння професійним деформаціям особистості; 4) індивідуальна компетентність – здатність самореалізовуватись, розвиватись і зберігати індивідуальність в межах професії, підтримувати професійне зростання, раціональну організацію праці.

Професійна майстерність – це особистісна якість, що набувається в процесі власного професійного досвіду; це найвищий рівень оволодіння професією (професіоналізму) – професійними знаннями, вміннями, навичками, що дають змогу успішно досліджувати робочу ситуацію, формулювати і вирішувати професійні завдання відповідно до поставлених цілей.

Професійне визнання – сукупність процесів і процедур для підтвердження і визнання кваліфікацій, присвоєних чи присуджених в перебігу виконання професійної діяльності.

Професійний обов'язок – сукупність вимог до представника певної професії, які надаються йому суспільством, професійною групою та виступають перед ним у вигляді зобов'язань, дотримання котрих стає його внутрішньою моральною потребою.

Професійний спорт – комерційний напрям діяльності у спорті, пов'язаний з підготовкою та проведенням видовищних спортивних заходів на високому організаційному рівні з метою отримання прибутку.

Професіоналізація – це 1) вибір певного заняття в якості професії; 2) перехід до розряду професіоналів.

Репутація – це нематеріальне благо, що полягає в оцінці діяльності особи (фізичної або юридичної) з позицій моральних або ділових якостей.

Сенс життя – це філософська та етична проблема, що полягає у визначенні мети людського існування.

Совість – це етична категорія, що позначає здатність людини об'єктивно оцінювати свої дії і контролювати власну поведінку.

Сором – це почуття, що виникає у випадку здійснення людиною вчинків, що не відповідають моральним вимогам, принижують гідність особи.

Спортивна відповідальність – різновид корпоративної відповідальності, що базується на нормах, що містяться в правилах проведення спортивних заходів, розроблених і затверджених громадськими спортивними організаціями (федераціями з видів спорту).

Справедливість – належний порядок людського життя, в якому визнається рівність між всіма людьми, необхідність відповідності між діями і винагородою за добро і зло, практичною роллю різних людей і їх соціальним становищем, правами і обов'язками, заслугами і їх визнанням.

Суспільна моральна свідомість – це вид моральної свідомості, носієм якої є суспільство; вона об'єднує моральні погляди і оцінки певних груп людей, використовуючи при цьому досвід, пошуки і досягнення минулих поколінь та історичних епох.

Традиція – це один з регуляторів суспільних відносин; сукупність елементів культури, звичаїв і навичок практичної діяльності, що передаються з покоління в покоління.

Утилітаризм – етичний напрям, згідно з яким користь є основою моральності.

Чесна гра (Fair play) – це сукупність етичних і моральних законів, що базуються на внутрішньому переконанні індивіда про справедливість і благородство в спорті. До базових принципів чесної гри належать повага до суперника, повага до правил і суддівських рішень, відмова від використання допінгу та інших штучних стимуляторів, рівність шансів у змагальній діяльності.

Честь – це етична категорія, що полягає в усвідомленні індивідом свого суспільного значення та визнання цього значення референтною групою, до якої цей індивід належить.

Щастя – це етична категорія, якою позначається ідеальний стан вищого задоволення життям.

6. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова:

1. Апресян Р. Г. Этика : Учебник / Гусейнов А. А., Апресян Р. Г. – М. : Гардарики, 2000. – 472 с.
2. Бралатан В. П. Професійна етика : навч. посібник / В. П. Бралатан, І. В. Гуцаленко, Н. Г. Здирко. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 251 с.
3. Всемирный антидопинговый кодекс 2009 : Всемирное антидопинговое агентство. – М. : ТранЛит, 2009. – 128 с.
4. Горбачев А. Л. Проблема допинга в современном спорте / А. Л. Горбачев, В. В. Кривицкий, И. В. Кубей // Северо-восточный научный журнал. – 2011. – № 1. – С. 71–79.
5. Дедюлина М. А. Этика : Учебно-методическое пособие / М. А. Дедюлина. – Таганрог : Изд-во ТРТУ, 2005. – 100 с.
6. Джуль В. В. Принципи гідності особи в спортивній деонтології / Джуль В. В., Коваленко А. І. // Здоровий спосіб життя : Зб. наук. ст. – Львів, 2006. – Вип. 9. – С. 15–17.
7. Джуль В. В. Принципи справедливості в спортивній деонтології / Джуль В. В., Коваленко А. І. // Здоровий спосіб життя : Зб. наук. ст. – Львів, 2006. – Вип. 11. – С. 16–18.
8. Джуль В. В. Принципи цілісності в спортивній деонтології / Джуль В. В., Коваленко А. І. // Здоровий спосіб життя: Зб. наук. ст. – Львів, 2006. – Вип. 10. – С. 17–20.
9. Егорова Л. И. Педагогический принцип индивидуализации в системе спорта высших достижений / А. А. Нестеров, Л. И. Егорова // Научно-теоретический журнал «Ученые записки». – 2007. – № 4 (26). – С. 52–56.
10. Загальна декларація прав людини (10.12.1948) // Офіц. вісн. України. – 2008. – № 93.
11. Замышляев В. И. Транснационализм и коммерциализация спорта в условиях глобализации / В. И. Замышляев, Ю. И. Ямщиков // Вестник Сибирского государственного аэрокосмического университета им. академика М. Ф. Решетнева. – 2007. – № 2. – С. 185–187.
12. История этических учений : Учебник / Под ред. А. А. Гусейнова. – М.: Гардарики, 2003. – 911 с.
13. Карабут І. І. Етичні аспекти проблем сучасного спорту / Карабут І. І., Кружило Г. Г. // Спортивна наука України. – 2010. – № 2. – С. 105–115.

14. Коваленко А. І. До питання про етику спорту як прикладну дисципліну : спроба визначення предмета // Здоровий спосіб життя. – Л., 2004.
15. Когут И. Проблема этики в современном олимпийском спорте / Ирина Когут, Сергей Матвеев, Лидия Радченко // Наука в олимпийском спорте. – 2007. – С. 126–132.
16. Колобаев Д. Проблемы современного спорта / Денис Колобаев // Обозреватель–OBSERVER. – 2009. – № 9. – С. 111–115.
17. Королёв Г. И. Современные принципы системы подготовки в спорте / Г. И. Королёв // Вестник спортивной науки. – 2006. – № 4. – С. 21–23.
18. Ленк Х. Этика спорта как культура честной игры. Честное соревнование и структурная дилемма / Ханс Ленк // Неприкосновенный запас. – 2004. – №3. – С. 88–94.
19. Лозовой В. О. Етика : Навч. посіб. / В. О. Лозовой, М. І. Панов, О. А. Стасевська та ін.; За ред. проф. В. О. Лозового. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 224 с.
20. Мамедов О. Ю. Невидимые тени «олимпийского солнышка» / О. Ю. Мамедов // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2008. – Т.6. № 3. – С. 65–69.
21. Матвеев П. Е. Этика. Основы общей теории морали : Курс лекций. Ч. 1 / П. Е. Матвеев. – Владим. гос. ун-т. – Владимир, 2002. – 51 с.
22. Матвеев П. Е. Этика. Основы хозяйственной этики: Курс лекций. Ч. 2 / П. Е. Матвеев. – Владим. гос. ун-т. – Владимир, 2003. – 64 с.
23. Малахов В. А. Етика : Курс лекцій : Навч. посібник / Віктор Малахов. – К. : Либідь, 2001. – 384 с.
24. Мовчан В. С. Етика : Навч. посібник / В. С. Мовчан. – 3-тє вид., випр. і доп. – К. : Знання, 2007. – 483 с.
25. Момот М. О. Концепції справедливості в античній філософії права та їх сучасна інтерпретація / М. О. Момот // Адвокат. – 2009. – № 3 (102). – С. 34–38.
26. Олімпійська хартія. Міжнародний олімпійський комітет. – К. : Олімпійська література, 1999. – 95 с.
27. Сараф М. Я. Профессионализация спорта и спортивная этика / М. Я. Сараф // Теория и практика физической культуры. – 2001. – №7. – С. 32–33.
28. Сучилин А. А. Идеалы Пьера де Кубертена и современное олимпийское движение / А. А. Сучилин // Известия ВГПУ. – 2012. – № 68. – С. 68–71.
29. Тофтул М. Г. Етика : навч. посіб. / М. Г. Тофтул. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 416 с.

Допоміжна:

1. Агеев А. В. Коммерческие аспекты проведения спортивных соревнований / А. В. Агеев, Т. И. Прокопенко, Н. В. Резенькова // Вестник Ставропольского государственного университета. – 2008. – № 59. – С. 144–151.
2. Азаматов Д. М. Спортивная деятельность в ее отношении к духовной жизни людей / Н. Ю. Мазов, Д. М. Азаматов // Социально-гуманитарные знания. – М., 2008. – № 9. – С. 318–326.
3. Апресян Р. Г. Идея морали и базовые нормативно-этические программы / Р. Г. Апресян. – М. : ИФРАН, 1995. – 353 с.
4. Апресян Р. Г. Понятие общественной морали (опыт концептуализации) / Р. Г. Апресян // Вопросы философии. – 2006. – № 5. – С. 3–17.
5. Апресян Р. Г. Талион и золотое правило : критический анализ сопряженных контекстов / Апресян Р. Г. // Вопросы философии. – 2001. – № 3. – С. 72–84.
6. Барабанова В. Б. О Проблеме предельных человеческих возможностей и генетических технологиях в спорте / Барабанова В. Б. // Успехи современного естествознания. – 2010. – № 11. – С. 63–64.
7. Батюк А. М. Норми та девіації в практиках фізичної активності : теоретичне осмислення / Батюк А. М. // Соціальні технології. – 2011. – № 51. – С. 225–231.
8. Бліхар В. С. Вплив цінностей на формування особистості в контексті філософсько-правових інтенцій / В. С. Бліхар // Наук. вісник ЛьДУВС. – 2010. – № 2. – С. 405–413.
9. Блэкберн С. Этика. Краткое введение / Саймон Блэкберн. – М. : АСТ, Астрель, 2007. – 192 с.
10. Бондырева С. К. Нравственность / С. К. Бондырева, Д. В. Колесов. – М. : МПСИ, МОДЭК, 2011. – 336 с.
11. Бронзов А. А. Сопоставление между собою нравственных воззрений Аристотеля и Фомы Аквинского / А. А. Бронзов. – М. : Красанд, 2011. – 202 с.
12. Бронзов А. А. Учение Аристотеля о нравственности / А. А. Бронзов. – М. : Красанд, 2011. – 156 с.
13. Бронзов А. А. Учение Фомы Аквинского о нравственности / А. А. Бронзов. – М. : Красанд, 2011. – 258 с.
14. Брониковский М. Реализация олимпийского образования в школах Польши / Михаил Брониковский // Наука в олимпийском спорте. – 2007. – С. 82–86.
15. Валюк О. Я. Наукової концепції моралі й моральності / О. Я. Валюк // Збірник наукових праць КІНУ імені Івана Огієнка, Інституту

психології ім. Г. С. Костюка АПН України Проблеми сучасної психології. – 2010. – Випуск 7. – С. 75–86.

16. Воропай С. М. Спортсмен як проблема в олімпійському русі та підходи до її вирішення / Воропай С. М. // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2011. – № 9. – С. 21–25.

17. Вундт В. Этика. Факты нравственной жизни. Философские системы морали / Вундт В. – М. : Либроком, 2011. – 456 с.

18. Вундт В. Этика. Принципы нравственности. Области нравственной жизни / Вундт В. – М. : Либроком, 2010. – 264 с.

19. Гасюк Л. М. До проблеми визначення сутності поняття «професійна етика» / Л. М. Гасюк // Теоретичні питання освіти та виховання : Збірник наукових праць. – 2001. – Випуск 14. – С.100–102.

20. Гасюк Л. М. Етика в українському вимірі / Гасюк Л. М. // Вісник Черкаського державного університету : Психолого-педагогічні науки. – 2000. – Випуск 18. – С.23–28.

21. Геффдинг Г. Этика или наука о нравственности / Г. Геффдинг. – М. : ЛКИ, 2007. – 386 с.

22. Гончаренко Є. В. Морально-етичні аспекти в спорті інвалідів / Гончаренко Є. В., Когут І. О. // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фіз. виховання і спорту : зб. наук. пр. / за ред. С. С. Єрмакова. – Харків : ХДАДМ (ХХІІІ), 2007. – № 11. – С. 28–30.

23. Демків Т. В. Моральні пріоритети людського буття / Т. В. Демків // Наукові записки КУТЕП. Серія «Філософські науки». – 2011. – Вип. 9. – С. 297–306.

24. Дмитриев С. В. Антропно ориентированные образовательные технологии становления субъекта профессиональной деятельности / Дмитриев С. В. // Физическое воспитание студентов. – 2011. – № 3. – С. 30–36.

25. Дмитриев С. В. Принципы целеполагания в спорте – новые понятия, новые реальности или парадоксы мышления / Дмитриев С. В. // Физическое воспитание студентов. – 2010. – №3. – С. 17–30.

26. Дубин Б. Спорт в современных обществах : пример России / Борис Дубин // Вестник общественного мнения. Данные. Анализ. Дискуссии. – 2004. – № 2 (70). – С. 70–80.

27. Дутчак М. В. Спорт для всіх у Фінляндії, Німеччині та Франції // Дутчак М. В. // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2007. – № 8. – С. 36–43.

28. Єрмоленко А. М. Комуникативна практична філософія / А. М. Єрмоленко. – К. : Лібра, 1999. – 488 с.

29. Жувенель Б. Этика перераспределения / Бертран де Жувенель. – Институт национальной модели экономики, 1995. – 50 с.

30. Жукова О. Л. Акмеология физической культуры и спорта : Учебное пособие / О. Л. Жукова. – Екатеринбург : ГОУ ВПО УГТУ-УПИ, 2004. – 122 с.

31. Жуковський В. М. Проблема моральних цінностей в Українському суспільстві перехідного періоду / Жуковський В. М. // Наукові записки НаУКМА. – 2000. – Т. 18. – С. 80–82.

32. Зинюк А. В. Воздействие телевидения на коммерциализацию современного спорта / Зинюк Анна Владимировна // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. – 2009. – № 15. – С. 534–538.

33. Иванов В. Г. История этики древнего мира / В. Г. Иванов. – Л. : Издательство Ленинградского университета, 1980. – 224 с.

34. Иванов В. Г. История этики средних веков / В. Г. Иванов. – СПб. : Издательство «Лань», 2002. – 464 с.

35. Иодль Ф. История этики в новой философии. Кант и этика в девятнадцатом столетии / Ф. Иодль. – М. : Либроком, 2011. – 528 с.

36. Иодль Ф. История этики в новой философии. От Античности до конца восемнадцатого столетия / Ф. Иодль. – М. : Либроком, 2011. – 370 с.

37. Иванов В. Ф. Журналістська етика : Підручник / Иванов В. Ф., Сердюк В. Є. – К. : Вища школа, 2007. – 231 с.

38. Іщук Н. Морально-етичні цінності – важливий фактор формування особистості вчителя фізичної культури / Наталя Іщук // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. – 2010. – № 1 (13). – С. 10–13.

39. Кант И. Лекции по этике / Иммануил Кант. – М. : Наука, 2000. – 431 с.

40. Качуровский Д. О. Про соціально-педагогічні проблеми сучасного спорту вищих досягнень [Електронний ресурс] / Качуровський Д. О. // Тези доповіді. Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми фізичного виховання, спорту і туризму в формуванні здоров'я людини», Класичний приватний університет, 15–16 жовтня 2010 р., Запоріжжя. – Режим доступу : <http://www.swimukraine.org.ua/?page=225&PHPSESSID=41e2f0d39cda83ca5fe6dbfa9958f92a>

41. Клічук А. В. Етичний аналіз справедливості як універсальної категорії міжіндивідуальних взаємин / А. В. Клічук // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія «Філософія. Політологія». – 2010. – № 100. – С. 10–15.

42. Кричфалушій М. Загальнолюдські моральні цінності майбутніх спортивних педагогів / Михайло Кричфалушій // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. – 2009. – № 3. – С. 27–30.

43. Литвиненко Н. Концепция справедливости Джона Ролза / Наталия Литвиненко // Логос. – 2006. – № 1 (52). – С. 26–34.
44. Лукьянов А. В. Спорт как социально–ценностная система / А. В. Лукьянов, Н. Ю. Мазов // Философия и общество. – 2008. – № 2. – С. 168–184.
45. Любіжанін Ю. Г. Теоретичні основи деонтології в інваспорті [Електронний ресурс] / Строкатов В. В., Сапронов М. О., Любіжанін Ю. Г., Стефанишин О. М. – Спортивна наука України. – 2006. – № 2 (3). – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/SNU/2006-2/06svvodi.pdf>
46. Мазурик М. Онтологічний вимір етичних категорій добра і зла / Марія Мазурик // Вісник НУ «ЛП». Філософські науки. – 2010. – № 661. – С. 25–31.
47. Мазов Н. Ю. Спорт и духовная жизнь общества. Монография / Н. Ю. Мазов. – Уфа: Изд-е БашГУ, 2009. – 184 с.
48. Мазов Н. Ю. Спорт как социально-ценностная и телесно-духовная система / Н. Ю. Мазов // Социально-гуманитарные знания. – М., 2008. – №9. – С. 135–140.
49. Мазов Н. Ю. Ценности и ценностное содержание спорта / Н. Ю. Мазов // Право и государство : теория и практика. Научно-практический и информационно-аналитический журнал. – М : Право и государство, 2009. – №1. – С.146–149.
50. Мазурик М. Онтологічний вимір етичних категорій добра і зла / Марія Мазурик // Вісник НУ «ЛП». Філософські науки. – 2010. – № 661. – С. 25–31.
51. Макинтайр А. После добродетели : Исследования теории морали / Аласдер Макинтайр. – М. : Академический Проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2000. – 384с.
52. Миннегалиев М. М. Использование физической культуры и спорта в профилактике девиантного поведения подростков / Марат Магасумович Миннегалиев // Научно-теоретический журнал «Ученые записки». – 2012. – № 1 (83). – С. 103–107.
53. Мораль и рациональность / за ред. Р. Г. Апресян. – М. : ИФРАН, 1995. – 197 с.
54. Общество и мораль. Лекции по общественной этике профессоров Вольного университета общественных наук / ред. В. Битнер. – М. : ЛКИ, 2007. – 144 с.
55. Плешко О. С. Біоетичні регулятиви взаємовідносин «лікар-пацієнт» / Плешко Олександр Степанович // Медичне право України : правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення). Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Л., 2008. – С. 251–256.

56. Радлов Э. Л. Очерк истории древнегреческой этики до Аристотеля / Э. Л. Радлов. – М. Либроком, 2012. – 64 с.
57. Разин А. В. Этика : Учебник для вузов / А. В. Разин. – М. : Академический Проект, 2006. – 624 с.
58. Ролз Дж. Теория справедливости / Джон Ролз. – Новосибирск : Изд НГУ, 1995. – 532 с.
59. Сепетий Д. П. Філософія смислу Віктора Франкла як автономна етика відповідальності / Д. П. Сепетий // Практична філософія. – 2010. – № 1 (35). – С. 133–142.
60. Сердюк О. С. Деонтологічний підхід в етиці бізнесу / О. С. Сердюк // Totallogy – XXI. Постнекласичні дослідження. – 2004. – Вип. 11. – С. 290–301.
61. Скороходов Н. М. О проблемах дегуманизации олимпийского спорта / Н. М. Скороходов // Вестник ТГУ. Гуманитарные науки. – 1998. – Вып. 4. – С. 32–35.
62. Солоницина А. А. Профессиональная этика и этикет. Учебник / Солоницина А. А. – Владивосток : Изд-во Дальневост. унт-та, 2005. – 200 с.
63. Сорочайкин А. Н. Дистрибутивная теория справедливости Дж. Ролза / А. Н. Сорочайкин, А. В. Филатова // Академічний огляд. – 2011. – № 2 (35). – С. 26–31.
64. Социально-психологические основы организаторской деятельности в спорте : методические разработки / сост. : Е. В. Щигорева, Г. В. Щигорев, С. В. Сырова. – Тамбов : Изд-во ГОУ ВПО ТГТУ, 2011. – 32 с.
65. Тофтул М. Г. Проблема справедливості : етичний аспект / М. Г. Тофтул, Р. П. Шмат // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2007. – № 31. – С. 3–5.
66. Фальковська Л. М. Справедливість як предмет соціально-психологічного дослідження / Людмила Фальковська // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави : зб. наук. праць / Асоціація політичних психологів України; за заг. ред. М. М. Слюсаревського; упоряд. Л.А. Найдьонова, Г. В. Мироненко. – К. : Міленіум, 2011. – Вип.11. – С. 290–299.
67. Фомин Ю. Коммерциализация олимпийского спорта как противоречие его развития / Ю. Фомин // Человек в мире спорта : Новые идеи, технологии, перспективы : Тезисы докл. Междунар. Конгресса. – М., 1998. – Т. 2. – С. 578–579.
68. Фулье А. Критика новейших систем морали / А. Фулье. – М. : ЛКИ, 2008. – 410 с.
69. Хвостов В. М. Очерк истории этических учений / В. М. Хвостов. – М. : КомКнига, 2006. – 290 с.

70. Хорошуха М. Ф. Вивчення взаємозв'язку між девіантною поведінкою та спрямованістю тренувального процесу юних спортсменів (із результатів ретроспективних спостережень автора) / Хорошуха М. Ф. // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2012. – № 3. – С. 128–131.

71. Цвык В. А. Профессиональная этика. Основы общей теории / В. А. Цвык. – М. : Издательство Российского Университета дружбы народов, 2012. – 292 с.

72. Этическая мысль : Науч.-публицист. чтения / Редкол. : А. А. Гусейнов и др. – М. : Политиздат, 1990. – 480 с.

73. Этическая мысль. Выпуск восьмой / отв. ред. А. А. Гусейнов. – М. : ИФРАН, 2008. – 263 с.

74. Этическая мысль. Выпуск десятый / отв. ред. А. А. Гусейнов. – М. : ИФРАН, 2010. – 242 с.

75. Этическая мысль. Современные исследования / отв. ред. А. А. Гусейнов. – М. : ИФРАН, 2009. – 480 с.

76. Юдин О. А. Спорт в системе социализации личности : теоретический анализ / О. А. Юдин // Вестник Поволжской академии государственной службы имени П. А. Столыпина. – 2007. – № 12. – С. 56–61.

77. Bodasińska A. Moralny sport [Електронний ресурс] / Bodasińska Anna, Bodasiński Sławomir // Biblioteka lidera. – Режим доступу : http://www.lider.szs.pl/biblioteka/index.php?action=pokaz&dzial_id=4

78. Kaźmierczak A. Idea olimpizmu jako alternatywna koncepcja edukacyjno-wychowawcza / Arkadiusz Kaźmierczak // Humanistyczne aspekty rehabilitacji, turystyki, rekreacji i sportu. – Lwów–Poznań–Warszawa, 2010. – S. 5–10.

79. Misiuna B. Etyczne aspekty sportu / Bohdan Misiuna, Alicja Przyłuska-Fiszer. – Wydawnictwo AWF, 1993. – 155 s.

80. Nowocień J. Olimpizm i zasada fair play szansą wychowania w tolerancji [Електронний ресурс] / Jerzy Nowocień. – Режим доступу : http://euro2012.wcies.edu.pl/download/Olimpizm_i_zasada.pdf

81. Poźniak P. Zagrożenia we współczesnym sporcie [Електронний ресурс] / Piotr Poźniak // Internetowy Serwis Filozoficzny przy Instytucie Filozofii Uniwersytetu Jagiellońskiego. – Режим доступу : <http://www.diametros.iphils.uj.edu.pl/?l=1&p=lin3&m=105&ii=319>

82. Wysoczański R. Walka z dopingiem – bez alternatywy / Ryszard Wysoczański // Sport Wyczynowy. – 2002. – № 3–4. – S. 110–113.

7. ДОДАТКИ

Додаток 1

КОДЕКС СПОРТИВНОЇ ЕТИКИ «СПРАВЕДЛИВА ГРА – ШЛЯХ ДО ПЕРЕМОГИ» (прийнятий у 1985 році)

Вступ

1. Кодекс спортивної етики Ради Європи «Справедлива гра – шлях до перемоги» є заявою про наміри, прийнятою міністрами Європи, відповідальними за спорт.

2. У основні принципи Кодексу закладені міркування етичного характеру, спрямовані на дотримання справедливої гри, які є невід'ємною частиною, а не факультативними елементами усієї спортивної діяльності, спортивної політики, політики управління, і застосовуються в усіх сферах як рекреаційної, так і спортивної діяльності.

3. Кодекс забезпечує міцну етичну основу для боротьби з негативними проявами в сучасному суспільстві, які підривають традиційну основу спорту – основу, побудовану на справедливій грі, товаристві.

Мета Кодексу

4. Основною метою Кодексу є Справедлива гра в спорті для дітей і юнацтва, маючи на увазі те, що завтра вони стануть дорослими учасниками і зірками спорту. Кодекс призначається для установ і дорослих осіб, які мають пряме або непряме відношення до залучення молоді до участі в спорті.

5. Кодекс включає положення про ПРАВО дітей і юнацтва брати участь в спортивній діяльності і насолоджуватися нею, а також ОБОВ'ЯЗОК установ і дорослих осіб поширювати правила Справедливої гри і забезпечувати повагу названих прав.

Визначення поняття «Справедлива гра»

6. У визначення поняття «Справедлива гра» включено більше, ніж просте наслідування правил спортивної діяльності: воно включає поняття дружби, повагу і шанування атмосфери, в якій здійснюється рекреаційна або спортивна діяльність. Справедлива гра – це образ мислення, а не лише поведінка. Вона виключає обман, застосування допінгу, насильство, образи (фізичні і словесні), експлуатацію, а також нерівні можливості, надмірну комерціалізацію і корупцію.

7. Справедлива гра – поняття позитивне. Кодекс визнає, що спорт є громадською і культурною діяльністю, яка, при дотриманні правил Справедливої гри, збагачує суспільство і зміцнює дружбу між народами. Спорт визнається також як вид індивідуальної діяльності, яка, при її

справедливому проведенні, надає можливості самовдосконалення, самовираження і реалізації особистих досягнень, набуття навичок і демонстрації майстерності; соціальної взаємодії, хорошого проведення вільного часу, здоров'я і благополуччя. Залучення до занять спортом накладає відповідальність на суспільство, що має в розпорядженні широку мережу клубів, і на лідерів, що працюють добровільно. На додаток до цього відповідальність за деякі види діяльності сприятиме виробленню правильного відношення до довкілля.

Відповідальність за дотримання Справедливої гри

8. Кодекс визнає, що залучення до занять спортом дітей і юнацтва охоплює широкі соціальні верстви. Він також визнає, що потенційні вигоди для суспільства і окремих осіб значно зростуть при дотриманні Справедливої гри і отримання нею центрального місця замість займаного раніше периферійного. Кодекс визнає, що Справедлива гра повинна користуватися найвищим пріоритетом у всіх, хто безпосередньо або опосередковано впливає на спортивну діяльність дітей і юнацтва. Ці пріоритети включають:

8.1. Уряди на всіх рівнях, включаючи організації, що працюють з ними. Освітні установи несуть особливу відповідальність;

8.2. Спортивні організації і організації, що стосуються спорту, включаючи спортивні федерації і інші органи управління, асоціації фізичного виховання, тренерські центри і інститути, осіб медичної і фармакологічної професій і засоби масової інформації. Комерційний сектор, що включає виробників спортивних товарів, агентства з роздрібною торгівлі і маркетингу, також несе відповідальність за те, щоб сприяти дотриманню Справедливої гри;

8.3. Окремі особи, включаючи батьків, педагогів, тренерів, суддів, офіційних осіб, керівників спорту, адміністраторів, журналістів, лікарів і фармацевтів, а також тих зірок в спорті, які досягли слави і спортивної досконалості.

Кодекс дотримується незалежно від того, чи здійснюється діяльність на добровільній або професійній основі. Глядачі на спортивних змаганнях також несуть відповідальність за дотримання Кодексу.

9. Кожна з вказаних осіб і установ повинна виконувати свою роль і нести свою відповідальність. Цей Кодекс етики адресується їм. Він буде ефективним тільки тоді, коли всі, залучені до спорту, будуть готові взяти на себе відповідальність, закладену в Кодексі.

Уряди

10. Уряди несуть відповідальність:

10.1. заохочувати впровадження високих етичних норм в усі сфери суспільства, де здійснюється спортивна діяльність;

10.2. заохочувати і підтримувати організації і окремих осіб, які строго дотримуються етичних принципів у своїй роботі в сфері спорту;

10.3. сприяти, щоб в системі професійного навчання була здійснена підтримка спортивної діяльності і правил Справедливої гри як однієї з центральних частин програм фізичного виховання;

10.4. підтримувати ініціативи, спрямовані на впровадження Справедливої гри в спорті, і заохочувати організації, які розглядають Справедливу гру як пріоритетну у своїй роботі;

10.5. заохочувати дослідницьку роботу на національному і міжнародному рівнях, спрямовану на поліпшення нашого розуміння комплексу питань, пов'язаних із залученням молоді до спорту, таку, що виявляє випадки неправильної поведінки, а також можливості з впровадження Справедливої гри.

Спортивні організації та організації, що стосуються до спорту

11. Спортивні організації та організації, що стосуються спорту, несуть відповідальність і повинні:

- визначення поняття «Справедлива гра» :

11.1. публікувати чіткі установки, що вважати етичним або неетичним в поведінці, і забезпечувати, щоб на усіх рівнях участі в спортивній діяльності або в процесі залучення до неї завжди використовувалися відповідні заохочення або покарання;

11.2. забезпечувати, щоб усі рішення в конкретному виді спорту приймалися відповідно до Кодексу етики, який відображає положення Європейського Кодексу;

11.3. підвищувати увагу до справедливої гри в межах своєї сфери впливу за допомогою проведення різних кампаній, церемоній нагородження, поширення матеріалів виховного характеру і використання можливостей в процесі тренувань. Вони також повинні керувати цим процесом і оцінювати його результати;

11.4. визначити такі системи, які б винагороджували за особисті досягнення в дотриманні Справедливої гри, окрім успішних виступів в змаганнях;

11.5. забезпечувати допомогу і підтримку засобам масової інформації з тим, щоб вони сприяли пропаганді етичної поведінки;

- робота з молоддю:

11.6. забезпечувати, щоб структура змагань відповідала особливим вимогам молодого і підростаючого покоління і забезпечувала для них можливість участі в діяльності на різних рівнях – від рекреаційного до змагань високого класу;

11.7. підтримувати зміни правил з тим, щоб вони відповідали особливостям дуже молодих і незрілих людей і акцентували увагу швидше на Справедливу гру, ніж на успішний виступ в змаганнях;

11.8. забезпечувати заходи безпеки з метою уникнення експлуатації дітей, особливо обдарованих;

11.9. забезпечити, щоб усі люди, що входять в організацію, або асоціативні члени, які несуть відповідальність за дітей і молодь, мали відповідну кваліфікацію для організації управління, тренувального процесу і навчання, особливо в частині розуміння біологічних і фізіологічних змін, що відбуваються в організмі дитини в період його дозрівання.

Окремі особи

12. Окремі особи несуть відповідальність:

- особиста поведінка:

12.1. подавати приклад своєю поведінкою з тим, щоб діти і молодь наслідували їх, а також в жодному разі не заохочувати і особисто не проявляти та не заохочувати інших до несправедливої гри, застосовуючи відповідне покарання у випадку негідної поведінки;

12.2. забезпечити, щоб власний рівень підготовки і кваліфікація відповідали особливостям дітей на різних стадіях їхньої спортивної діяльності;

- робота з молоддю:

12.3. вважати своїм першочерговим завданням турботу про здоров'я, безпеку і благополуччя дитини або молодого спортсмена і забезпечити, щоб ці вимоги не домінували над репутацією школи, клубу, тренера або батька;

12.4. сприяти тому, щоб набутий дітьми спортивний досвід залучив їх до занять фізичною діяльністю для зміцнення здоров'я протягом усього життя;

12.5. виключити підхід до дітей просто як до маленьких дорослих, пам'ятати про фізіологічні і біологічні зміни в їхньому організмі в період дозрівання і про вплив цього на результати їх виступів;

12.6. не покладати на дитину надій, що перевершують його можливості;

12.7. ставити в центр уваги задоволення від виконуваної ними діяльності і ніколи не чинити тиск на дитину відносно її вибору брати участь або не брати участь в тій або іншій діяльності;

12.8. ставитись однаково як до обдарованих, так і до менш обдарованих дітей, підкреслювати та заохочувати особисті досягнення і спортивні навички так само як і успіхи у змаганнях;

12.9. заохочувати дітей у винаході ними нових ігор з власними правилами, а також виконання ними ролей керівника, тренера, судді, а не лише учасника; визначення самими дітьми заходів заохочення за Справедливу гру і особистої відповідальності за свої вчинки;

12.10. надавати дитині і її батькам повну інформацію відносно її можливостей в досягненні високих результатів.

Висновок

13. Справедлива гра є невід'ємною і важливою умовою успішного розвитку спорту і залучення до спорту. За допомогою Справедливої гри виграють усі – від окремих осіб до спортивних організацій і суспільства в цілому. На всіх нас лежить відповідальність за поширення і дотримання Справедливої гри.

КОДЕКС ЧЕСТІ ОЛІМПІЙЦЯ УКРАЇНИ

I. Загальні положення

Кодекс честі – це сукупність найвищих моральних принципів, якими людина керується в особистій і громадській поведінці. Кодекс честі олімпійця України розроблений з урахуванням норм і вимог Конституції України, чинного законодавства України в сферах освіти, фізичної культури і спорту, положень Олімпійської хартії, Етичного кодексу МОК, Антидопінгового кодексу. Кодекс честі олімпійця України – це фундаментальний та універсальний документ, який є нормативною основою української системи спортивного виховання і самовдосконалення. Мета Кодексу полягає в тому, щоб через широку гармонізацію форм, методів і принципів виховної роботи домогтися успіху у підготовці спортсменів, майбутніх олімпійців. Кінцевим її результатом є вихід на рівень усебічно розвиненої особистості з глибокими морально-етичними переконаннями, правилами та нормами життя в українському суспільстві, під час навчально-тренувальних зборів та змагань на європейській і світовій аренах. Головне спрямування Кодексу полягає у сприянні розвитку олімпізму в Україні, активізації руху за духовне збагачення та моральне очищення всього суспільства, утвердження цивілізованого способу життя, зміцнення здоров'я української нації.

Олімпізм – це філософія життя, яка звеличує та об'єднує в гармонійне ціле найвищі якості духу, волі, душі, розуму та тіла, формує повагу до універсальних фундаментальних етичних принципів і ставить спорт на служіння гармонійному розвитку людини.

Кожен громадянин, не залежно від національності, віку, статі, фаху, ідеологічних чи релігійних переконань, має законне право на заняття спортом в Україні. Спорт є тією біоенергетичною і соціальною силою суспільства, яка реальністю ефективного впливу на людину, здатністю розкривати її вроджені якості, визначає спосіб і стиль життя особистості. Людина-спортсмен вирізняється у своїй трудовій діяльності високим почуттям відповідальності, умінням цінувати час, завзятістю і наполегливістю, здатністю швидко приймати рішення, легко знаходити спільну мову з колегами, суперниками і вболівальниками, активною участю у громадському житті як колективу, так і всього суспільства.

Норми та вимоги Кодексу втілюються в життя впродовж усього періоду спортивної діяльності атлета під час навчально-тренувальних занять та зборів, змагань, повсякденного життя.

Відповідальність за виховання спортсменів, майбутніх олімпійців у дусі норм та вимог Кодексу честі олімпійця України покладається на батьків, викладачів, вчителів, тренерів, менеджерів сфери фізичної

культури, спорту та олімпійського руху, системи органів виконавчої влади і громадських організацій.

II. Принципи, правила, норми та обов'язки атлетів під час занять спортом

Право представляти і захищати спортивну честь України на чемпіонатах Європи, світу та Олімпійських іграх надається найпідготовленішим атлетам – патріотам славного українського народу, які є для своїх рідних, друзів, усіх співвітчизників прикладом для наслідування у повсякденному житті за способом життя, стандартами поведінки, ставленням до обраної справи.

Олімпієць повинен:

2.1 жити з великою вірою й усвідомленням обраності своєї землі, свого народу, своєї Батьківщини, любити й шанувати їх та робити все можливе на благо їхнього розвитку і процвітання. Він пам'ятає, що рідна земля, еволюційна спадщина Вітчизни дали йому можливість вийти на вершину своєї спортивної майстерності;

2.2 постійно дбати про примноження слави Державного Герба України – як офіційної емблеми України, Державного Гімну України – символу національної єдності та Державного Прапора України – символу суверенітету країни;

2.3 постійно працювати над розвитком почуттів дружби, товаришування, колективізму. Пам'ятати, що вихід на вершину спортивного Олімпу – це колективний труд його батьків, тренерів, науковців, лікарів, масажистів, управлінців і обслуговуючого персоналу різних сфер діяльності, спрямований на розкриття та розвиток його спортивного таланту, який дав можливість піднятися за рівнем здобутих результатів над іншими спортсменами;

2.4 виховувати в собі постійне прагнення вчитись і самовдосконалюватись, наполегливо йти до підкорення вершин майстерності майбутньої професії та повсякденно працювати над розвитком своїх духовних, розумових, вольових і фізичних здібностей;

2.5 навчитись і уміти працювати з максимальною віддачею духовної і фізичної енергії, ефективно тренуватись впродовж робочого дня і тижня та відпочивати відповідно до обґрунтованих планів підготовки, ведучи осмислену та цілеспрямовану підготовку до найважливіших стартів. Пам'ятати, що тільки в натхненній і результативній праці людина пізнає істину;

2.6 ставити за мету збагачення нашого суспільства шляхетністю, чесністю, добрими вчинками. Спортивне братство – це об'єднання благородних, мужніх, сильних та спритних особистостей, які несуть у суспільство мир, благополуччя та злагоду, гуманізм, братерство та взаємоповагу;

2.7 жити за загальнолюдськими чеснотами, які є визначальними в досягненні вершин спортивної майстерності: вірою, надією, любов'ю, мудрістю, справедливістю, хоробрістю, волею, стриманістю, доброзичливістю;

2.8 пам'ятати, що він у постійному моральному боргу перед своїми батьками і повинен їх поважати, цінувати, оточувати турботою, всіляко піклуватися про них, збагачувати славу свого родоводу;

2.9 вчитися стійко і гідно переносити поразку, завдану кривду, образу, не допускати фізичної розправи над своїм супротивником чи кривдником;

2.10 пам'ятати, що спортивний дух – це сплав людської волі, тіла та розуму. Вживання допінгу принципово суперечить спортивному духу;

2.11 виробляти в собі звичку ділитися своїми надбаннями – матеріальними і духовними – з тим, хто того потребує;

2.12 не допускати бруду, злоби і неправди у ставленні до своїх суперників як у думках своїх, так і в діях; служити правді і добрим справам, не допускати дискримінації, залишатися неупередженим щодо політичних, расових, національних, релігійних переконань, не піддаватися комерційному і корупційному впливу;

2.13 бути милосердним, бороти в оточуючих байдужість і черствість, не допускати проявів негативного ставлення до навколишнього природного середовища. Цьому вчать заняття спортом;

2.14 не допускати насильства над людьми, не залишатись осторонь, коли ближньому потрібна допомога. Розвинені фізичні якості, вміння і навички використовуються тільки для захисту слабшого та заради справедливості;

2.15 не плямувати свою гідність – навіть помислами – про незаконне заволодіння чужою матеріальною чи інтелектуальною власністю;

2.16 пам'ятати, що спортивна діяльність несумісна з найприкрішими і найганебнішими рисами характеру людини: чванливістю, заздрістю, зажерливістю, гнівом, лінивством, приниженням людської гідності; не забувати, що найтяжчим злочином є позбавлення людини життя, а юридично і морально неприпустимою дією – зумисне завдання їй тілесних ушкоджень;

2.17 очищувати від скверни себе, колектив і все українське суспільство. Боротись із проявами пияцтва, наркоманії, бродяжництва, безпритульності та іншими антиморальними явищами;

2.18 постійно пам'ятати про особливу роль жінки, проявляти щодо неї вихованість, благородство, повагу, турбуватися про піднесення її значимості у спортивній діяльності й громадському житті;

2.19 робити все можливе, щоб для спортсмена та оточуючих його людей спорт і олімпізм стали сутністю їхнього життя, були вірними, незмінними і надійними супутниками повсякденної діяльності.

Дотримання норм та вимог Кодексу честі олімпійця України у повсякденному житті сприятиме об'єднанню української нації, новому поштовху еволюційного розвитку нашого суспільства, кінцевим результатом якого має стати гармонійний розвиток особистості спортсмена – взірця рівноваги духовних, фізичних, моральних і матеріальних цінностей.

Найпочеснішою місією вітчизняного олімпійця на європейській і світовій аренах є утвердження іміджу України як цивілізаційного, історичного і географічного центру Європи, духовного мосту між Заходом і Сходом, Північчю і Півднем, расами і націями, релігіями і культурами.

III. Прикінцеві положення

1. Цей Кодекс набирає чинності з 3 травня 2006 року.
2. Дія Кодексу поширюється на всі відносини у сфері Олімпійського спорту, які виникли після набрання ним чинності.
3. Питання про притягнення до відповідальності за порушення норм цього Кодексу розглядає Етико-дисциплінарна комісія, а рішення на підставі її висновків приймає Виконком НОК України.
4. Види стягнень, що застосовуються при розгляді порушень, встановлені Положенням про Етико-дисциплінарну комісію НОК України.
5. Висновки Етико-дисциплінарної комісії можуть бути оскаржені у такій послідовності: до Виконкому НОК України, до Генеральної асамблеї НОК України, до Міжнародного арбітражного спортивного суду.

КОНВЕНЦІЯ ПРОТИ ЗАСТОСУВАННЯ ДОПІНГУ

(прийнята 16 листопада 1989 року)

Преамбула

Держави-члени Ради Європи, інші держави-учасниці Конвенції з європейської культури, а також держави, що підписали справжню Конвенцію

вважаючи, що завданням Ради Європи є забезпечення тіснішого союзу між його членами з метою збереження і розвитку ідеалів і принципів, що є їхнім загальним надбанням, а також сприяння їхньому соціально-економічному прогресу;

усвідомлюючи, що спорт повинен відігравати важливу роль в охороні здоров'я, в моральній і фізичній освіті і в справі поглиблення міжнародного взаєморозуміння;

будучи заклопотаними усе більш широким вживанням засобів і методів допінгу серед спортсменів в усіх видах спорту, так само як і наслідками такого вживання для здоров'я людей і для майбутнього спорту;

беручи до відома, що ця проблема ставить під загрозу етичні принципи і освітні цінності, проголошені Олімпійською Хартією, Міжнародною Хартією спорту і фізичного виховання ЮНЕСКО, а також Резолюцією (76) 41 Комітету Міністрів Ради Європи, відомої під назвою «Європейська Хартія спорту для усіх»;

враховуючи правила, заходи і декларації, прийняті спортивними міжнародними організаціями в сфері боротьби проти допінгу;

усвідомлюючи, що державні органи і добровільні спортивні товариства несуть додаткову відповідальність в боротьбі проти допінгу в спорті і, зокрема, в справі забезпечення гарантій нормального проведення на основі принципу «Справедливість в спорті» спортивних заходів, а також в справі зміцнення здоров'я тих, хто бере в них участь;

визнаючи, що ці органи суспільства повинні співпрацювати на усіх відповідних рівнях;

нагадуючи резолюції про допінг, прийняті Конференцією європейських міністрів, відповідальних за спорт, і, зокрема, Резолюцію N 1, прийняту в 1989 р. на 6-1 конференції в Рейк'явіку;

нагадуючи, що Комітет Міністрів Ради Європи вже ухвалив резолюцію (67) 12 про допінг спортсменів, Рекомендацію NR (79) 8 відносно допінгу в спорті, Рекомендацію NR (84) 19 стосовно «Європейської Хартії проти допінгу в спорті» і Рекомендацію NR (88) 12 стосовно введення антидопінгового контролю поза змаганнями і без попереднього повідомлення;

нагадуючи Рекомендацію N 5 про допінг, прийняту 2-ою Міжнародною конференцією міністрів і керівних працівників,

відповідальних за фізичне виховання і спорт, проведеної ЮНЕСКО в Москві (1988);

сповнені, в той же час, рішучості продовжувати і зміцнювати їхню співпрацю, спрямовану на зниження і кінець кінцем викорінювання допінгу в спорті, з урахуванням етичних цінностей і практичних заходів, що містяться в цих документах

домовилися про наступне:

Стаття 1. Цілі Конвенції

В цілях зниження і викорінювання допінгу в спорті, Сторони зобов'язалися прийняти у межах своїх відповідних конституційних положень заходи, необхідні для реалізації даної Конвенції.

Стаття 2. Визначення і сфера застосування Конвенції

1. Для цілей даної Конвенції :

а) «допінг в спорті» означає введення спортсменам або вживання ними різних видів фармакологічних допінгових препаратів або методів допінгу;

б) «види фармакологічних допінгових препаратів або методи допінгу» з врахуванням нижченаведеного пункту 2 означають типи допінгових препаратів і методи допінгу, перераховані в списках, схвалених групою з розгляду дії відповідно до статті 11.1.в і заборонені міжнародними компетентними спортивними організаціями;

с) «спортсмени» означають осіб обох статей, що зазвичай беруть участь в організованих спортивних заходах.

2. До тих пір, поки група з розгляду дії відповідно до статті 11.1.в не схвалить переліку видів заборонених фармакологічних допінгових препаратів і методів допінгу, застосовуватиметься довідковий перелік, що міститься в додатку до даної конвенції.

Стаття 3. Координація у межах країни

1. Сторони координують політику і діяльність своїх урядових і інших зацікавлених державних організацій, що займаються боротьбою проти застосування допінгу в спорті.

2. Вони слідкують за практичним застосуванням даної конвенції і, зокрема, за виконанням вимог статті 7, передоручаючи у випадку потреби здійснення деяких положень даної Конвенції якій-небудь урядовій або неурядовій спортивній установі, обраним для цієї мети, або спортивної організації.

Стаття 4. Заходи, спрямовані на обмеження доступності допінгу і застосування заборонених допінгових препаратів і методів допінгу

1. Залежно від кожного конкретного випадку Сторони ухвалюють закони, правові положення або адміністративні заходи обмеження доступності допінгу (і зокрема, положення, що контролюють перевезення, зберігання, імпорт, поширення і продаж), а також застосування в спорті

заборонених препаратів і методів допінгу і, зокрема, анаболічних стероїдів.

2. У цих цілях сторони або, при необхідності, компетентні неурядові організації визначають критерії надання державних дотацій спортивним організаціям для ефективного здійснення останніми антидопінгових правил.

3. Окрім цього, Сторони:

a) надають своїм спортивним організаціям допомогу у фінансуванні антидопінгового контролю і аналізів шляхом надання прямих дотацій або субсидій, або, враховуючи вартість контролю і аналізів, шляхом встановлення загальної суми дотацій і субсидій, що надаються цим організаціям;

b) приймають відповідні заходи для запобігання надання в цілях тренування дотацій з громадських фондів тим спортсменам, участь яких в змаганнях була припинена внаслідок виявлення порушень правил про допінг в спорті, при цьому на увесь період усунення від змагань;

c) сприяють і у випадку потреби полегшують здійснення своїми спортивними організаціями антидопінгового контролю, що вимагається компетентними міжнародними спортивними організаціями як в період, так і поза змаганнями;

d) сприяють укладенню між спортивними організаціями угод, що передбачають проведення допінг-контролю належним чином уповноваженими групами антидопінгового контролю на території інших країн.

4. Сторони залишають за собою право за своєю ініціативою і під відповідальність приймати антидопінгові правила і організувати антидопінговий контроль за умови, що він узгоджується з відповідними принципами даної Конвенції.

Стаття 5. Лабораторії

1. Кожна Сторона зобов'язалася:

a) створювати або сприяти створенню на своїй території однієї або декількох лабораторій антидопінгового контролю, які могли б бути визнані згідно з критеріями, прийнятими компетентними міжнародними спортивними організаціями і затвердженими групою розгляду дій відповідно до статті 11.1.b;

b) або сприяти цим спортивним організаціям в отриманні доступу до такої лабораторії на території іншої Сторони.

2. Ці лабораторії повинні:

a) приймати відповідні заходи з набору, працевлаштування, підготовки і перепідготовки кваліфікованих кадрів;

b) проводити відповідні програми досліджень і розробок допінгових речовин і стосовно вживаних або вірогідних методів допінгу в спорті, а

також в галузях аналітичної біохімії і фармакології для отримання кращого уявлення про дію різних субстанцій на людський організм і їхній вплив на спортивні результати;

с) оперативно публікувати і поширювати нові дані, отримані в результаті їхніх досліджень.

Стаття 6. Інформаційно-просвітницька діяльність

1. Сторони зобов'язалися розробляти і здійснювати – у випадку потреби, у співпраці із зацікавленими спортивними організаціями і із залученням засобів масової інформації освітні програми і інформаційні кампанії, що показують небезпеку для здоров'я, пов'язану з допінгом, і шкоду етичним цінностям спорту. Ці програми і кампанії звернені як до молоді в шкільних установах і спортивних клубах і їхніх батьків, так і до дорослих спортсменів, спортивних керівників і діячів, тренерів. Для осіб, що працюють в галузі медицини, ці освітні програми підкреслюють важливість дотримання медичної етики.

2. Сторони зобов'язалися заохочувати і підтримувати в співпраці із зацікавленими регіональними, національними і міжнародними спортивними організаціями дослідження, пов'язані з розробкою програм фізіологічного і психологічного тренування, що будуються на науковій основі і поважають цілісність людської особистості.

Стаття 7. Співпраця із спортивними організаціями стосовно заходів, що приймаються ними

1. Сторони зобов'язалися заохочувати свої спортивні організації і через них міжнародні спортивні організації в тому, що стосується розробки і застосування усіх належних заходів боротьби з допінгом в спорті, що відносяться до їхньої компетенції.

2. З цією метою вони закликають свої спортивні організації уточнювати і погоджувати їхні відповідні права, зобов'язання і обов'язки і, зокрема, шляхом узгодження:

а) антидопінгових правил на основі правил, прийнятих компетентними міжнародними спортивними організаціями;

б) списків фармакологічної класифікації допінгових речовин і заборонених методів допінгу на основі списків, прийнятих компетентними міжнародними спортивними організаціями;

с) методів антидопінгового контролю;

д) дисциплінарних процедур, що використовують міжнародно визнані принципи природної справедливості і гарантують повагу до основних прав спортсменів, на яких падає підозра; до таких принципів, зокрема, відноситься наступне:

1/ орган розслідування має бути відокремлений від дисциплінарного органу;

2/ згадані особи мають право на справедливий розгляд і право юридичної допомоги або представництва;

3/ повинні існувати чіткі і застосовувані на практиці положення, що дозволяють подавати апеляцію проти будь-якої винесеної ухвали;

е) процедури застосування ефективних санкцій відносно керівників, лікарів, ветеринарів, тренерів, фізіотерапевтів та інших керівників або співучасників порушень спортсменами антидопінгових правил;

ф) процедури взаємного визнання тимчасової дискваліфікації та інших санкцій, що вводяться іншими спортивними організаціями в самій країні або в якій-небудь іншій країні.

3. Крім того, Сторони заохочують спортивні організації:

а) в проведенні достатньої, з точки зору ефективності, кількості антидопінгових перевірок не лише в ході змагань, але і без попередження, в будь-який зручний момент, поза ними; ці перевірки повинні здійснюватися в умовах рівності для усіх спортсменів і включати аналізи, що були здійснені і повторно проведені на спортсменах, відібраних, у випадку необхідності, навмання;

б) укладати із спортивними організаціями інших країн угоди, що дозволяють піддавати спортсмена, що тренується в одній з цих країн, перевірці, здійснюваній групою антидопінгового контролю, наділеною необхідними повноваженнями в цій країні;

с) уточнювати і погоджувати правила, що стосуються допуску спортсменів до змагань, і включають антидопінгові критерії;

д) заохочувати спортсменів активно брати участь в боротьбі з допінгом, що проводиться міжнародними спортивними організаціями;

е) повно і ефективно використовувати як під час спортивних змагань, так і поза ними, обладнання, надане в їхнє розпорядження для антидопінгового аналізу в лабораторіях, згаданих в статті 5;

ф) розробляти наукові методи тренування і керівні принципи, призначені для захисту спортсменів будь-якого віку, з урахуванням специфіки кожного конкретного виду спорту.

Стаття 8. Міжнародна співпраця

1. Сторони тісно співпрацюють між собою в галузях, що підпадають під дію даної Конвенції, і заохочують аналогічну співпрацю між своїми спортивними організаціями.

2. Сторони зобов'язалися:

а) заохочувати свої спортивні організації сприяти застосуванню положень даної Конвенції у межах всіх міжнародних спортивних організацій, в які вони входять, зокрема, шляхом відмови реєструвати світові або регіональні рекорди, що не супроводжуються негативними результатами офіційної антидопінгової перевірки;

б) заохочувати співпрацю між персоналом їхніх лабораторій з антидопінгового контролю, вже діючих або ж функціонуючих відповідно до статті 5;

с) встановлювати двосторонню і багатосторонню співпрацю між їхніми органами, владою і компетентними організаціями для того, щоб і в міжнародному плані досягти цілей, визначених статтею 4.1.

3. Сторони, що мають в розпорядженні створені лабораторії або функціонують відповідно до критеріїв, визначених в статті 5, зобов'язалися допомагати іншим Сторонам в набутті досвіду, компетенції і навичок, які потрібні їм для створення своїх власних лабораторій.

Стаття 9. Передача інформації

Кожна Сторона передає Генеральному секретареві Ради Європи на одній з офіційних мов Ради Європи усю необхідну інформацію щодо прийнятих законодавчих і інших заходів, спрямованих на дотримання положень даної Конвенції.

Стаття 10. Група з розгляду дії

1. В цілях даної Конвенції засновується група з розгляду дій.

2. Будь-яка сторона може бути представлена в групі одним або декількома делегатами. Кожна сторона має один голос.

3. Будь-яка держава, згадана в статті 14.1. і що не є учасником даної Конвенції, може делегувати в групу свого спостерігача.

4. Група на основі одноголосно прийнятого рішення може запросити будь-яку державу, що не є членом Ради Європи і не приєдналась до Конвенції, а також будь-яку спортивну або професійну організацію делегувати спостерігача на одне або декілька своїх засідань.

5. Група скликається Генеральним секретарем. Перше засідання групи проводиться в найкоротші терміни і у будь-якому випадку не пізніше, ніж через один рік з дня набуття чинності Конвенції. Згодом за ініціативою Генерального секретаря або однієї із сторін група проводить засідання за необхідністю.

6. Більшість сторін складають кворум, необхідний для проведення наради групи з розгляду дії.

7. Засідання групи є закритими.

8. З врахуванням положень даної Конвенції група встановлює власні правила процедури і приймає їх шляхом консенсусу.

Стаття 11.

1. Група з розгляду дії повинна спостерігати за виконанням даної Конвенції. Зокрема, група може:

а) проводити на постійній основі огляд положень даної Конвенції і у випадку потреби розглядати зміни;

б) затверджувати можливі зміни і перелік фармакологічних класів допінгових засобів і методів, заборонених компетентними міжнародними

спортивними організаціями, згаданими в статті 2 пунктах 1 і 2, а також критерії акредитації лабораторій і будь-які можливі зміни, прийняті вищепереліченими організаціями і згаданими в статті 5.1.a., а також встановлювати дату набуття чинності прийнятих рішень;

с) проводити консультації з відповідними спортивними організаціями;

d) направляти сторонам рекомендації відносно заходів з виконання даної Конвенції;

e) рекомендувати належні заходи для надання інформації компетентним міжнародним організаціям і громадській думці про діяльність в межах даної Конвенції;

f) направляти Комітету Міністрів рекомендації у зв'язку із запрошенням держав, що не є членами Ради Європи, приєднатися до даної Конвенції;

g) вносити будь-яку пропозицію, спрямовану на підвищення дієвості даної Конвенції.

2. Для виконання завдань, що стоять перед нею, група з розгляду дії може за власною ініціативою передбачати проведення нарад груп експертів.

Стаття 12.

Після кожного засідання група з розгляду дії передає в Комітет Міністрів Ради Європи доповідь про свою роботу і дію Конвенції.

Стаття 13. Поправки до статей Конвенції

1. Поправки до статей даної Конвенції можуть бути запропоновані одній із Сторін, Комітетом Міністрів Ради Європи або групою з розгляду дії.

2. Будь-яка пропозиція про поправку повідомляється Генеральним секретарем Ради Європи державам, згаданим в статті 14, і будь-якій державі, яка приєдналася або якій було запропоновано приєднатися до даної конвенції відповідно до положень статті 16.

3. Будь-яка поправка, запропонована одній із Сторін або Комітетом Міністрів, повідомляється групі з розгляду дій принаймні за два місяці до наради, на якій ця поправка повинна розглядатися. Група висловлює Комітету Міністрів свою думку стосовно запропонованої поправки, у випадку потреби, після консультацій з компетентними спортивними організаціями.

4. Комітет Міністрів розглядає запроповану поправку, а також будь-яку думку, представлену групою з розгляду дії, і може прийняти поправку.

5. Текст будь-якої поправки, прийнятої Комітетом Міністрів відповідно до пункту 4 цих статті, передається Сторонам з метою її прийняття.

6. Будь-яка поправка, прийнята відповідно до пункту 4 цієї статті, набуває чинності в перший день місяця, що настає після закінчення

одномісячного терміну після дати, на яку усі Сторони інформували Генерального секретаря про прийняття ними вищезгаданої поправки.

Прикінцеві положення

Стаття 14.

1. Дана Конвенція відкрита для підписання державами-членами Ради Європи, іншими державами-учасницями Європейської Конвенції з культури і державами, що не є членами Ради Європи, які брали участь в розробці даної Конвенції і можуть виразити свою згоду на те, щоб бути пов'язаними її зобов'язаннями шляхом:

а) підписання без умови ратифікації, прийняття або затвердження, або

б) підписання з приміткою про ратифікацію, прийняття або затвердження, при наступній ратифікації, прийнятті або затвердженні.

2. Документи про ратифікацію, прийняття або затвердження здані на зберігання Генеральному секретареві Ради Європи.

Стаття 15.

1. Конвенція набуває чинності першого числа місяця, наступного після закінчення терміну в один місяць після дати, на яку п'ять держав, з яких щонайменше 4 держави мають бути членами Ради Європи, виразять свою згоду на виконання зобов'язань щодо Конвенції відповідно до положень статті 14.

2. Для будь-якої держави, що підписала конвенцію, яка згодом висловить свою згоду на виконання зобов'язань стосовно Конвенції, остання набуває чинності першого числа місяця, наступного після закінчення терміну в один місяць після дати підписання або вручення документу про ратифікацію, прийняття або затвердження.

Стаття 16.

1. Після набуття чинності даної Конвенції Комітет Міністрів Ради Європи після консультації із Сторонами Конвенції може – на підставі рішення, прийнятого більшістю, передбаченою статтею 20 d Статуту Ради Європи, і одноголосно – представниками договірних держав, що мають право засідати в Комітеті, – запропонувати будь-якій державі, що не є членом Ради Європи, приєднатися до Конвенції.

2. Для будь-якої приєднаної держави Конвенція набуває чинності в перший день місяця, що починається після закінчення терміну в один місяць після дати вручення документу про приєднання Генеральному секретареві Ради Європи.

Стаття 17.

1. Кожна держава у момент підписання або у момент передачі свого документу про ратифікацію, прийняття, схвалення або приєднання, може вказати територію або території, до яких буде застосовуватись дана Конвенція.

2. Будь-яка держава може в будь-який наступний момент, шляхом заяви Генеральному секретареві Ради Європи, розширити застосування даної конвенції на будь-яку іншу територію, вказану в заяві. Конвенція набуває чинності відносно цієї території в перший день місяця, що починається після закінчення терміну в один місяць після дати отримання заяви Генеральним секретарем.

3. Будь-яка заява, зроблена на підставі двох попередніх пунктів, може бути скасована в тому, що стосується будь-якої території, вказаної в цій заяві, шляхом повідомлення Генерального секретаря. Зняття (скасування) заяви вступає в силу в перший день місяця, що починається після закінчення терміну в 6 місяців після дати отримання повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 18.

1. Будь-яка Сторона може у будь-який момент денонсувати справжню Конвенцію, направивши повідомлення Генеральному секретареві Ради Європи.

2. Денонсація набуває чинності в перший день місяця, що починається після закінчення терміну в 6 місяців після дати отримання повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 19.

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє сторони, інші держави-члени Ради Європи, інші держави-учасниці європейської конвенції з культури, держави, що брали участь в розробці даної Конвенції, і будь-яку державу, що приєдналася до неї, або отримала пропозицію про приєднання до неї, про нижченаведене:

- a) будь-яке підписання відповідно до статті 14;
- b) передачу будь-якого документу про ратифікацію, прийняття, схвалення або приєднання відповідно до статей 14 або 16;
- c) будь-яку дату набуття чинності даної Конвенції відповідно до статей 15 і 16;
- d) будь-яку інформацію, передану відповідно до положень статті 9;
- e) будь-яку доповідь, підготовлену на підставі положень статті 12;
- f) будь-яку пропозицію про поправку і про будь-яку поправку, прийняту відповідно до статті 13, і про дату набуття чинності цієї поправки;
- g) будь-яку заяву, зроблену на підставі положень статті 17;
- h) будь-яке повідомлення, спрямоване відповідно до положень статті 18, і про дату набуття чинності денонсації;
- i) будь-який інший акт чи повідомлення, що стосується даної Конвенції.

В підтвердження чого ті, що підписалися нижче, належним чином уповноважені в зв'язку з цим підписали дану Конвенцію.

Здійснено в Страсбурзі 16 листопада 1989 року на французькій і англійській мовах, в одному екземплярі, які здаються в архіви Ради Європи, причому обидва тексти мають однакову силу.

Генеральний секретар Ради Європи передає відповідну завірену копію кожній державі-члену Ради Європи, іншу – державам-учасницям Європейської конвенції з культури, державам, що не є членами, які брали участь в розробці даної Конвенції, і будь-якій державі, якій запропоновано приєднатися до неї.

СПОРТИВНА ХАРТІЯ ЄВРОПИ

(прийнята в травні 1992 року)

Міністри спорту держав Європи, зібравшись на 7 конференції 14-15 травня (1992 р.) на Родосі, пропонують наступне рішення.

1. Враховуючи, що міністри спорту з усіх європейських держав взяли участь в роботі конференції уперше;

2. Враховуючи, що завдання Ради Європи – це досягнення більшої єдності її членів, з метою збереження і реалізації ідеалів і принципів, що є їхнім загальним спадком, і сприяння їхньому економічному і соціальному прогресу;

3. Зважаючи на Європейську конвенцію про захист прав людини і основних свобод і, особливо, «права на свободу мирних зборів і на свободу об'єднання з іншими», а також про використання прав «без дискримінації на будь-якій основі, як, наприклад, за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, віросповідання, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, що асоціюються з національною меншістю, майновим положенням, походженням або іншим статусом»;

4. Приймаючи до уваги прийняту Комітетом Міністрів Європейської Ради резолюцію про «Принципи політики «Спорту для всіх», встановлені міністрами спорту європейських держав на їхній конференції в 1975 році в документі під назвою «Європейська хартія по спорту для усіх» і що ця Хартія створила основу для урядової політики у сфері спорту і дозволила багатьом інвалідам використовувати «своє право на заняття спортом»;

5. Зважаючи, що в рекомендаціях NR (80) про спорт і телебачення, NR (81)6 з спорту та фізичної активності і охорони природи у внутрішніх водах країн, NR (83)6 про заходи енергозабезпечення на спортивних спорудах, NR (86)18 про Спорт для всіх: інваліди, NR (87)9 про тести «Єврофіт», що стосуються оцінки фізичної підготовленості, NR (88)8 про Спорту для усіх: літні люди, Комітет міністрів Європейської Ради прийняв тексти про проведення політики у сфері «Спорту для всіх»;

6. Враховуючи, що спорт є соціально-культурною діяльністю, заснованою на добровільному її виборі, яка сприяє встановленню контактів між державами і громадянами Європи і відіграє фундаментальну роль в реалізації мети Європейської Ради за допомогою зміцнення взаєморозуміння між людьми;

7. Бажаючи повнішої реалізації потенціалу спорту для особистісного і соціального розвитку за допомогою занять під час відпочинку і пам'ятаючи, що фізичні вправи сприяють поліпшенню фізичного і розумового здоров'я інвалідів;

8. Зважаючи на політичні, економічні, соціальні та інші зміни в Європі, починаючи з 1976 року, швидкий їхній темп і вплив на спорт, а також те, що нова Спортивна хартія Європи потрібна для відображення цих змін;

9. Зважаючи на тісний зв'язок між здоровим довкіллям і заняттями спортом, а також необхідність інтегрувати знання про вплив довкілля на людину і принцип розвитку здатності до стійкого протистояння йому в спорті;

10. Зважаючи на необхідність йти в ногу з Європейською конвенцією про насильство і негідну поведінку глядачів на спортивних змаганнях і, особливо на футбольних матчах, і з Конвенцією з антидопінгу, які вже зробили свій внесок в збереження цінностей спорту;

11. Визнаючи, що державні органи повинні налагодити взаємну співпрацю із спортивним рухом з метою підтримки цінностей і переваг спорту, і що в багатьох країнах Європи уряди приймають заходи у сфері спорту на додаток і підтримку діяльності цього руху;

12. Враховуючи, що існує необхідність домовитися про загальну європейську структуру розвитку спорту в Європі, засновану на поняттях плюралістичної демократії, нормах права, правах людини і етичних принципах, встановлених в прийнятому на конференції Кодексі спортивної етики, пропонуємо:

I. Прийняти основні принципи спортивної політики, викладені в Спортивній хартії Європи, що додається до цього документу. І гарантувати їх дотримання і виконання в тій мірі, в якій це дозволяють їхні повноваження;

II. Схилити Комітет міністрів Ради Європи прийняти ці принципи як рекомендації урядам;

III. Схилити Комітет міністрів покласти на CDDS відповідальність з моніторингу за застосуванням цієї Хартії, забезпечуючи на цій основі необхідну співпрацю в Європі.

Стаття 1. Мета Хартії

З метою сприяння спорту як важливого чинника в розвитку людини уряди повинні зробити необхідні кроки для реалізації положень Хартії відповідно до принципів, викладених в Кодексі спортивної етики, щоб:

1) дозволити кожному індивідові займатися спортом і, особливо:

а) гарантувати всім молодим людям можливість отримувати знання з фізичного виховання і опанувати основні фізичні навички;

в) гарантувати можливість займатися спортом і фізичною активністю в безпечних для здоров'я умовах;

с) гарантувати кожному, хто виявляє цікавість і має здібності, можливість покращувати свої показники в спорті;

2) захищати і розвивати моральну і етичну базу спорту, людську гідність і безпеку, створити гарантії спортсменам і спортсменкам від їхньої експлуатації з метою політичної, комерційної і фінансової наживи.

Стаття 2. Визначення меж Хартії

У межах Хартії «спорт» означає усі форми фізичної активності, які через епізодичну або організовану участь, спрямовані на вираження або вдосконалення фізичного і розумового стану, формування соціальних відносин або досягнення результатів в змаганнях усіх рівнів.

Хартія доповнює етичні принципи і політичні директиви, викладені в наступних документах: 1) Європейська конвенція про насильство і негідну поведінку на спортивних змаганнях і, особливо, на футбольних матчах; 2) Конвенція з антидопінгу.

Стаття 3. Спортивний рух

1. Роль державних органів полягає передусім в підтримці спортивного руху. Отже, тісна кооперація з неурядовими спортивними організаціями сприяє здійсненню цілей цієї Хартії, включаючи створення структур з розвитку і координації у сфері спорту.

2. У спортивному русі повинен широко впроваджуватися принцип добровільності.

3. Добровільні спортивні організації мають право самостійно приймати рішення в межах закону. Як урядові, так і спортивні організації повинні визнавати необхідність взаємної пошани їх рішень.

4. Здійснення деяких положень Хартії може бути доручене урядовим або неурядовим спортивним органам або спортивним організаціям.

5. Слід заохочувати встановлення взаємовигідних угод спортивних організацій між собою із засобами масової інформації і з комерційними структурами.

Стаття 4. Спортивні споруди і заняття спортом

1. У доступі до спортивних споруд або до занять спортом не може бути будь-якої дискримінації за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, віросповідання, за політичними або іншими переконаннями, національним або соціальним походженням, майновим положенням.

2. Слід прийняти заходи, що забезпечують можливості для занять спортом усім громадянам і там, де необхідно, створити умови для юних талантів і осіб з фізичними недоліками або інвалідністю.

3. Оскільки масштабність занять спортом залежить частково від розміру, різноманіття і доступності спортивних споруд, то їх генеральне планування повинне вважатися справою державних органів. Діапазон планованих споруд повинен враховувати цілий ряд вимог – громадських, приватних, локальних і включати все необхідне для хорошого менеджменту і їх безпечного і повного використання.

4. Власники спортивних споруд повинні зробити відповідні кроки із забезпечення доступу до таких споруд осіб з фізичними і розумовими недоліками.

Стаття 5. Про основи фізичної підготовленості

Серйозні зусилля необхідно спрямувати на вдосконалення фізичної підготовленості і набуття основних фізичних навичок, для цього:

1) гарантуючи доступність програм і спортивних споруд для усіх людей, з врахуванням відповідного часу для занять;

2) гарантуючи підготовку висококваліфікованих педагогів в цій сфері в усіх навчальних закладах;

3) гарантуючи відповідні можливості для продовження занять спортом;

4) заохочуючи розвиток зв'язків між школами або іншими навчальними закладами, шкільними спортивними клубами і місцевими спортивними клубами;

5) впливаючи на громадську думку, з тим, щоб батьки, тренери, педагоги і керівники стимулювали молодь до регулярних фізичних вправ;

6) сполучаючи заняття спортом і моральне виховання учнів.

Стаття 6. Вдосконалення системи залучення до спорту

1. Заняття спортом з метою проведення дозвілля або отримання задоволення, зміцнення здоров'я або підвищення спортивної майстерності, повинні заохочуватися серед усіх груп населення шляхом надання відповідних споруд і програм усіх типів, а також послуг кваліфікованих інструкторів і керівників.

2. Створення умов для фізичних вправ на робочому місці повинно розглядатись як складова частина збалансованої політики у сфері спорту.

Стаття 7. Вдосконалення майстерності

Заняття спортом повинні підтримуватися в кооперації з відповідними спортивними організаціями. Упор має бути зроблений на виявленні дарувань, наданні потрібного устаткування, організації допомоги з боку медицини і спортивної науки, на науковому забезпеченні тренувань і навчанні тренерській роботі і іншим функціям керівництва.

Стаття 8. Допомога спорту вищих досягнень і професійному спорту

1. Способи надання прямої або непрямой допомоги спортсменам і спортсменкам, що виявили виняткові спортивні здібності, повинні розроблятися в кооперації із спортивними організаціями з метою повнішого розкриття ними своїх спортивних і людських здібностей при повазі до кожної особи в єдності фізичних і моральних якостей. Така допомога здійснюватиметься на етапі здобуття освіти, в період спортивної підготовки, поступовій інтеграції в суспільство після завершення спортивної кар'єри.

2. Слід сприяти в організації і менеджменті професійному спорту відповідними компетентними органами. Спортсмени-професіонали мають бути забезпечені відповідним соціальним статусом і захистом, а також етичними гарантіями проти усіх форм експлуатації.

Стаття 9. Трудові ресурси

1. Слід заохочувати створення курсів підготовки, присвоєння дипломів і кваліфікації, враховуючи всі аспекти просування по службі в спорті. Такі курси повинні відповідати потребам тих, хто займається різними видами спорту і фізичної активності на різному рівні, призначатися для тих, хто працює в спорті на добровільній або професійній основі (керівники, тренери, менеджери, судді, лікарі, архітектори, інженери і т. п.).

2. Особи, пов'язані з керівництвом або методичною роботою в спорті, повинні мати відповідну кваліфікацію, пам'ятаючи про захист безпеки і здоров'я людей, що знаходяться під їхньою опікою.

Стаття 10. Спорт і довкілля

Піклуючись про поліпшення фізичного, соціального і психічного здоров'я людей, необхідно наслідувати принцип, щоб заняття спортом, у тому числі в умовах міста, на відкритій сільській і водній місцевості, узгоджувалися з обмеженими джерелами планети і проводилися в межах збалансованого управління навколишнім середовищем, а саме:

- врахування цінності природи і довкілля при плануванні і будівництві спортивних споруд;
- підтримка і стимулювання спортивних організацій в їх прагненні до збереження природи і довкілля;
- підвищення знань людей і усвідомлення ними зв'язку між спортом і екологічною ситуацією.

Стаття 11. Інформація і наукові дослідження

Повинні бути створені структури із збору і поширення інформації про спорт в різних напрямках. Слід заохочувати і проведення наукових досліджень усіх аспектів спорту. Потрібно досягнути домовленостей про поширення і обмін такою інформацією і результатами подібних наукових досліджень на локальному, регіональному, національному або інтернаціональному рівнях.

Стаття 12. Фінанси

Слід зробити доступними ресурси з державних фондів (тобто централізованих, регіональних і локальних) з метою виконання завдань і цілей цієї Хартії.

Стаття 13. Внутрішня і міжнародна співпраця

Слід створити відповідні структури для належної координації розвитку і сприяння спорту як між різними державними органами і агентствами, пов'язаними з проблемами спорту, так і громадськими

організаціями на центральному, регіональному і локальному рівнях для досягнення цілей Хартії.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ МАНІФЕСТ «МОЛОДІ ЛЮДИ І СПОРТ»

(прийнятий в травні 1995 року з метою доповнення і розширення принципів ст. 5 Спортивної Хартії Європи)

I. Європейські міністри, що відповідають за спорт, на своїй 8 конференції в Лісабоні 17-18 травня 1995 року :

1) повертаючись до резолюцій з питання «Молоді люди і спорт», прийнятих на їхніх попередніх конференціях;

2) вважаючи, що зміни в сторону малорухомого образу життя, що відбуваються у всій Європі, скорочують час, що приділяється фізичній активності і фізичній діяльності, природну схильність, якою володіють молоді люди;

3) вважаючи, що виховання якостей, що гармонізують фізичний, інтелектуальний і художній розвиток, є основою становлення кожної особи;

4) підкреслюючи значення внеску виховання через спорт і втілення в життя цілей Віденської Декларації, в здійсненні соціальної інтеграції, в охорону здоров'я, у виховання особи, в пропаганду етичних норм, в охорону довкілля, у виховання терпимості і розуміння між народами;

5) повертаючись до Резолюції 72(30) Комітету міністрів з питання гігієни спортивних споруд і Рекомендації NR 87(9) щодо досліджень фізичної підготовленості молодих людей шкільного віку Єврофіт;

6) вважаючи, що надання суспільством можливості молодим людям займатися фізичною культурою повинно привести не лише до конструктивного використання вільного часу, але і до вирішення таких соціальних проблем, як нетерпимість, агресивність, алкоголізм, до лікування інших хвороб суспільства;

7) з жалем визнаючи, що час, що відводиться для занять фізичною культурою, в багатьох школах недостатній для того, щоб школярі мали можливість отримувати необхідну вигоду з освітніх програм, і що молоді люди, не залучені до занять фізкультурою і спортом, мають низький рівень фізичної підготовки;

8) маючи намір заохочувати встановлення у своїх країнах нових партнерських стосунків для того, щоб залучити молодих людей в процеси самоосвіти, самовдосконалення і самовираження через спорт;

9) повертаючись до Конвенції ООН 1989 року про права дитини, зокрема, до статей 29 і 31;

10) посилаючись на Спортивну Хартію Європи, зокрема, на статтю 5 «Про основи фізичної підготовки», і на Кодекс спортивної етики, які дають вказівки з ведення занять фізичною культурою і спортом з молодими людьми і які були прийняті Комітетом міністрів як рекомендації NR (92) 13 і NR (92)14;

11) зважаючи роботу, виконану іншими європейськими організаціями в галузі молодіжного спорту, і виражаючи вдячність неурядовим організаціям за унікальний внесок в створення молодим людям умов для занять спортом;

12) повертаючись до своєї Декларації про соціальну значущість спорту, прийнятої на черговій конференції, і визнаючи очевидність громадської ролі фізичної культури і спорту і їх позитивний вплив на здоров'я

II. 1) Приймають європейський маніфест «Молоді люди і спорт», що додається далі, для доповнення і розширення принципів, викладених у статті 5 Спортивної хартії Європи;

2) Виражають готовність брати участь в його поширенні серед усіх зацікавлених осіб.

III. Рекомендують Комітету Міністрів

- розглянути Маніфест з наступним прийняттям його в якості рекомендації всім країнам-учасникам угоди;

- просити Комітет з розвитку спорту виступити спостерігачем за втіленням в життя ідей, викладених в цьому Маніфесті.

Діти і молодь мають право на ігри і дозвілля. Суспільство зобов'язане забезпечити, щоб це право могло реалізовуватися через заняття фізичною культурою і спортом.

Стаття 1. Мета

1. Мета цього Маніфесту – сприяти політиці, яка виробляла б у молодих людей позитивне ставлення до занять фізкультурою і спортом, відповідно до Спортивної Хартії Європи і Європейського Етичного кодексу, і закладати таким чином основи для занять фізичною активністю впродовж усього життя.

2. Суспільство загалом, в співпраці з усіма зацікавленими організаціями, повинно надати молодим людям можливість досягнення цієї мети. Для цього:

2.1. громадська влада спільно з відповідними спортивними організаціями відповідає за необхідне керівництво в проведенні спортивної політики на користь молодих людей;

2.2. громадська влада на усіх рівнях відповідає за створення різноманітних можливостей за допомогою фінансової підтримки на законодавчому і інших рівнях.

Стаття 2. Тлумачення

1. Спортивна Хартія Європи визначає спорт як «усі форми фізичної активності, які через епізодичну або організовану участь спрямовані на вираження або вдосконалення фізичного і розумового стану, формування соціальних відносин або досягнення результатів в змаганнях усіх рівнів».

2. Спорт в цьому Маніфесті розглядається з позицій гуманізму і терпимості, ідеалам яких служить Рада Європи.

3. Поняття «Молоді люди» в цьому Маніфесті відноситься до усіх осіб, що не досягли повноліття за національним законодавством.

Стаття 3. Межі

1. Спорт в усіх формах має бути доступний для всіх молодих людей, не допускаючи дискримінації; повинен надавати рівні можливості хлопцям і дівчатам, враховувати спеціальні вимоги до кожної вікової групи і групи із спеціальними потребами.

2. Фізична активність є для молодих людей природною формою руху, заснованою на елементах гри.

3. Заняття спортом мають бути спрямовані на:

3.1. розвиток психічних, фізичних і соціальних якостей;

3.2. навчання моральним цінностям, справедливості, дисциплінованості;

3.3. виховання пошани до себе і інших людей, у тому числі до груп меншості;

3.4. навчання терпимості і відповідальності, як передумови життя в демократичному суспільстві;

3.5. виховання самоконтролю і розвиток позитивних якостей особи;

3.6. пропаганду здорового способу життя.

4. Благоденство молоді – першочергове; кожному має бути надана допомога в реалізації свого потенціалу; роль тренувань і змагань має бути визначена у відповідній пропорції.

Стаття 4. Основи: сім'я і школа

1. Дім і сім'я – первинний осередок соціалізації для дітей. Дому і сім'ї належить унікальна роль в пропаганді активного, здорового способу життя.

2. Школі належить вирішити життєво важливе завдання – закласти через фізичну культуру і спорт основи здорового балансу між фізичною і розумовою діяльністю. Спорт може зробити внесок в покращення якості шкільного життя в цілому.

2.1. Усі молоді люди повинні отримати фізичне виховання і набути основні спортивні навички. Таким чином, вони мають бути залучені – у межах або за межами шкільної програми – до занять спортом і щоденних фізичних вправ.

2.2. Школа повинна надати безпечні і здорові умови для занять фізичною культурою і спортом.

2.3. Школа повинна стежити в міру можливості за новими тенденціями в спортивному русі і роз'яснювати їх молодим людям.

Стаття 5. До занять завдовжки в життя

1. Щоб забезпечити залучення до безперервних занять фізкультурою і спортом, потрібне встановлення партнерських стосунків із зацікавленими організаціями. Громадська влада повинна сприяти встановленню цих стосунків.

2. Життєво важлива роль в наданні молодим людям можливості покращувати свої досягнення через тренування і змагання і роль в створенні умов для безперервних занять фізкультурою належить спортивним клубам і спортивним організаціям, включаючи асоціації шкільного спорту.

3. Подальші важливі засоби залучення інтересу молодих людей до спорту повинні шукати інші добровільні і громадські організації.

4. Комерційні організації, що щиро піклуються про інтереси молодих людей, можуть надати молодим людям додаткові можливості застосування їхніх сил в різних сферах фізичної активності, доповнюючи таким чином зусилля офіційного і добровольчого секторів.

Стаття 6. Програми

1. Потрібне створення продуманих і добре збалансованих програм, що відкривають молодим людям доступ до занять фізичною культурою і спортом. Програми мають бути спрямовані на гармонізацію фізіологічного і психічного розвитку.

2. Програми повинні відображати потреби і враховувати можливості всіх молодих людей різного віку і рівня розвитку, диференційовано підходячи до кожного з них.

3. Програми повинні передбачати можливості контактів між молодими людьми різних регіонів і країн через спорт.

Стаття 7. Керівництво

1. Заняттями спортом на усіх рівнях – в стінах або за стінами школи – повинні керувати кваліфіковані і підготовлені керівники, учителі, тренери, незалежно від того, працюють вони на добровільній чи професійній основі. Вони повинні з відповідальністю підходити до виконання своїх зобов'язань, знати про специфічні потреби молодих людей.

2. Керівники повинні ставитись до молодих людей з повагою, вчити їх терпимості і чесності, залучати їх до процесу ухвалення рішень, що стосуються організацій, в яких вони займаються, зацікавлювати їх в набутті керівного досвіду.

3. Компетентна влада повинна робити необхідні кроки, щоб учителі, тренери, керівники підвищували свою кваліфікацію на робочих місцях.

Стаття 8. Споруди і устаткування

1. Усі школи повинні мати необхідне устаткування для занять фізкультурою і спортом.

2. У відповідних і необхідних об'ємах повинні використовуватись шкільні і громадські споруди і устаткування.

3. Має бути відкритий доступ до спортивних майданчиків і споруд на відкритому повітрі як в міських, так і в сільських районах, проте, їх використання допустиме тільки при дотриманні норм поваги до довкілля.

4. Усі молоді люди повинні мати вільний доступ до спортивних споруд, у тому числі інваліди і діти з іншими особливими потребами.

5. Проектувальники, дизайнери і керівники спортивних споруд повинні отримувати необхідну підготовку, щоб їхня робота задовольняла запити і потреби молодих людей.

Стаття 9. Засоби

Уряди повинні гарантувати необхідну підтримку і надання засобів з громадських фондів, залучати інших партнерів до співпраці для досягнення цілей цього Маніфесту.

**РЕКОМЕНДАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ РАДИ
«МОЛОДЬ І СПОРТ ВИЩИХ ДОСЯГНЕНЬ»**

(прийнята в 1996 році; N 1292)

1. Асамблея стурбована заняттями молоді спортом вищих досягнень в дуже ранньому віці.

2. Спорт відіграє особливу роль як у фізичному, так і в розумовому розвитку дітей і молоді і повинен, таким чином, бути невід'ємною частиною загального процесу виховання в демократичному суспільстві.

3. Елітний же спорт орієнтований лише на спортивні досягнення найвищого рівня, яких може досягти лише невелика кількість людей, а також приховує в собі додаткові ризики:

- фізичний ризик (такий, як перевантаження дихальної, серцево-судинної та ін. систем організму);

- психологічний ризик (такий, як напруга, породжена спрямованістю думок лише на перемогу будь-якою і безпорадним станом, що є наслідком інтенсивних тренувань, початих в ранньому віці);

- гірші можливості для дітей, що тренуються, нормально вчитися, зокрема, під час участі в змаганнях.

4. Деякі міжнародні нормативно-правові акти, що стосуються молоді і спорту, констатують необхідність захищати молодь, не формулюючи в той же час точних рекомендацій. Так, прийнятий в травні 1995 року Європейський Маніфест «Молоді люди і спорт» лише підкреслює, що рівень і інтенсивність тренувань і змагань мають бути адаптованими до віку, фізичного і розумового розвитку дитини.

5. Деякі спортивні федерації стурбовані раннім віком, в якому діти починають брати участь в змаганнях, і приймають заходи для того, щоб підняти мінімально необхідний вік (наприклад, Міжнародна федерація гімнастики та ін.). Асамблея вітає такі ініціативи і запрошує спортивні федерації і Міжнародний олімпійський комітет переглянути національні і міжнародні системи молодіжних змагань, з тим, щоб збільшити мінімально необхідний вік або ввести фіксований ліміт.

6. Асамблея бачить користь в тому, щоб внести ясність у розмежування таких категорій учасників змагань, як «хлопці» і «дорослі». Для цього ліміти віку можуть бути підняті до 16 або 18 років для деяких змагань залежно від виду спорту і, особливо, для міжнародних змагань.

7. Асамблея бере також до уваги, що законодавство про основні права дітей має бути переглянуте в деяких країнах з тим, щоб потурбуватися про те, щоб спорт був частиною нормального розвитку дітей, і щоб юні спортсмени були краще захищені від надмірно інтенсивних тренувань. Асамблея наполягає на відповідальності батьків і сім'ї в цьому питанні.

8. Асамблея рекомендує Комітету Міністрів запропонувати усім урядам в співпраці із спортивними клубами і федераціями :

- чітко розрізняти спорт для молоді («спорт для всіх») і елітний спорт (спорт вищих досягнень);

- підтримати вироблення головних принципів, що приймаються в міжнародному масштабі і видозмінюються залежно від статі, і встановлення мінімального віку щодо методів тренування, регламентацій і обмежень для молоді в окремих видах спорту, зокрема таких, в яких можливе досягнення змагального рівня в дуже ранньому віці (гімнастика, плавання, стрибки на лижах з трампліну та ін.), і в «небезпечних» видах спорту (бокс та ін.);

- ввести фіксований мінімальний вік, особливо для участі в міжнародних змаганнях, з 16-18 років, залежно від виду спорту;

- потурбуватися про те, щоб особливо обдаровані юні спортсмени здобували достатню базову освіту, підпорядковували тренування і участь в змаганнях розумному темпу, щоб їм було надано право поводитися як дітям і рости так само, як інші члени суспільства, які мають можливість розвивати інші здібності;

- звертати більше уваги на підготовку тренерів в тому, що стосується технічних питань і їхньої моральної відповідальності в широкому значенні цього слова, їхньої компетенції, що має бути гарантована національними спортивними організаціями і, на локальному рівні, муніципалітетами і спортивними клубами.

9. Асамблея рекомендує також Комітету Міністрів :

- заохочувати продовження дослідницької роботи з питань занять молодими людьми спортом вищих досягнень з тим, щоб бути в змозі оцінити еволюцію тих видів спорту, якими займається юнацтво в Європі і, особливо, деяких з них;

- збирати і поширювати інформацію з цих питань, а також з питань молодіжних спортивних програм і молодіжних спортивних структур, використовуючи відповідні канали.

Навчальне видання

Шиманова О.

ЕТИКА І ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА

Навчально-методичний посібник

Підписано до друку 05.09.2013.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 7,7. Фіз. друк. арк. 8,3.
Наклад 100 примірників. Зам. № 156

Видавець:
Приватний підприємець Сорока Тарас Богданович
79060, м. Львів, вул. Наукова, 41/18
Свідоцтво державного реєстру: серія ЛВ №17
soroka@soroka.lviv.ua